HAL
open science

Prederouriezh Fañch Kerrain e-sell an emsavioù prederourel ha lennegel vrezhonek

Clément Guillanton

To cite this version:

Clément Guillanton. Prederouriezh Fañch Kerrain e-sell an emsavioù prederourel ha lennegel vrezhonek. Linguistics. 2021. dumas-03379900

HAL Id: dumas-03379900

https://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-03379900v1

Submitted on 15 Oct 2021

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Distributed under a Creative Commons Attribution - NonCommercial - NoDerivatives 4.0 International License

Université européenne de Bretagne

Université Rennes 2

Centre de Recherches Bretonnes et Celtiques

Master recherche en langues et études celtiques

Prederouriezh Fañch Kerrain

e-sell an emsavioù prederourel ha lennegel vrezhonek

Clément Guillanton

Dindan renerezh : Erwan Hupel

2021

« En em soñjal e-pad pell, lezel ar mennozhioù d'en em gargañ a-ziabarzh evel ur frouezh gant mizioù hir, betek ma c'hello en em zistagañ darev »

Maodez Glanndour,
Dre Inizi ar Bed Keltiek, Al liamm, 1991, p. 106.

« Marteze emaomp e-touez an dud diwezhañ o kaout ur soñj personel, o c'hellout c'hoazh kaout unan. [...] Ar stourm a renomp-ni, Bretoned, evit hon frankiz en em enskriv a-du gant natur gwirion an den, a-du gant ar c'hempouez hag ar peoc'h a-enep follentez konnarus ar bed a-vremañ ».

Maodez Glanndour,
Kregin-Mor, Al liamm, 1987, p. 213.

Trugarez vras da :

Erwan Hupel en deus roet din spi ha kalon pa oa diaes din derc'hel gant va studiadenn. Hir eo bet an hent ha chañs 'm eus bet e gaout evel kelenner dieub da respont d'am goulennoù, prest da sikour pa 'm boa ezhomm.

D'an holl re o deus kemeret an amzer da respont d'am goulennoù : *Fañch Kerrain* ha *Colette Kerrain* evit o amzer, *Mikael Coic* evit an dibenn-sun deurus tremenet a-gevret, da *Anna ar Beg* ha *Hoel Mahé* evit ar respontoù festis o deus roet din.

A-drugarez da gelennerion prederouriezh *Diwan* e 'm eus gellet studiañ an doare ma veze graet ganto e-pad ar c'hentelioù. Siwazh n'hon eus ket gellet emwelout muioc'h evit donaat va studiadenn. Gant ar spi e vo talvoudus dezho...

Hep *Erwan Olier*, *Padrig an Habask*, *Pierrette Kermoal* ha strollad *Al liamm*, e vefe bet dic'hallus din kaout skridoù Fañch Kerrain. Trugarez vras dezho.

Malo Adeux en deus sikouret kalz evit didoueziañ levrioù *Lavar.* Trugarez dezhañ evit an eskemmoù deurus bet a-gevret war ar brederouriezh hag an emsav, evit an adlennadennoù en deus graet.

Trugarez da *Fabrig Coupechoux* evit an eskemm a-zivout prederouriezh Maodez Glanndour.

Chañs 'm eus da gaout *Erell* em c'hichen abaoe un nebeud bloavezhioù bremañ...

Taolenn

Raklavar ..... p. 4.

Digoradur ..... p. 6.

I. Prederouriezh Fañch Kerrain ..... p. 8.

1. Ar brederouriezh c'hresiat : «Tarzh-an-deiz» ar brederouriezh ..... p. 10.

1. 1. Paramenides ha Heraklitos ..... p. 11.

1. 2. Sokratêz ..... p. 13.

1. 3. Platon : ur c'hendalc'h eus preder Sokratêz ..... p. 14.

1. 4. Tarzh-an-deiz ar genedoniezh : an hippias ar brasañ ..... p. 15.

1. 5. Aristoteles ..... p. 16.

1. 6. Epikouros ha Xenon ..... p. 17.

1. 7. Thales ha Anaksimandros ..... p. 18.

2. Ar brederouriezh kempred ..... p. 20.

2. 1. Wittgenstein ..... p. 20.

2. 2. Stourm Fañch Kerrain a-enep ar solidelouriezh ..... p. 22.

3. Etre Prederouriezh ha Doueoniezh ..... p. 27.

3.1. Meizad Doue : Fañch Kerrain gant Hans Jonas ..... p. 29.

3. 2. Doue Fañch Kerrain ..... p. 31.

3. 3. «War hentoù gourbannoù Sant Eosten»[1] : Fañch Kerrain gant Jil Ewan .... p. 32.

II. Ar brederouriezh vrezhoneg e-doug an emsavioù lennegel ..... p. 35.

1. An trede Emsav, an emsav lennegel kentañ : *Gwalarn* ..... p. 35.

1.1. Roparz Hemon ..... p. 36.

1.2 Maodez Glanndour ..... p. 39.

1.3. Fañch Kerrain ha Remont Jestin : « Boudha hag ar Voudaadegezh », mammenn ar brederouriezh vrezhonek ? ..... p. 44.

2. Ar yezh arnevez, an eil emsav lennegel ? ..... p. 57.

2. 1. Levezon Guy Étienne ..... p. 69.

2.2. Ar brederouriezh politikel ..... p. 72.

2. 2. 1. Stad-Broad hag ideologiezh ..... p. 73.

1Kerrain Fañch, «War hentoù gourbannoù Sant Eosten», *Al Liamm* n°270, Genver-C'hwevrer 1992, pp. 44 – 55.

2. 2. 2. Ar Republikanouriezh ..... p. 79.

III. Diwan hag ar c'helenn prederouriezh ..... p. 87.

1. Istor ar c'helenn prederouriezh e Diwan ..... p. 88.

2. Diforc'h etre geriaoueg Fañch Kerrain hag an hini arveret bremañ gant Diwan ..... p. 89.

2. 1. Diforc'hioù hollek ..... p. 89.

2. 2. Ar c'hemm hervez ar ger orin : al lostgerioù hag ar rakgerioù ..... p. 91.

3. Ar brezhoneg e *Diwan* neuze ? ..... p. 92.

Klozadur ..... p. 99.

Levrlennadur ..... p. 103.

Raklavar

Ganet eo Fañch e Kamlez e Bro-Dreger e 1938. Brezhoneger a-vihanik eo, marv eo e dad e-pad ar brezel ha desavet eo bet gant e vamm. Bet eo er skol da 7 vloaz, ne gomze nemet brezhoneg d'ar mare-se met ne oa ket bet diaes dezhañ deskiñ galleg er skol. E skolaj Lannuon eo bet skoliataet hag er c'hloerdi eo bet da c'houde, e Sant-Brieg, betek bezañ beleget e 1962. Kendalc'het en deus gant e studi war ar brederouriezh gant un aotreegezh e Skol-Veur Angev ha kelennet en deus e kloerdi Kintin e-pad tri bloaz betek bezañ galvet da gelenn e lise Bossuet e Lannuon ha kelennet en deus ar brederouriezh hag ar brezhoneg du-hont. Divelegañ a reas evit eurediñ gant Colette Vincent kelennerez war ar brezhoneg[2].

A-hed e vuhez eo bet Fañch Kerrain e liamm gant ar brezhoneg, dre gomz en un doare pemdeziek er gêr, met ivez gant e engouestloù sevenadurel. Broadelour eo bet hag emgouestlet e oa en aozadurioù kevarzhel vrezhon hag er sevenadur breizhek. Labouret en deus gant Youenn Olier e penn-kentañ *Skol an Emsav* etre 1970 ha 1975, pemp bloaz en holl. Paouezet en deus gant an aozadur-se evit mont en *U. D. B*. Stourmet en deus evit ar strollad politikel e-pad 20 vloaz. E penn kevread Bro Dreger ha Goueloù e oa e-pad 8 vloaz, hag aet eo kuit p'eo bet galvet da gelenn e *Diwan* evel kelenner prederouriezh. Kelenner prederouriezh e brezhoneg eo bet, el lise *Diwan* er Releg-Kerhuon, etre 1997 ha 2000, betek e leve.

Ne oa ket re ziaes evit Fañch Kerrain mont da gelenn ar brederouriezh e brezhoneg e *Diwan* rak traoù a oa bet savet dija a-raok : troidigezhioù prederouriezh eus an XIX^{vet} kantved hag an XX^{vet} kantved[3]. Pa 'm eus bet tro da atersiñ Fañch Kerrain ha Colette Kerrain e miz Kerzu 2018 e komze Fañch Kerrain eus labour Vallée[4]. Ret e oa da Fañch Kerrain kaout ur c'heriaoueg arbennik evit kelenn ar brederouriezh. Kemeret en deus harp war labour ar skrivagnerion vrezhon bet araozañ pe kempredidi. En em harpet en doa war labourioù Guy Etienne ha skipailh Preder[5], met ivez Per Even ha Maodez Glanndour[6]**.** Roet e oa bet ur skouerenn eus ur c'heriaoueg savet gantañ da bep lisead evit ma c'hallfent labourat ivez o-unan en diavaez eus ar c'hentelioù. Adalek ar mare-se e oa pep kentel prederouriezh e brezhoneg. Dres, adalek ma oa gerioù resis ez eus bet ur c'helenn

2 Atersadenn gant Fañch Kerrain ha Colette Kerrain, miz Kerzu 2018.
3 Diwar : https://www.ouest-france.fr/bretagne/fanch-kerrain-philosophe-breton-de-tonquedec-2068350.
4 Vallée François, *Grand Dictionnaire Françasi-Breton,* Edition de l'Imprimerie Commerciale de Bretagne, Rennes, 1931.
5 Ti embann krouet gant Guy Etienne e 1958.
6 F. Vallée, Grand Dictionnaire Françasi-Breton, Edition de l'Imprimerie Commerciale de Bretagne, Rennes, 1931.

prederouriezh e brezhoneg e *Diwan*. Evit Fañch Kerrain eo anat ne c'heller ket ober prederouriezh hep gerioù arbennik[7] .

7 Atersadenn gant Fañch Kerrain ha Colette Kerrain, miz Kerzu 2018.

Digoradur

Liammet eo ar brederouriezh pe ar *philo-sophia* ouzh an doare ma c'heller prederiañ er yezh. Evit prederourion zo e vefe ar saozneg ar yezh wellañ d'ober prederouriezh rak ur yezh aes e vefe da zeskiñ, an holl a c'hellfe krouiñ gerioù neuze, hag ober gant meizadoù kemplezh evit en em gompren. Amañ e talvez e rankfe ar brederouriezh komz d'an holl hag abalamour da se e rankfemp komz saozneg[8]. Met er studiadenn-mañ e komzimp eus an doare ma c'heller ober prederouriezh e brezhoneg. Kregiñ a rimp gant prederouriezh Fañch Kerrain. Un doare da c'houzout penaos e prederier e brezhoneg eo ar studiadenn-se. A-benn gouzout penaos eo deuet a-benn Fañch Kerrain d'ober prederouriezh e brezhoneg e rankimp studiañ ar pezh en deus skrivet ha studiet. Klask a rimp ivez gouzout gant piv eo bet levezonet ar muiañ a-benn sevel ar studiadennoù-se. Etre an daou eo an imbourc'h-se, ar brederouriezh diouzh un tu, ar brezhoneg diouzh un tu all.

Estreget ar yezh a zo, bez ez eus ivez ar pezh a vez kontet hervez ar brederouriezh. Ar brederouriezh c'hresiat n'eo ket memes hini hag ar brederouriezh c'hall, an hini gentañ he deus levezonet an eil. Komz a reer peurliesañ eus ul levezon europat pa gomzer eus prederouriezh. Bez ez eus, hervez ar mare, doareoù prederouriezh liammet ouzh ar sevenadur : ar brederouriezh c'hresat he deus levezonet Europa a-bezh, deroù ar brederouriezh eo. Displeg a rimp an dra-se e korf ar c'hounskrid. Ar brederouriezh alaman a gomz eus traoù all ha prederouriezh Bro-C'hall kement all, pep prederouriezh zo soliet en ur sevenadur, kement all evit ar brederouriezh vrezhonek.

Deurusoc'h c'hoazh eo studiañ ar brederouriezh e brezhoneg o c'houzout petra eo stad ar yezh hag an aergelc'h a ziglosiezh zo e Breizh. Komz a ran eus un aergelc'h a ziglosiezh hervez an termenadur : « aergelc'h divyezhegezh un den pe ur strollad tud e-lec'h ma vez ur yezh eus an div gant ur staelad sokiopolitikel izeloc'h»[9]. Evit ober prederouriezh e brezhoneg e ranker komz brezhoneg, met penaos ? Petra eo an diforc'h yezh etre komz e brezhoneg ha komz eus prederouriezh e brezhoneg ? Kinnig a ran e vefe un diforc'h etre an daou gant an arver a vez graet eus ar gerioù. Bez e vefe gerioù prederourel a zegasfe ganto ur preder : meizadoù. Padal e vefe gerioù all ne vefent ket dereat d'ar brederouriezh e brezhoneg rak ne c'hallfent ket degas ar memes preder, ne c'hallfemp ket ober anv eus ar gerioù-se meizadoù. An aergelc'h a ziglosiezh zo un doare

8 Kavet war load : https://la-philosophie.com/quelle-est-la-langue-la-mieux-adaptee-a-une-discussion-philosophique?fbclid=IwAR2D0lLcE7bSI5V5K3GFOF2hgzmM4n89O_L_HsZNVFyTh0qaoSPOBu6vbSw

9 Kavet war load : https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/diglossie/25519(Situation de bilinguisme d'un individu ou d'une communauté dans laquelle une des deux langues a un statut sociopolitique inférieur.)

ma c’hellimp displeg n’eo ket anataet arver ar brezhoneg. Diverrañ a rimp an tabutoù-se el lodenn ziwezhañ hor studiadenn.

I. Prederouriezh Fañch Kerrain

Diwezhat a-walc'h e krogas Fañch Kerrain da skrivañ prederouriezh e brezhoneg. Er gelaouenn *Imbourc'h* e skrivas da gentañ. Ar pennad «Diwar-benn ar frammadouriezh» eo ar pennad kentañ embannet e-barzh *Imbourc'h* e 1973[10], «Keal ar brederouriezh» eo an hini a grogas lusk embann pennadoù Fañch Kerrain e *Imbourc'h* e 1985[11]. Adalek 1985, da 47 vloaz e skrivas ingal Fañch Kerrain pennadoù prederouriezh. Embannet eo bet an darn vrasañ eus e labour er gelaouenn *Imbourc'h* : 16 pennad embannet en holl etre 1973 ha 2002.

Skrivet en deus pennadoù prederouriezh evit *Al liamm*, *Al Lanv* pe *Aber.* E 1992 e skrivas daou bennad evit *Al liamm* : «War hentoù gourbannoù Sant Eosten[12]» ha «Ar gwir vrezhoneg[13]». Kenderc'hel a reas da skrivañ evit ar gelaouenn betek miz Kerzu 2007 hag embann ar pennad diwezhañ : «Meizañ Doue en hon amzer[14]». 13 pennad en holl zo bet embannet e *Al liamm* etre 1992 ha 2007.

E miz Eost 2005 e krogas da skrivañ evit ar gelaouenn *Al lanv* gant ar pennad «Heidegger[15]» betek miz Ebrel 2008 oc'h embann e bennad diwezhañ «Heuliadoù ar Republikanouriezh[16]». Nav fennad a vo embannet er gelaouenn etre 2005 ha 2008.

Evit Aber e skrivas adalek 2005 gant «Aristoteles : e vuhez hag e oberenn[17]» betek ar pennad «Natur an den[18]», an hini diwezhañ embannet e 2008. Embannet ez eus bet 8 pennad e Aber etre 2005 ha 2008. Da 70 bloaz e ehanas da skrivañ evit kelaouennoù.

Ingal e skrivas evit kelaouennoù etre 1985 ha 2008 neuze. Tost da 40 pennad a zo bet skrivet gant Fañch Kerrain. Tri levr a skrivas, embannet gant *Moulladurioù Hor Yezh* : *Prederouriezh pe philo-sophia*[19] ha *Keal doue war-lerc'h Auschwitz*[20] e 2013, *Buhez mab-den, souezh, douetañs ha*

10 Kerrain Fañch, « Diwar-benn ar frammadouriezh », n°47, 1973.
11Kerrain Fañch, « Keal ar brederouriezh », Imbourc'h, 1985.
12 Kerrain Fañch, « War hentoù gourbannoù Sant Eosten », *Al Liamm*, n°270, Genver-C'hwevrer 1992, p. 44-55.
13 Kerrain Fañch, « Ar gwir vrezhoneg », *Al Liamm*, n°270, Genver-C'hwevrer 1992, p. 40-43.
14 Kerrain Fañch, « Meizañ Doue en hon amzer », *Al liamm*, niv. 365, kerzu 2007, p. 67-81.
15 Kerrain Fañch, « Heidegger », *Al lanv*, niv. 107, miz eost 2005, p. 5-14.
16 Kerrain Fañch, « Heuliadoù ar Republikanouriezh (I) », *Al lanv*, niv. 115, miz Ebrel 2008, p. 7-12.
17 Kerrain Fañch, « Aristoteles : e vuhez hag e oberenn », *Aber*, niv. 21, diskar-amzer 2005, p. 390-408.
18 Kerrain Fañch, « Natur an den », *Aber*, niv. 33, diskar-amzer 2008, p. 481-498.
19 Kerrain Fañch, *Prederouriezh pe philo-sophia*, Mouladurioù Hor Yezh, 2013.
20 Kerrain Fañch, *Keal Doue war-lerc'h Auschwitz*, Mouladurioù Hor Yezh, 2013.

marv[21], e 2016. Embannet eo bet al levrioù-se pa oa Fañch Kerrain etre 75 ha 78 bloaz.

Emañ framm buhez Fañch Kerrain er pezh en deus skrivet. Beleg eo bet hag un den a feiz eo chomet a-hed e vuhez. Kudennoù prederourel ar feiz hag an doueoniezh eo danvez al levr *Keal Doue war-lerc'h Auschwitz* embannet e 2013 gant *Moulladurioù Hor Yezh*. Dispar eo bet evit Fañch Kerrain echuiñ gant e labour kelenner prederouriezh o labourat e brezhoneg e *Diwan*[22]. Skrivañ a reas evit treuzkas ha kenderc'hel da labourat war zanvezioù prederourel e brezhoneg.

Ur skrid diazez evit liseidi *Diwan* eo e levr kentañ, *Prederouriezh pe philo-sophia*. Savet eo bet al levr-mañ diwar ar skridoù embannet e *Aber*, *Al Liamm*, hag *Al Lanv*. Lakaet ez eus bet notennoù gant Yann Talbot evit displeg un nebeud meizadoù, gerioù prederourel bet savet er c'hant bloaz tremenet. Yann Talbot a zistro er raklavar war skridoù Jil Ewan pe Maodez Glanndour hag o labour e Gwalarn pe gant Preder evit Jil Ewan. An embann levrioù prederouriezh zo neuze un doare da genderc'hel da dreuzkas ar brederouriezh d'ar remziadoù o tont, d'ar re yaouank[23].

An eil levr, embannet e memes bloavezh hag an hini kentañ : *Keal Doue war-lerc'h Auschwitz*, a glask kendodiñ preder ar brederourion o deus kemeret harp war ar goulenn-se ha meizañ neuze keal Doue. Digeriñ a ra Fañch Kerrain gant preder Hans Jonas, skrivet en doa eñ ur studiadenn : « Meizad Doue war-lerc'h Auschwitz ». Adalek preder Hans Jonas e zezrann Fañch Kerrain preder August Comte hag ar soliadouriezh[24]. Hervezañ « ar soliadourion boelloniel meneget gant Hans Jonas a zo anezho mibion-vihan da August Comte »[25]. Ar goulenn amañ zo : « peseurt Doue en deus gallet lezel ober seurt tra ? »[26]. Adalek ar preder war Zoue e vez savet ivez ur preder war vab-den, rak an Doue a vez savet hervez mab-den hag e gredennoù. Dres, meizañ Doue a zo ivez respont d'ar goulenn : petra eo plas Doue er gevredigezh ? Prederiet e vez e Doue hervez an darempred hon eus gant ar gredenn-se hag ar relijion dre vras, an darempred-se a gemm hervez aozadur ar gevredigezh[27].

Istor ar brederouriezh c'hresat eo danvez al levr diwezhañ bet skrivet gantañ : *Buhez Mab-*

21 Kerrain Fañch, *Buhez mab-den*, Mouladurioù Hor Yezh, 2016.
22Atersadenn gant Fañch Kerrain ha Colette Kerrain, miz Kerzu 2018. Colette Kerrain o tispleg din : «ur goulenn a-bouez eo gouzout perak Fañch en doa c'hoant da gelenn ar brederouriezh e brezhoneg. Evit kaout feiz en amzer da zont, eveljust, se a seblant anat ! Met se oa pouezus tre evit Fañch, evitañ e oa pouezus tre eskemm e brezhoneg. Ar pennadoù kentañ oa bet embannet e Imbourc'h renet gant Youenn Olier, ha da c'houde, Al liamm, Al lanv, hag aber.»
23 Kerrain Fañch, *Prederouriezh pe philo-sophia*, Mouladurioù Hor Yezh, 2013, p. 6-7.
24 *positivisme*
25 Kerrain Fañch, *Keal Doue war-lerc'h Auschwitz*, Mouladurioù Hor Yezh, 2013, p. 11.
26 Ibid., p. 17.
27 Kerrain Fañch, *Keal Doue war-lerc'h Auschwitz*, Mouladurioù Hor Yezh, 2013, p. 5 – 6, rakskrid gant Yann Talbot.

den[28], embannet gant *Moulladurioù Hor Yezh* e 2016. Kendodiñ a ra ennañ e studiadennoù diwar-benn ar Raksokratelourion..

Gallout a reer renkañ skridoù Fañch Kerrain e teir lodenn. An teir lodenn-se a glot gant an embann levrioù. Dre ma 'z eus bet embannet ul lodenn eus ar pennadoù e stumm levrioù e c'heller lavarout eo bet renket dija gant an embannadurioù danvezioù pennañ studiet gant Fañch Kerrain : an doueoniezh, istor ar brederouriezh c'hresat, kudenn ar brederouriezh. War dachenn kudenn ar brederouriezh, e c'houestl Fañch Kerrain e breder da zanvezioù prederourel o deus o orin er brederouriezh europat. Komz a ra e brezhoneg eus prederourion o deus diazezet ar brederouriezh. Ober a ra eus ar brederouriezh e brezhoneg un danvez skignañ d'al liseidi ha d'ar vrezhonegerion o deus c'hoant lenn prederouriezh e brezhoneg.

Ar studiadenn-mañ a vo gouestlet da levrlennadurezh Fañch Kerrain a glaskimp urzhiañ ha displegañ. Deomp da c'houzout neuze penaos en deus graet Fañch Kerrain evit sevel skridoù prederouriezh e brezhoneg, peseurt skridoù ha gant piv eo bet levezonet ?

Studiet e vo da gentañ Istor ar brederouriezh c'hresat. Da eil e studiimp kudennoù pennañ ar brederouriezh en deus klasket dezrannañ o studiañ ar brederourion kempred. Da c'houde e komzimp eus an darempred etre doueoniezh ha prederouriezh, un danvez studiet kalz gant hor prederour ha kendodet gant embann e levr diwezhañ *Keal Doue war-lerc'h Auschwitz*[29]. Evit al lodenn ziwezhañ, un tamm dispartiet eus al lodennoù all evit abegoù a vo displeget, e studiimp ar brederouriezh politikel.

1. Ar brederouriezh c'hresat : «Tarzh-an-deiz» ar brederouriezh

Al lodenn gentañ-mañ zo gouestlet da Istor ar brederouriezh : Ar raksokratelourion, Sokratêz, Platon, Aristotelez ha reoù all. Studiañ a rimp an holl bennadoù skrivet gant Fañch Kerrain diwar-benn ar brederouriezh c'hresat, dek en holl hag embannet etre 1991 ha 2008 en holl gelaouennoù meneget a-us.

28 Kerrain Fañch, *Buhez mab-den*, Mouladurioù Hor Yezh, 2016.
29 Kerrain Fañch, *Keal Doue war-lerc'h Auschwitz*, Mouladurioù Hor Yezh, 2013.

Divizet hon eus envel ar pennad «Tarzh-an-deiz» rak e tistro an titl-mañ e meur a bennad. Ouzhpennet e vez alies un istitl evit spisaat an danvez studiet er pennad. A-dreuz ar pennadoù e weler dre belec'h e ya Fañch Kerrain. Berr a-walc'h eo ar pennadoù evit reiñ da intent trabedoniezh ar brederourion studiet. Direet eo prederouriezh pep prederour gant Fañch Kerrain, peurliesañ e vez komzet eus ur prederour e-barzh ur pennad a-benn skeudenniñ en un doare sklaer ar meizad en deus c'hoant Fañch Kerrain treuzkas d'al lenner.

Fañch Kerrain a grogo gant daou bennad embannet e *Imbourc'h* e 1991 : Paramenides[30] ha Heraklitos[31], da eil e vo studiet gantañ er memes kelaouenn «Sokratêz» e 1994[32]. Da c'houde e studio Platon gant daou bennad da heul, «Buhez Platon» e 1997[33] ha «Kelennadurezh Platon» e 1998[34] embannet eo bet an daou bennad er gelaouenn *Al liamm*. Gant ar pennad «Tarzh-an-deiz : ar genedoniezh»[35] e 2002, e vo c'hoazh meneget prederouriezh Sokratêz er gelaouenn *Imbourc'h*. Kenderc'hel a raio gant Aristoteles e 2005[36], Epikouros ha Xenon e 2006[37] an div studiadenn-mañ embannet er gelaouenn *Aber*. Ar pennad diwar-benn Aristoteles 'vo ar pennad kentañ embannet gant Fañch Kerrain er gelaouenn *Aber*. Thalez[38] ha Anaksimandros[39] 'vo studiet e 2008 er gelaouenn *Al lanv* evit echuiñ.

1. 1. Paramenides ha Heraklitos

Gant Paramenides ha Heraklitos e weler deroù ar brederouriezh c'hresat. Lakaat a ra war-wel Fañch Kerrain penaos e vez klasket lakaat e darempred meizad Doue, Mab-den hag ar Peurvoud. Kregiñ a ra Fañch Kerrain o tisplegañ pegen pouezus eo liammañ Paramidês hag Heraklitos rak a-viskoazh eo bet enebet an daou brederour : « an eneberezh etre ar boud hag an emc'hwel, da lavarout eo, an dont-da-vezañ »[40]. Fañch Kerrain a ya etrezek buhez pep prederour, da

30 Kerrain Fañch, « Tarzh-an-deiz, ar brederouriezh c'hresat (Eilvet lodenn) », *Imbourc'h*, niv. 262, 31 Here 1991, p. 17-27.
31 Kerrain Fañch, « Dezrannadoù diwar-benn Heraklitos », Imbourc'h, niv. 262, 31 Here 1991, p. 28 - 39.
32 Kerrain Fañch, « Sokratêz », *Imbourc'h*, niv. 295, 30 gwengolo 1994, p. 13 - 30.
33 Kerrain Fañch, « Buhez Platon », *Al liamm*, niv. 305, du-kerzu 1997, p. 555 - 567.
34 Kerrain Fañch, « Kelennadurezh Platon », *Al liamm*, niv. 308-309, Mae-Eost 1998, pp. 302 - 317.
35 Kerrain Fañch, « Tarzh-an-deiz ar genedoniezh : an hippias ar brasañ », *Imbourc'h*, niv. 1, 31 Genver 2002, p. 35 - 61.
36 Kerrain Fañch, « Aristoteles : e vuhez hag e oberenn », *Aber*, niv. 21, diskar-amzer 2005, p. 390 - 408.
37 Kerrain Fañch, « Epikouros ha Xenon, pe an eurvad hep dlead hag an dlead hep eurvad », *Aber*, niv. 25, diskar-amzer 2006, p. 399 - 422.
38 Kerrain Fañch, «Tarzh-an-deiz ar brederouriezh hellazek », *Al lanv*, niv. 116, gouhere 2008, p. 6 - 9.
39 Kerrain Fañch, « Tarzh-an-deiz : ar brederouriezh hellazek (2) », *Al lanv*, niv. 117, kerzu 2008, p. 5 - 7.
40 Kerrain Fañch, « Tarzh-an-deiz, ar brederouriezh c'hresiat (Eilvet lodenn) », *Imbourc'h,* n°262, 31 here 1991, p. 17

gentañ e komz eus kelennadurezh Paramenidês ha da c'houde eus kelennadurezh Heraklitos.

«Evel m'hon eus gellet damverzout a-dreuz d'an addisplegoù, nes-tre eo an daou brederour an eil ouzh egile e-keñver mennozioù, evel pa vefent gevelled kefredel. Rak pezh a zo talvoudek evito o-daou eo e vefe ar gwirvoud war un dro unan ha lies. Hogen ur restad a c'heleniezh a van etrezo. N'eo ket e vefent an eil o talañ ouzh egile evel brezelourion oc'h en em gannañ. Bezet pe vezet, an hini kentañ. Paramenidêz, en em ra diouzh kollidigezh ar bed, tra ma venn egile saveteiñ ar veziadelezh dislavarus dre he c'henstrollañ en unander. Er mod-se o deus an daou brederour an anvekañ eus an amzerioù ken digoret frank an hent da zaou zurc'hadur eus an usvedoniezh hag a vo adkavet dalc'hmat, gant argemmadurioù didermen, a-hed istor ar brederouriezh : Diouzh an tu, ar selloù o parañ war ar Peurvoud, ha diouzh un tu all, an arnod da zeveizañ kemplezhegezh ha liesegezh ar beziadoù kevrinek m'emañ mab-den sanket enno»[41].

Paramenidêz a veiz ar bed hag e gollidigezh o lakaat ster war ar Peurvoud, dre anien dreist mab-den hag a lak ster e buhez an den. Evit Heraklitos « piaouel d'an ene eo al logos »[42], dre al logos e c'heller deveizañ « kemplezegezh ha liesegezh ar beziadoù kevrinek »[43].

Goude bezañ echuet gant ar pennad e ouzhpenno ar skrivagner notennoù war Heraklitos tennet eus preder Maodez Glanndour ha kavet el levr *Kregin Mor*[44] :

«Nann, n'eo ket ar gomz a oa en Doue, er penn-kentañ, a-raok pep krouidigezh, nag ar ger, met ar Verb hepken, ar bezoud leun ha meizel war un dro. Hag al lavar-se ne oa ket klakennerezh an trouz, met sioulded un emarvesterezh divent etre an Tad hag ar Mab en unvaniezh ar Spered Santel. Evel-se, a-wechoù, n'eus netra a lavarfe muioc'h eget komzoù berr, sioul ha distroñs, ur frazenn, ur ger hepken marteze, o tigeriñ dimp dor ar c'hevrin» [45].

Piaouel d'an den eo al logos (al lavar), piaouel d'ar bezoud eo al lavar neuze. Meizañ a reer ar Peurvoud dre al lavar. Rak-se e liamm eo ar Peurvoud hag al lavar. Kement ma lavaro Maodez Glanndour e oa ar verb a-raok pep tra.

Evit meizañ sklaeroc'h deroù an usvedoniezh[46] en deus divizet Fañch Kerrain lakaat e liamm an daou brederour : Heraklitos ha Paramenides. Dispartiet eo bet an daou e-barzh an embann, ma komz eus al liamm etre an daou brederour e deroù ar pennad kentañ[47] e sav memestra ur pennad all evit «Dezrannadoù diwar-benn Heraklitos»[48]. Er pennad diwezhañ-mañ e vo kavet ul listennad lavarennoù eus Heraklitos troet gant Fañch Kerrain : «Dre vras e kav din bezañ deuet a-benn da ginnig d'al lennerion an destenn-orin bet troet ganin diwar ar gresianeg, petra bennak ma 'z eo

41 Ibid., p. 27.
42 Ibid., p. 24.
43 Ibid., p. 24.
44 Glanndour Maodez, *Kregin-mor*, Al liamm, 1987.
45 Ibid., p. 139.
46 Ur ger all a dalvez kement a «prederouriezh».
47 Kerrain Fañch, « Tarzh-an-deiz, ar brederouriezh c'hresiat (Eilvet lodenn) », *Imbourc'h*, niv. 262, 31 Here 1991, p. 17 – 27.
48 Kerrain Fañch, « Dezrannadoù diwar-benn Heraklitos », Imbourc'h, niv. 262, 31 Here 1991, p. 28 - 39.

gwall ziaes dirouestlañ seurt kudennoù»[49]. Oc'h ober dave da vMaodez Glanndour e tiviz Fañch Kerrain kemer harp war studiadennoù e brezhoneg.

1. 2. Sokratêz

Er pennad-mañ e komz Fañch Kerrain eus ar Sofisted a-benn diskouez penaos eo a-bouez da Sokratêz ober eus ar brederouriezh un hentenn da glask ar wirionez. Lakaat an den da greskiñ dre un arver reizh eus e vennerezh en deus c'hoant Sokratêz ober, dre-se emañ Sokratêz e liamm gant ar brederourion all meneget a-us. Paramenides ha Heraklitos o doa c'hoant sklêrijennañ buhez mab-den ivez. Liammet eo an daou bennad gant Istor ar brederouriezh evel m'en diskouez Fañch Kerrain:

> « Istor ar brederouriezh hellenat abaoe ar seizhvet kantved kent J.K a zo hini e gerzhadenn a-dastorn etrezek Sokratêz. Raksokratêzidi a reer eus ar brederourion-se m'hon eus bet tro da anavezout ar re vrudetañ anezho. Talvoudek-tre eo bet o skridoù, o vezañ m'o deus stignet ar goulennoù penndalc'hel : petra eo ar boud hag ar pennabeg anezhañ ? En em lec'hiañ a raent e par an usvedoniezh»[50].

Ar pennad-mañ a gomz neuze eus Istor ar brederouriezh a-dreuz meizadoù Sokratêz. A-bouez eo bet preder Sokratêz, levezonet kalz en deus mennozioù Bro-Hellaz met ivez re ar C'hornôg. N'eo bet anavezet Sokratêz nemet gant testoù eus e brederouriezh : Aristofânez, Platon, Senofon, Aristotelêz. Platon eo an hini a zo bet ar gwellañ test eus buhez Sokratêz[51]. Ken a-bouez eo bet e levezon eo bet merket ar mare e Istor ar brederouriezh oc'h ober anv eus « Raksokratelourion » hag ar re all da c'houde.

Kendodiñ a raio Fañch Kerrain buhez Sokratêz evit mont etrezek e gelennadurezh. D'ar mare-se emañ ar Sofisted o ren e Bro-Hellaz, met Sokratêz « enebet ouzh ar Sofisted, e talc'h da vont gant an hevelep hent : distreiñ a ra e soñjoù diouzh an usvedoniezh evit skeiñ war-du an divezouriezh hag an emanaoudegezh »[52].

A-raok pep tra e fell da Sokratêz termeniñ petra eo ar soñjerezh reizh. Enebiñ a ra d'ar

49 Kerrain Fañch, « Tarzh-an-deiz, ar brederouriezh c'hresiat (Eilvet lodenn) », *Imbourc'h,* n°262, 31 here 1991, p. 37.
50 Kerrain Fañch, « Sokratêz », *Imbourc'h,* niv. 295, 30 gwengolo 1994, p. 13.
51 Ibid., p. 14 – 15.
52 Ibid., p. 13.

Sofisted, hervezañ emañ ar Sofisted o c'hoari gant ar mennozioù « evit ar blijadur da drec'hiñ war an emzivizer pe da c'hounit arc'hant ». Ar pep pouezusañ evit Sokratêz zo kavout ha mont etrezek ar wirionez evit sklêrijennañ an ober ha servijout d'ar vuhez pemdeziek. E bal a zo « lakaat an den da greskiñ er furnez dre un arver reizh eus e vennerezh »[53].

1. 3. Platon : ur c'hendalc'h eus preder Sokratêz

Studiet e vo Platon en daou bennad da heul. Amañ e tiskouez Fañch Kerrain penaos en deus bet c'hoant liammañ pep pennad embannet ha reiñ d'an dud elfennoù evit prederiañ. Gallout a reer lavarout eo c'hoant Fañch Kerrain liammet tre ouzh hini Sokratêz : sklêrijennañ mab-den o reiñ dezhañ elfennoù da brederiañ. Er pennad-se, evel er pennad a-raok e vez c'hoazh meneget ar Sofisted. Dre vras e vo komzet er pennadoù-mañ eus ar Sofisted.

E digoradur ar pennad kentañ diwar-benn « Buhez Platon » e tispleg Fañch Kerrain perak en deus divizet studiañ ar brederourion-se hag ar brederouriezh c'hresat :

> « ken argollus eo soñjal e c'hellomp, drezomp hon-unan, dre ma' z eus ac'hanomp «loened poellek» ha speredoù dibar, kas da benn disi, hep kemer an disterañ harp war ar brederourien. «Ne zesker ket ar brederouriezh, deskiñ a reer prederiañ», eme tud 'zo, o restañ dibreder, evel perokidi, frazenn vrudet Emmanuel Kant. Kemment-se a zo gwir, met dres, prederiañ a ranker deskiñ, ha gwellañ doare d'henn ober eo goulenn skoazell digant hon diaraogourien. Petra a fell deoc'h, un hengoun eo ar brederouriezh, un hengoun kornogat war ar marc'had, hag hep en em skorañ war brasañ speredoù hon hengoun ne zeuer a-benn nemet da valbouzañ. Setu perak ez on krog abaoe un nebeud bloavezhioù da sevel kentelioù diwar-benn istor ar brederouriezh. Dedennet on bet, da gentañ, gant ar Raksokratiked : Thales, Paramenidos, Heraklitos. Hogen, ar pep brasañ eus va laour am eus gouestlet da Sokratêz. Naturel eo neuze e tiboukfe bremañ war B/Platon m'en em gav gantañ (ha gant e ziskibl Aristotelêz) ar brederouriezh hellazek en he barr »[54].

Kenderc'hel a raio Fañch Kerrain gant kelennadurezh Platon er pennad da heul. Displeg a raio penaos ha perak eo enebet Platon d'ar Sofisted. Lavaret e oa bet a-raok gant Sokratêz e oa ar Sofisted o klask touellañ an dud o c'hoari gant al lavar « evit ar blijadur da vezañ trec'h war an emzivizer »[55]. Evit Platon, « breutaerion ampart int, a dra sur, barrek-tre da c'hoari gant ar poellata, gouest kenkoulz da zifenn an dezenn hag an eneptezenn, hogen un dra a ra diouer dezho : ne garont ket ar wirionez »[56]. Dre-se emañ Platon war memes hent prederel ha Sokratêz, soñjal a ra dezhañ eo pal ar brederouriezh karout ha klask ar wirionez ha neket touellañ dre al lavar evel ar Sofisted.

53 Ibid., p. 25 – 26.
54 Kerrain Fañch, « Buhez Platon », *Al liamm*, niv. 305, du-kerzu 1997, p. 556.
55 Kerrain Fañch, « Sokratêz », *Imbourc'h,* niv. 295, 30 gwengolo 1994, p. 25 – 26.
56 Kerrain Fañch, « kelennadurezh Platon », *Al liamm*, niv. 308-309, Mae-Eost 1998, p. 309.

1. 4. Tarzh-an-deiz ar genedoniezh[57] : an hippias ar brasañ

An hini diwezhañ embannet e *Imbourc'h* diwar-benn Istor ar Brederouriezh eo ar pennad-mañ, unan eus ar re ziaesañ da studiañ. Da gentañ, abalamour ma vez direet prederouriezh Platon ha Sokratêz er memes pennad. Da eil peogwir e vez direet meizadoù luziet goveliet gant Sokratêz a-benn meizañ un hentenn da brederiañ. Kenderc'hel a ra Fañch Kerrain oc'h enebiñ arguzennoù ar Sofisted da re Sokratêz a-benn lakaat preder Sokratêz war-wel.

Hippias, ur sofist gant komzoù brav, gouest da zisplegañ ar gaou hag ar gwir ha da douellañ an holl gant komzoù fur, zo enebet er pennad-mañ da Sokratêz. Fañch Kerrain a zispleg deomp penaos emañ Sokratrêz gouest da zisplegañ perak n'a ket prederouriezh Hippias en-dro. Ur gudenn a hentenn prederourel en deus Hippias, ur gudenn a brederouriezh neuze[58].

Adalek neuze e vo ar brederouriezh un hentenn da boellata. Mont a ra war-raok Fañch Kerrain gant ar pennad-mañ, displeg a ra daelerezh Sokratêz. N'eo ket a-walc'h meizañ Doue, ar Peurvoud, bezoud Mab-den, ret eo poellata reizh. Daelerezh Sokratêz a venn meizañ an dra-se. «Daelerezh Sokratrêz a c'heller rannañ e div lodenn : an eironegezh hag an askorerezh»[59]. Un hentenn da brederiañ pe ur meizerezh war an doare ma vez ar preder o tiwanañ eo daelerezh Sokratêz.

Ouzhpennet e vez amañ meizad ar briwerc'h, n'eo ket mui a-walc'h mennout studiañ ha sklêrijennañ an dud. Ret eo ober un arver reizh eus hor mennerezh. Rak-se ar brederouriezh a venn studiañ ar briwerc'hioù ivez. Hervez Sokratêz : « Ar briwerc'h n'eo nemet ar c'hoant da gaout an traoù mat gant ar galloud d'o frouchas »[60]. Met n'eo ket a-walc'h diren ar briwerc'h d'ar « galloud-pourchas » : « Al laeron n'int ket briwerc'hek ; ret eo, da nebeutañ, spisaat ha lavarout ouzhpenn : en un doare reizh. Hogen ar reizhded end-eeun a zo anezhi ur briwerc'h ! »[61].

Merket e vez amañ ar brederouriezh, enebet d'ar Sofisted, evel ur bleustradenn heñchet gant ar vertuzioù. Lakaat a ra mab-den hag e vertuz war ar renk kentañ. Pal Sokratêz eo ober eus ar

57 Genedoniezh a zeu eus gened. Talvezout a ra e galleg *esthétisme*.
58 Kerrain Fañch, « Tarzh-an-deiz ar genedoniezh : an hippias ar brasañ », *Imbourc'h*, 31 Genver 2002, p. 36 – 37.
59 Ibid., p. 40. An eironegezh hag an askorerezh zo ar « maieutik » Sokratez, da lavarout eo an doare ma lakaer ar breder da ziwanañ.
60 Ibid., p. 46.
61 Ibid., p. 47.

brederouriezh un doare da heñchañ an dud er vuhez pemdeziek ha d'o sikour da vezañ fur. Ar briwerc'h pe ar vertuz a vefe liammet dre anien d'an doare prederiañ. Dre anien e vefe liammet ar vertuz da zisoc'h ar poellata rak hervez Sokratêz, liammet eo an hentenn prederiañ d'ar galloud-pourchas. Ar galloud-pourchas n'eo ket ar mat dre anien, setu neuze e vefe ar brederouriezh Sokratel o lakaat evel redi meizañ ar briwerc'h ha gouzout ouzhpenn war ar wirionez-se a-benn heñchañ an dud en un doare efedus war hent ar furnez.

1. 5. Aristoteles

Ar pennad « Aristoteles : e vuhez hag e oberenn »[62] zo an hini kentañ embannet e *Aber*. Evitañ e vo ar brederouriezh un doare da veizañ ar boud, e finvezh hag e c'hanedigezh. Aristoteles a veizo ar boud o kemer an «den evel logos»[63]. An doueelezh a vo a-bouez tre evit Aristotelez, kement-se a ro ster e finvezh ar bed hag e buhez an den. Meizañ a raio an doueelezh[64] : « Evel-se, e wiriañ a ranker, prederouriezh Aristoteles, an den beziadek, engouestlet penn-da-benn er bed, zo dezhañ un andon gravezel »[65].

> «Arabat selaou ar re hon ali, war zigarez ma'z omp tud, da soñjal hepken en traoù denel, ha war zigarez ma'z omp marvel, da zilezel kement a zo divarvel. Er c'hontrol, e kement ha ma c'haller, e tleomp poaniañ evit dont da vezañ divarvel hag ober hon seizh gwellañ evit bevañ hervez ezwellañ lodenn ac'hanomp, rak ar bennaenn doueel, pegen bihan bennak e vefe he amparoù, zo dreist da gement tra all a-fet briegezh ha galloud»[66].

Aristoteles a gemer an doueed evel ur skouer da heñchañ buhez Mab-den. An doueed o deus evel talvoudegezh lakaat an dud da gaout ur vuhez briwerc'hek. Evel displeget a-raok «un andon gravezel» zo gant prederouriezh Aristoteles, pal an doueed zo lakaat mab-den da vont uheloc'h eget e vuhez douarel. Kemer a ra an «doueel» evel meizad neuze. An doueel a vefe un doare da veizañ ar pezh zo dreist mab-den, un doare da vont dreist «briegezh ha galloud». Ha da gaout ur vuhez vertuzuz neuze ? Pe briwerc'hek ? Ne vefe ket dic'hallus ijinañ penaos e vefe bet Aristoteles hag e breder ur skouer evit Fañch Kerrain. Liammañ a ra Aristoteles an Doueoniezh hag ar brederouriezh.

62Kerrain Fañch, « Aristoteles : e vuhez hag e oberenn », *Aber*, niv. 21, diskar-amzer 2005, p. 390 – 397.
63 Ibid., p. 401.
64 Ibid., p. 405.
65 Ibid., p. 408.
66 Ibid., p. 408.

O kemer skouer war Aristoteles en deus c'hoant Fañch Kerrain diskouez petra eo ur prederour : «e pep tra e tiskouez bezañ ur prederour, ar pezh a dalvez kement ha gouzout petra eo anien an traoù ; ar pep pouezusañ evitañ eo gouzout war betra eo diazezet ar veziadelezh a-bezh, eus pelec'h e teu ha da belec'h ez a»[67].

«Boemus e kavan an arroudenn-se tennet eus dibenn e Zivezouriezh da Nikomakos. Da'm meno, gant Banvez Platon, eo kaerañ mennozioù bet goveliet a-viskoazh gant ur prederour rakkristen. Ma'z intenter mat seurt komzoù, an den zo galvet, dre al lodenn uhelañ anezhañ, da berzhiañ en ur vuhez welloc'h eget ur vuhez douarel nemetken»[68].

1. 6. Epikouros ha Xenon

«Goude bezañ studiet Aristoteles, e'm eus dibabet studiañ daou brederour eus an hevelep prantad, nemet ganto e tiglor ur spered nevez. Epikouros zo anavezet mat, ha zoken diouzh ar c'hiz d'ar mare-mañ. En enep, Xenon a vez komzet nebeut a-walc'h diwar e benn. Koulskoude ez eo bet ur spered uhel. An diazezoù eus ar Stoikouriezh a gaver en e oberenn»[69].

Da gentañ e yelo ar skrivagner etrezek prederouriezh Epikouros ha da c'houde e komzo eus Xenon. Soliet eo divezoniezh Epikouros war ar c'hempouez etre ar poellata hag ar blijadur. Hervezañ ne c'heller ket ober unan hep kemer e kont egile. Evit Epikouros «ne c'haller ket ren ur vuhez plijadurus hep bevañ hervez ar poell, e gin, ne c'haller ket bevañ hervez ar poell ma tiouerer ar blijadur. Dav eo, emezañ c'hoazh, emzieubiñ diouzh karc'har an aferioù hag ar politikerezh»[70].

Evit Epikouros eo ar bed graet gant an danvez, an danvez hag e anien zo anezhi atomoù diniver ha difin eo al lusk a vez oc'h amparañ anezho a-benn krouiñ hag adkrouiñ ar bed. Soñjal a ra dezhañ ne ranker ket bezañ prediriet gant an doueed betek re, rankout a ra an den kemer skouer warno a-benn ren ur vuhez a furnez[71]. Xenon a soñj ar c'hontrol da Epikouros.

Unan eus diazezour ar Stoikourion eo Xenon, meizañ a ra an traoù adalek an alvezoniezh : «An alvezoniezh[72] n'eo kelennet nemet evit gallout kelenn an diforc'h etre ar mad hag ar gaou»[73]. Hervez Xenon, meizañ an den evel unan e-barzh an Alvez, a lak anezhañ da c'houzout petra eo e

67 Ibid. p. 398
68 Ibid. p. 408.
69Kerrain Fañch, «Epikouros ha Xenon, pe an eurvad hep dlead hag an dlead hep eurvad», *Aber*, niv. 25, diskar-amzer 2006, p. 421.
70 Ibid. p. 403.
71 Ibid. p. 409.
72 Ibid. p. 416.
73 Ibid. p. 417.

wir rezid. Adlakaat an den en e blas a ro tro dezhañ da c'hounit e rezid dre c'houzout ar pezh a c'hell ober hag ar pezh ne c'hell ket. Dre-se e c'hell an den gouzout ivez ar pezh a zo gaou hag ar pezh a zo mat.

Epikouros a lakfe neuze an den war ar renk kentañ, Xenon a veizfe an Alvez a-raok an den a-benn reiñ dezhañ e wir plas. Penaos meizañ ar bed ha plas an den ennañ ? Setu ar goulenn ma tiwan prederouriezh Xenon ha Epikouros.

1. 7. Thalez ha Anaksmiandros

E Hellaz e tiwano ar brederouriezh. Adalek ma vo ur prederour pinvidik a-walc'h da gemer amzer «d'an arvestiñ»[74]. Platon, Aristoteles hag ar re all eus ar mare o deus kemeret Thalez evit ar prederour kentañ : «n'eo ket an traoù a gonte evitañ, anien an traoù ne lavaran ket»[75]. Thalez en deus pleustret war meizad an dour, evitañ e oa an dour un doare da veizañ an orin hag an hollved.

> «Pa spurmant Thalez ar pennorin doueel dindan skeudenn an dour, e fell dezhañ respont d'ar goulenn o tennañ da ziflukadur an dibab diwar ar beurbadelezh. Rak, daoust d'an dour gallout chom bepred pezh ez eo, eleze dour, e wisk alies stummoù diseurt : gwech evel aezhenn, gwech evel skorn hag erc'h, gwech evel gwazh ha mor. Hogen, bout ma tro e furmoù liesdoare, e talc'h an dour da vezañ unan hag an hevelep hini. Setu perak en deus e lakaet da velezour an doueel, e kement ha ma'z eo hemañ mammenn ar pezh a vez dalc'hmat tonket dezhañ genel ha mervel, eleze ar bed merzadus»[76].

Evit Thalez eo an dour un doare d'ober eus un elfenn vevoniel ur meizad. Gant ar meizad-mañ en deus c'hoant Thalez mont etrezek ar bed merzhadus evit kompren an hollved. Kompren ar bed dreist ar bed merzhadus a vefe un doare da veizañ plas mab-den er bed ha hini an doueed neuze.

Anaksimandros deskard da dThalez a gendalc'ho gant ar memes hent. E plas kemer an dour evel meizad e krouo ur ger nevez hag ur meizad nevez : hini an apeiron. Chom a raio Anaksimandros feal da veizad Thalez a-zivout orin ar bed. Gant meizad an apeiron e klasko Anaksimandros lavarout eo ar bed anvevenn, divent ha didermen. Anaksimandros a ya pelloc'h eget Thalez gant an apeiron a-benn meizañ an anvevenn[77]. Dre grouiñ ar meizad-se emañ Anaksimandros o kuitaat meizadoù Thalez levezonet gant an natur :

74 Kerrain Fañch, « Tarzh-an-deiz ar brederouriezh hellazek », *Al lanv*, niv. 116, gouhere 2008,p. 7.
75 Ibid. p. 8.
76 Ibid. p. 6.
77 Ibid. p. 6.

«Penaos ez intente Anaksimandros ar ger Apeiron ? Anat eo ne felle ket dezhañ ober meneg eus an dour, an aer, an tan ha me oar... Kement tra danvezel a oa argaset gantañ. A dra sur, ar meizad a zo amjestr ha n'eo ket aes da ziluziañ. Aristotelez (Metaph., liv. XII, c. II) a glask ober meiz war Anvevenn hon prederour war-bouez lavarout ez eo ur meni restl kentidik»[78].

Gant studiadenn ar prederour kentañ : Thalez, e echuo ar rummad-se. Dre veizañ an dour e klasko displeg penaos e ranker mont dreist ar bed merzhadus a-benn kavout anien en traoù. Hag e c'hallfec'h diren ar pezh a vez lavaret gant ar brederourion diwar-benn Thalez a glaske «anien an traoù», da bal Sokratêz klask ar wirionez ?

Evel Xenon gant meizad an alvez e klask Anaksimandros gant an apeiron meizañ ar peurvoud, an hollek, an anvevenn. Atav eo bet goulenn an orin hag an doueel kefridi ar brederourion. Tad ar brederouriezh eo Thalez, an hini gentañ en deus klasket kavout anien an traoù. Platon a lavaro en e «Theatêtos» eo labour ar prederour «gouzout petra eo an den, ha petra a zle seurt boud ober ha gouzañv, o vezañ m'emañ lakaet a-ziforc'h diouzh an holl voudoù all, setu da betra e ouestl ar prederour e imbourc'hadurioù»[79].

Aristoteles a veiz ar boud kement a Heraklitos ha Paramenides. Evel Heraklitos emañ Aristoteles o kemer an den evel logos. Liammañ a ra Fañch Kerrain pep pennad skrivet gantañ, krouiñ a ra ur c'horpus prederourel dre ma liamm ar brederourion studiet etrezo. Ur poell hollek a vez kavet en e embannadurioù. Evit Epikouros e ranker kavout ur c'hempouez etre ar poellata hag ar blijadur, rankout a ra mab-den prederiañ da gavout ster er vuhez ha da vezañ sklêrijennet. Gwelout a ra Epikouros an doueed evel Aristoteles, o fal zo heñchañ an dud da gaout ur vuhez a furnez.

Klasket en deus Fañch Kerrain respont d'ar goulenn : « petra eo ar brederouriezh ? » o tremen dre «Tarzh-an-deiz» ar brederouriezh. E nebeud gerioù e c'heller lavarout penaos eo bet bevennet diskiblezh ar brederouriezh. Gwelout a reer pouez prederouriezh Sokratêz war grouidigezh ar brederouriezh evel ma vez anavezet bremañ e Europa hag er bed a-bezh. Mont etrezek ar bed merzhadus evit kavout anien an traoù ha mont etrezek ar wirionez eo pal ar brederouriezh. Ar brederouriezh zo anezhi un diskiblezh hervez he hentenn poellata. Sklêrijennañ buhez an dud dre sikour anezho da gavout o flas er bed gant an doueel eo pal ar brederouriezh, eleze o sikour da gaout ur vuhez briwerc'hek.

78 Ibid. p. 7.
79 Ibid. p. 8.

«Evel-se e veizer gwelloc'h anien ar brederouriezh o teraouiñ. Kaer am bo, houmañ ne grog ket gant savlec'hiadurioù ha damkaniezhioù o tennañ da skiantoù an natur. En ur grez ma krog ar gwengeloù da zinerezhañ ha da weñviñ, e venn ar brederouriezh, a-raok pep tra, mirout ar wirionezenn kafunet enno, war-bouez kemmañ o doare, da lavarout eo e stumm un aters ezpleg diwar-benn ar pennorin hag an doueel»[80].

Er rummad da heul e welimp penaos emañ Fañch Kerrain o klask plediñ gant kudennoù e vare :

« Anzav a ranker, n'eo ket ouzh an hevelep dañjerioù o deus bet Thalez hag ar Raksokratiked da dalañ. Ouzh pennpouez ar relijion hag ar wengelouriezh eo o deus ranket stourm. En hon marevezh, en enep, ez eo ouzh ar skiant, adal diwanadur an «arnevezerezh» o deus bet ar brederourion da enebiñ »[81].

2. Ar brederouriezh kempred

Studiet e vo labour Fañch Kerrain war ar brederouriezh klasel bremañ. Embannet eo bet ar pennadoù er memes mare hag ar pennadoù studiet el lodenn dremenet : etre 1990 ha 2008. Al lodenn-se 'vo gouestlet da studiadenn nav fennad embannet dreist holl e *Imbourc'h* met ivez er gelaouenn *Aber*. Monedonea a ra Fañch Kerrain etre pep mare eus ar brederouriezh kornogat. M'eo Sokratêz o stourm a-enep ar Sofisted, emañ Fañch Kerrain o stourm a-enep ar Soliadelourion hag ar skiant. Gwelet e vez Fañch Kerrain o tistreiñ da vro Hellaz er rummad-mañ. Ober a ra Fañch Kerrain ur mont ha dont etre ar brederouriezh c'hresat, orin ar brederouriezh hag hon marevezh gant studi ar brederouriezh klasel. E-touez ar pennadoù e yelo etrezek prederourion zo muioc'h eget reoù all. En o zouez Wittgenstein hag Heidegger dreist holl.

2. 1. Wittgenstein

Kregiñ a ra ar rummad gant studiadenn Wittgenstein[82]. Tremenet en deus Fañch Kerrain kalz amzer o klask displeg kudennoù bredel Wittgenstein. Daoust ha n'en defe ket bet c'hoant Fañch Kerrain diskouez e oa bet pareet Wittgenstein gant sikour ar brederouriezh ? Evit lod ar brederourion c'hresian e oa ar brederouriezh un doare da bareañ an ene. Marteze eo bet pareet

80 Ibid., p. 9.
81 Ibid., p. 5.
82 Kerrain Fañch, « Ludwig Wittgenstein, pe ar brederouriezh war he zalaroù », *Imbourc'h*, niv. 245, 31 Mae 1990, p. 19 - 41.

Wittgenstein gant sikour ar brederouriezh rak gwelloc'h e yae an traoù gantañ e fin e vuhez[83].

Daou vare a zo bet da brederouriezh Wittgenstein : hini an «Tractatus» hag hini «Imbourc'hadurioù diwar-benn prederouriezh». An hini kentañ, an « Tractatus » en do ul levezon vras war ar bed angl-ha-saoz ha war ar soliadelouriezh boelloniel. An eil prantad : « Imbourc'hadurioù diwar-benn prederouriezh » en do ul levezon war breder ar yezhoniezh[84]. Tostoc'h eo Fañch Kerrain d'an eil mare met a-bouez e oa dezhañ diskouez e oa bet enebet an daou e buhez ar prederour.

Adkregiñ a ra Wittgenstein adalek an deroù gant : «Imbourc'hadurioù diwar-benn prederouriezh». Evitañ, « an diaesterioù hag an droukveskadurioù er mennozioù o deus o fenn-orin e liessteriegezh ar yezh ». Ar yezh pemdeziek eo ar pezh a gont evitañ adalek neuze. Evitañ « ster ar ger a zo e arver »[85]. Wittgenstein a savo un emgann a-enep ar brederouriezh, evitañ eo ar yezh arveret ur strobinellerezh. Klask a ra resisaat anien ar ger evit oberenn ar brederouriezh[86]. Adalek Wittgenstein e vo echu gant an hengoun c'hresat :

> «Tremen 2 500 vloaz 'zo ez eo ganet [ar brederouriezh] ha kalz tud a ziougan dezhi, a-raok nemeur, ur marv didrec'hus ha dieltro. Ken e vez aloubet hon c'halon a-wechoù gant ur santad e vefe deuet he zonkad a-nebeudoù da vezañ bresk-ouzh-bresk ha diasur. Arouezius a gement-se e oa talbenn ur pennad skrivet ganin pell 'zo diwar-benn Wittgenstein : «Ar brederouriezh oc'h ober he zalaroù». Ha mar fell da unan bennak gwiriekaat e peseurt lagenn ez eo kouezhet an diskiblezh-se, e vo a-walc'h dezhañ digeriñ an «Imbourc'hadurioù» (die Untersuchungen), ha dizoleiñ drezañ e-unan an dodennoù bet meret gant krenusañ hag arvarusañ prederour hon mare-vezh. Ar pezh hon broud, enta da zistreiñ d'an amzer dremenet, p'edo c'hoazh ar brederouriezh fresk evit ur babig ha leun a virvidigezh»[87].

Hervez Fañch Kerrain eo Wittgenstein ar prederour a zo aet ar pellañ war hent distrujidigezh ar brederouriezh dre yac'haat ar yezh arveret ha steuziañ an holl veizadoù prederourel neuze. Hervez Wittgenstein eo ar yezh dre anien un douellerezh, « ken e c'heller amañ komz eus marv ar brederouriezh. Pezh am eus kinniget evit talbenn »[88].

Diwar-benn ar pennad-mañ e lavar Fañch Kerrain :

> «Evit lavarout va soñj e berr : ar pennad a gavan mat a-walc'h evel m'emañ. N'hellan ket ober kalz gwelloc'h, ma fell din reiñ un tamm tañva eus preder unan eus souezhusañ speredoù hon amzer. Bremañ, evit a sell ouzh e studiañ hag e vurutellañ, se a zo un afer all. D'am meno, emañ o heuliañ hent-dall an nominalouriezh a wechall,

83 Ibid., p. 17 – 25.
84 Ibid., p. 25-26.
85 Ibid., p. 31.
86 Ibid., p. 31.
87 Kerrain Fañch, « Tarzh-an-deiz : ar brederouriezh hellazek (2) », *Al lanv,* niv. 117, kerzu 2008, p. 6.
88 Kerrain Fañch, « Ludwig Wittgenstein, pe ar brederouriezh war he zalaroù », *Imbourc'h*, 31 Mae 1990, p. 38.

met ret e vefe din komz gant arbennigourion ha tomazidi a-zoare evit dizarbenn seurt kañfarded. Er pennad-mañ n'eo ket va fal; n'en em santan ket barrek a-walc'h evit henn ober»[89].

2. 2. Stourm Fañch Kerrain a-enep ar solidelouriezh

Da heul ar pennad gant Wittgenstein e yelo Fañch Kerrain etrezek prederiadennoù : « petra eo ar faltazi? »[90], « petra eo soñjal ? »[91], « petra eo an talvoudoù? »[92]. An hentenn anadennoniel a vo displeget gantañ ha tremen a raio etrezek istor ar brederouriezh hag ar brederourion glasel ha kempred. Da vare embann « petra eo soñjal ? »[93] e krog gant kudenn ar skiant en hon marevezh. Ar pennad-se a zo deroù e brederiadennoù war ar soliadelouriezh hag ar stourm a-enep ar « falsprederourion oc'h en em guzhat dindan mantell lufrus ar skiant »[94]. Gant ar pennad « petra eo an talvoudoù ? » e tistro d'an orin, da Sokratêz. Kenderc'hel a ra gant an hentenn anadennoniel ivez.

Ar pennad « Petra eo ar faltazi ? » zo bet savet diwar prezegennoù bet distaget gant Fañch Kerrain dirak liseidi ha studierion Sant-Brieg. Savet eo bet ar studiadenn un nebeud bloavezhioù a-raok an embann gant skoazell ur mignon dezhañ, an aotroù Blanchet, kelenner prederouriezh e skolaj Dinan.

Mont etrezek prederouriezh ar merzhout zo un digarez evit Fañch Kerrain da gomz eus an anadennonourion[95]. Gant sikour an hentenn anadennoniel e klask Fañch Kerrain displegañ petra eo ar merzhout evit an emskiant. Hervezañ emañ an emskiant dindan lezenn an ergorennoù[96], dindan lezenn ar pezh a sell : « An emskiant, pa vez o verzout, a vuk ouzh an ergorennoù o tarzhañ dirazi, dezho neuziadurioù liesseurt ma rank plegañ d'o lezenn »[97].

Mont a ra Fañch Kerrain er pennad-mañ etrezek prederouriezh Sartre, Hegel, Bachelard, Hume, Stuart Mill, John Locke, Taine ha Descartes. Da gendodiñ e c'heller lavarout eo pal ar brederourion-se gouzout penaos mont etrezek ar bed merzhadus gant sikour ar skiant. Gant an

89 Ibid., p. 39.
90 Kerrain Fañch, « Petra eo ar faltazi ? », *Imbourc'h*, niv. 250, 31 Here 1990, p. 5 - 29.
91 Kerrain Fañch, «Petra eo ar soñjal ?», *Imbourc'h*, niv. 275, 30 Du 1992, p. 1 - 13.
92 Kerrain Fañch, «Petra eo an talvoudoù ?», *Imbourc'h*, niv. 319, 30 Gwengolo 1996, pp. 17 - 47.
93 Kerrain Fañch, «Petra eo ar soñjal ?», *Imbourc'h*, niv. 275, 30 Du 1992, p. 1 - 13.
94 Ibid., p. 12.
95 Anadenn : *phénomène* e galleg, Anadennourion : *phénoménologues* e galleg.
96 *Objet* e galleg.
97 Kerrain Fañch, « Petra eo ar faltazi ? », *Imbourc'h*, niv. 250, 31 Here 1990, p. 5.

hentenn poellata e klaskont gouzout petra eo ar merzhout ha petra eo neuze ar faltazi hag an emskiant. Chom a reomp memestra e liamm gant ar pezh a oa pal ar brederourion c'hresat : mont etrezek ar bed merzhadus, ouzhpennet e vez gant ar brederourion klaskel ur preder war ar skiant.

Gant ar pennad « Petra eo soñjal ? » emañ Fañch Kerrain o tispleg petra eo an hentenn poellata ha hentenn ar skiant. Evit Fañch Kerrain, ar skiant a ginnig lavarennoù piaouel d'he hentenn. E anv an anadurezh, ar prederour en deus ar gwir d'o disteurel, n'eo ket difazius ar skiant hag e ranker atav doujañ d'an anadurezh. Amañ e weler mat ar pezh en doa bet tro Fañch Kerrain da lavarout a-raok, aon en deus e vefe ar skiant ur gwengel nevez. Ar prederour, evel diskouezet el lodenn gentañ eus studiadenn e gorpus, zo tonket dezhañ stourm a-enep ar gwengelioù evit lakaat ar wirionez hag an anadurezh da barañ. Kement-se a zo displeget gantañ o kemer harp war breder Maodez Glanndour :

> « Soñjal a ran, da skouer, en anadurezh ar boud pe, evit ober meneg eus preder Maodez Glanndour en e levr, « Kregin-mor », e «santerezh ar boud» kollet er prantad-mañ gant hor c'hempredidi. Degounañ a c'heller ivez meizad davedelezh ar beziadoù, pe c'hoazh, diogeladur kevatalded mab-den, ha pa vefe nagennet ouzh seurt mennozioù en anv ar skiant, ar pezh a c'hoarvez alies »[98].

Kenderc'hel a ra o tisplegañ pegen ankenius eo evitañ levezon ar skiant war hor c'hempredidi. Stourm a ra a-enep ar falsprederourion, c'hoant en deus «hor gwareziñ diouzh diskiantegezh ar falssoñjezonoù oc'h en em guzhat dindan mantell lufrus ar skiant. Difenn ar soñjal diles a-enep da douellerezh ha da farouellerezh an treuzvennozioù, se a vo dalc'hmat kefridi ar prederour»[99] :

> « Aze emañ unan eus ar gwashañ dañjerioù a vez o vegozhañ ur preder gwirion. Tachennadoù ec'hon eus an dirvoud n'int ket bet imbourc'het c'hoazh na, zoken, digoret d'an enklask skiantel, peurgent evit a sell ouzh an den. War ar poent-se n'ouzer ket kement-se a draoù, a-benn ar fin. Aes eo neuze kompren ar pezh a c'hoarvez. Techet e vezer d'erlec'hiañ ouzh ar skiant ur brederouriezh daou-wenneg, ur brederouriezh faos ha mibilius a servij dreist-holl da c'holeiñ goulloder hor spered. Sed an taol-sigoterezh ma vezer boas outañ. Hag ar falsprederouriezh-se a vez gourbannet, a-c'houdevezh, evel skiant. Gwir eo ez eus estreget skiantourion o kouezhañ e seurt mojennouriezh. Hogen, bras evel maz eo arwazh ar skiant, e teu flabaj an dud a skiant da vezañ eus an noazusañ, pa glaskont dont er-maez eus maezienn o c'hembeli. Dre-se, un dra vat eo d'ar gevredigezh kaout un nebeud prederourion wirion, bout maz eo ar re-mañ dic'houest da aozañ kirri-nij pe da ijinañ bombezennoù atomek »[100].

Gant « Petra eo an talvoudoù ? » e kendalc'h hor prederour da zifenn an dud diouzh touellerezh ar skiant. Rankout a reomp hervezañ bezañ heñchet gant an talvoudoù.

98 Kerrain Fañch, « Petra eo ar soñjal ? », *Imbourc'h*, 30 Du 1992, niv. 275, p. 11.
99 Ibid., p. 12.
100 Ibid., p. 12.

« Daoust da se e kred din ez eo an arvesterezh ivez ul lodenn eus ar vuhez, hag ez eus un dra bennak gwariet ha gaouiat en eneberezh lakaet gant Goethe etre ar vuhez hag an damkanerezh. N'hell ket an den, d'am meno, tizhout barr e zenelezh, anez dezhañ tañva, na pa ne ve ken, un nebeut prantadoù a zamkanerezh glan. Hep arvesterezh, n'eus ket a zenegezh. Hogen, a-dra-sur, an arvestiñ n'eo ket pep tra en hor buhez; n'eo ket kement-se a ya d'ober ur vuhez denel. An talvoudekaat, ha kement a zibenn dioutañ, a zo ken pouezus all »[101].

Reiñ a ra al lavarenn-se da soñjal er pezh hor boa bet tro da studiañ e penn kentañ an imbourc'h diwar-benn Sokratêz. Pouezus eo an arvestiñ heñchet gant an talvoudoù evit diorren mab-den, hag e zieubiñ zoken :

«E devoud, ar preder war an talvoudoù, ar striv evit disklêriañ an arvez-se eus hor buhez, a zo bet, abaoe milvedoù, ul lodenn benndalc'hel eus an holl brederouriezh anavezet. Henn merzet hon pa 'm eus bet tro da lakaat war-wel kelennadurezh Sokratêz»[102].

Kenderc'hel a ra Fañch Kerrain o tispleg gant ur skouer, pegen a-bouez eo an talvoudoù da heñchañ buhez mab-den. Dres, ar skouer kemeret gantañ a zo e liamm gant ar pezh a lavar Sokratêz diwar-benn ar briwerc'h hag an talvoudoù. Goude ar skouer-se e klasko he dielfennañ gant sikour an hentenn anadennoniel. An hentenn-se 'oa bet studiet er pennadoù bet embannet a-raok evel hon eus gwelet. Hervez Fañch Kerrain, « evit seurt ergorennoù n'eus ket tu d'en em skorañ war hentenn all ebet »[103].

Kemer a ra harp Fañch Kerrain war un hentenn a oa bet displeget gantañ a-raok, evel m'en defe ar c'hoant, a-dreuz ar pennadoù, da lakaat ac'hanomp da zeskiñ traoù nevez hervez ar binvioù prederourel studiet a-raok. Emañ Fañch Kerrain tamm-ha-tamm, o krouiñ e vinvioù prederiañ dre ober anv eus pennadoù skrivet gantañ a-raok a-benn arguzenniñ ar pennadoù nevez. Diskouez a ra Fañch Kerrain ez eus un hent d'e breder, pep pennad a zo liammet gant unan kent. Un doare hentenn, un doare diougonouriezh a zo en embannadurioù neuze.

Kenderc'hel a raio Fañch Kerrain da zisplegañ penaos e c'heller meizañ an talvoudoù e liamm gant Istor ar gevredigezh : « Penaos deveizañ ar c'hemmoù en talvoudekadurioù ? [...] Hervez an degouezhioù istorel hag ar stuzegezhioù ez eo gwall-zisheñvel an talvoudekadurioù divezel, ha muioc'h c'hoazh, an talvoudekadurioù kenedel ha kravezel »[104]. Mont a ra da c'houde etrezek ar soliadelourion hag ar wec'helourion gant Sant Tomaz Akwino ha kemmusted an talvoudekaat[105].

101 Kerrain Fañch, « Petra eo an talvoudoù ? », *Imbourc'h*, niv. 319, 30 Gwengolo 1996, p. 18.
102 Ibid., p. 18.
103 Ibid., p. 21.
104 Ibid., p. 28.
105 Ibid., p. 36.

« Sklaer eo enta, evit meizañ ankemmded ha peurbadelez an talvoudoù, ez eo ret o eren ouzh an den frammet gant al lezenn-natur, o teverañ, hi-herc'h unan, eus al lezenn dragouezel. Hogen evit darbenn seurt diogeladur, ez eo dleet asantiñ da veizad ar c'henezh, pe natur mab-den, ha da hini al lezenn-natur, pezh n'eo ket anat d'hor c'hempredidi, evel m'henn goar lennerion « Imbourc'h » »[106].

Menegiñ a ra labour Youenn Olier war vennozhioù Simone de Beauvoir e niverenn 278 *Imbourc'h.* En he levr « Eilvet rev » e lavar : « Ne vezer ket ganet maouez », emezi, « dont a reer da vezañ maouez »[107]. Liammañ a ra Fañch Kerrain e studiadenn gant hini Youenn Olier :

« E devoud, diouzh sellboent ar brederouriezh arnevez, diwanet diouzh oberennoù Kant, Hegel, h.a, Sartre ha Simone de Beauvoir en o zouez, na petra, ha nouspet re all, poell mab-den hepken a c'hellfe reiñ ur ster hag ur stumm da doaz disneuze an hollved hag ar grouadelezh, ken e teuy ar poell-se, dre se, da gemer lec'h ar C'hrouer hollc'halloudek e-unan azeulet gant ar gristenion »[108].

Daoust ha ne weler ket amañ, evit Fañch Kerrain, bevenn ar brederouriezh o teraouiñ ? Rak evel ma lavar ha gant ar brederourion illur meneget el lavarenn zoken, ne c'hell ket poell mab-den e-unan reiñ ur ster d'ar vuhez ha d'ar grouadelezh. Rak-se e vez meneget ar pezh a lavar Youenn Olier en e bennad : « Graet eo ar vaouez, dre natur, evit dougen bugale, o tesevel hag o stuziañ, ha dre se, e vo talvoudek da viken d'an tiegezh ha d'an oaled evel unvez-diazez ar gevredigezh »[109].

Merzhout a c'haller moarvat ur c'hemm a sevenadur etre bremañ hag ar mare m'eo skrivet pennad Youenn Olier hag hini Fañch Kerrain... Ne brederier ket war an divezoniezh hag ar gravez er memes doare hervez ar mare hag hervez ar gevredigezh. Ar c'hemmoù sevenadur a zegas ganto kemmoù meizadoù prederel. Ne c'hellomp ket disoñjal kennebeud eo chomet Fañch Kerrain un den a feiz a-hed e vuhez. Gwelout a reer mat e vez komzet eus feiz hag eus Doue e tost pep pennad skrivet gantañ.

Da heul ar pennadoù-mañ e yelo Fañch Kerrain donoc'h war ar soliadelouriezh hag ar brederouriezh. An titl « Prederouriezh pe philo-sophia » vo arveret meur a wech, danvez ul levr e vo ivez. Imbourc'hiñ a raio Fañch Kerrain war natur ar brederouriezh er pennad-mañ. A-bouez eo dezhañ dezrannañ ar pezh a venn lavarout dindan ar ger *Prederouriezh* rak « nebeut a c'herioù a anavezan hag a vefe ganto kement a sterioù disheñvel hag ar ger *prederouriezh* »[110]. Kinnig a ra

106 Ibid., p. 44 – 45.
107 Ibid., p. 44 – 45.
108 Ibid., p. 44 – 45.
109 Ibid., p. 45.
110 Kerrain Fañch, « Prederouriezh pe philo-sophia », *Aber,* niv. 26, goañv 2006, p. 504 – 505.

amañ an doare m'en deus klasket termenin natur ar brederouriezh en e genteliou[111].

Kregiñ a ra gant displegadenn ar soliadelouriezh, lavarout a ra : « nagennet eo ar brederouriezh end-eeun, abaoe an naontekvet kantved, gant div redenn anvet skiantelouriezh ha soliadelouriezh, derc'houezet e Bro-C'hall gant Ernest Renan hag Auguste Comte »[112]. Un nebeud prederourion, pe skiantourion kentoc'h, zo bet levezonet gant Comte. Lord Russel, pe Piaget da skouer : « Hervez o savboent, ez eo desellet ar brederouriezh evel ur « meizad hollek », o talvezout evit ar pezh na c'hall ket c'hoazh bezañ studiet ha dezrannet diouzh hentenn an dud a skiant »[113].

Diazez ar skiant arnevez eo bet ar soliadelouriezh. Padal, evit Fañch Kerrain, ar prederour a chom arbennik evit un nebeud kefridi : « evit gouzout ervat petra a zleer ober, e ranker goulenn sklerijenn digant ar brederouriezh, ent resis digant al lodenn anezhi anvet an divezoniezh, evel skiant renerez an oberoù denel »[114]. Displegañ a ra da c'houde un nebeud arbennadennoù evit diskouez en enep d'ar soliadelouriezh petra eo pal ha labour ar prederour.

Hervez Comte, adalek ar stad soliadel e rankfe pep hini paouez da glask war-lerc'h ar peragoù. Padal eme Fañch Kerrain : « ne seblant din na poellek na fur diogeliñ e tlefe ar prederour plediñ hepmuiken gant an anaout, an talvoudoù, ar boud, pe c'hoazh ar yezh, evel ma rae Wittgenstein, ar prederour a 'm eus studiet ar muiañ[115]»[116].

Kenderc'hel a ra hor prederour gant ar pennad « Hag emañ ar brederouriezh war he zalaroù? »[117]. Un heuliadenn eo ar pennad-mañ eus ar pennad « Prederouriezh pe philo-sophia »[118] embannet a-raok. Diren a ra c'hoazh preder Comte, Piaget ha savelenn an teir stad. O klask bevenniñ petra eo ar brederouriezh e krog gant ar pezh n'eo ket. An hentenn-se a oa bet gwelet a-raok gant Sokratêz hag ar Sofisted. Dres, ar pennad da heul : « Prederouriezh pe philo-sophia : An distro da Hellaz »[119] a vo gouestlet da Sokratêz. Da c'houde e savo ur studiadenn « Natur en den »[120] e lec'h ma klasko termeniñ an darempred etre Natur ha Kultur. Er pennadoù « Petra eo an talvoudoù ? »[121] pe c'hoazh

111 Ibid., p. 505.
112 Ibid., p. 505.
113 Ibid., p. 507.
114 Ibid., p. 514.
115 Wittgenstein ha Sokratêz zo ar brederourion meneget ar muiañ ha studiet ar muiañ gant Fañch Kerrain.
116 Kerrain Fañch, « Prederouriezh pe philo-sophia », *Aber,* niv. 26, goañv 2006, p. 523.
117 Kerrain Fañch, « Hag emañ ar brederouriezh war he zalaroù ? », *Al lanv*, niv. 112, meurzh 2007, pp. 26 – 33.
118 Kerrain Fañch, « Prederouriezh pe philo-sophia », *Aber,* niv. 26, goañv 2006, pp. 504 – 526.
119 Kerrain Fañch, « Prederouriezh pe philo-sophia, eilvet lodenn : An distro da Hellaz », *Aber*, niv. 29, diskar amzer 2007, pp. 299 – 324.
120 Kerrain Fañch, « Natur an den », *Aber*, niv. 33, diskar-amzer 2008, pp. 481 – 498.
121 Kerrain Fañch, « Petra eo an talvoudoù ? », *Imbourc'h*, niv. 319, 30 Gwengolo 1996, pp. 17 - 47.

« Natur an den »[122] emañ ar skrivagner o studiañ an darempred etre mab-den hag ar gevredigezh. Eno e kemer Fañch Kerrain harp war Youenn Olier pe c'hoazh Moadez Glanndour.

Amañ e weler mat levezon Sokratêz e buhez prederel Fañch Kerrain. Sokratêz a vefe neuze d'ar Sofisted ar pezh eo Fañch Kerrain d'ar soliadelourion. Hag e c'hallfemp lavarout eo pal ar brederouriezh evit Fañch Kerrain kemer harp war ar brederourion ha war o hentenn brederel hag o meizadoù neuze ? Ne gav ket din e vefe resis a-walc'h termeniñ pal ar brederouriezh evit Fañch Kerrain evel-se. Padal e verzher pegen diaes eo gouzout petra eo ar brederouriezh dre anien. Gouzout a reer ervat, petra n'eo ket ar brederouriezh hervezañ. Ar brederouriezh hervez Fañch Kerrain zo kenderc'hel da brederiañ gant un hentenn poellata reizh, da sevel goulennoù o tiwal ouzh kealioù ar gevredigezh. Hogen, ur stourm eo ar brederouriezh evit Fañch Kerrain. Evel ar pezh en deus skrivet a-raok diwar-benn ar raksokratelourion, pal ar brederouriezh zo reiñ d'an den binvioù da c'hounit e rezid. Er poent-mañ eus ar studiadenn e c'hellomp diren pal ar brederouriezh hervez Fañch Kerrain evel-se.

3. Etre Prederouriezh ha Doueoniezh

Amañ e vo kaoz eus an trede lodenn studiet gant Fañch Kerrain a-zivout an doueoniezh. Divizet hon eus he studiañ da gentañ peogwir eo bet savet gantañ ul levr : *Keal Doue war-lerc'h Auschwitz*[123] e 2013. Al lodenn-se zo unan eus an teir lodenn a studiimp evel ar pezh a zo bet studiet a-raok : Istor ar brederouriezh hag ar brederouriezh kempred. Estreget ar fet eo bet embannet levrioù gant Fañch Kerrain e liamm gant al lodennoù hon eus divizet studiañ, e ranker lavarout ez eus kaoz eus doueoniezh e pep lodenn studiet gantañ : pa vefe ar brederouriezh kempred pe ar Istor ar brederouriezh. Heñchet eo Frañch Kerrain gant e vriwerc'hioù, evel ma lavare Sokratês n'eo ket nemet kaout ur poellata reizh a ranker kaout evit ober prederouriezh : « lakaat an den da greskiñ er furnez dre un arver reizh eus e vennerezh »[124] zo pal ar brederouriezh hervezañ. E peseurt doare e c'heller kaout un arver reizh eus hor mennerezh neuze ? Dres, gant ar vertuzioù a zo roet dezhañ dre levezon Doue eo heñchet Fañch Kerrain. Setu perak e kav deomp a-bouez studiañ penaos eo bet levezonet Fañch Kerrain gant Doue, un Doue a gav e blas e pep rummad eus Prederouriezh Fañch Kerrain.

122 Kerrain Fañch, « Natur an den », *Aber*, niv. 33, diskar-amzer 2008, pp. 481 – 498.
123 Kerrain Fañch, *Keal Doue war-lerc'h Auschwitz*, Mouladurioù Hor Yezh, 2013.
124 Ibid., p. 25 – 26.

E Istor ar brederouriezh e komz Fañch Kerrain eus an doare ma vez lakaet e liamm ar brederouriezh hag an doueoniezh. Hervez Fañch Kerrain, evit ar raksokratelourion pal an doueoù zo heñchañ mab-den da gaout ur vuhez furnezus[125]. Evit ar brederouriezh kempred e venego Fañch Kerrain an darempred o deus nebeud prederourion ouzh Doue : « Pascal, abaoe pell 'zo, a ziskulie damkaniezh Descartes, embann ma rae e oa Doue ar Gristenion un Doue kuzh »[126]. Hervez Wittgenstein da skouer : « krediñ en un Doue a dalvez kompren kudenn ster ar bed. Talvezout a ra merzout ne vez ket lavaret pep tra war zigarez bezañ anavezet devoudoù ar bed ». Ha kenderc'hel o lavarout diwar-benn meizad Doue : « pezh n'eo ket meizus ez-skiantel, hag a zo, en abeg da se, kevrinel, a dalvez kement ha reiñ ur ster d'ar bed »[127]. Levezonet tre eo bet Fañch Kerrain gant Sokratês, hervezañ e oa ret kemer e kont ar briwerc'hioù ha pal an doueed a oa heñchañ daved ur vuhez furnezus. En abeg da se hon eus bet c'hoant da lakaat e liamm an doare ma wel Fañch Kerrain ar brederouriezh heñchet gant ar briwerc'hioù hag ar pezh a lavar e rummad ar brederouriezh kempred, eleze ar stourm a glask kas a-benn a-enep ar skiant hag ar soliadelouiezh.

Liammet tre eo an doueoniezh ouzh preder Fañch Kerrain neuze. Beleg eo bet e- pad pell betek divelegañ evit dimeziñ gant Colette Vincent, un den a feiz e chomo a-hed e vuhez :

> « Un diaester dibar d'an danvez a studian eo an dra-mañ : daou hent a zo evit mont etrezek Doue : hini ar Relijion hag hini ar Brederouriezh. Hogen mab-den ne c'haller ket e zaouhanteriñ ; n'eo ket gwall aes dispartiañ an den a feiz diouzh ar prederour. Abalamour da se ez eus un dañjer e teufe hon feiz da gaout levezon war hon prederouriezhañ, techet ma vezer da gemer evit prouennoù, eleze arguzennoù o tiverañ eus ar poell, ar pezh ne c'hall ket ar poell drezañ e-unan tizhout. Evel-just, ned omp ket aotreet d'ober un droukveskadenn-se »[128].

Setu ni da studiañ an holl bennadoù bet embannet gant Fañch Kerrain a-zivout an doueoniezh bremañ. Ne studiimp ket al levr bet embannet kuit deomp da adlavarout traoù, kroget e vo memestra hor studiadenn gant an daou bennad a vo danvez al levr embannet da c'houde. Kregiñ a rimp gant « Hans Jonas : meizad Doue war-lerc'h Auschwitz »[129] embannet gant Al liamm e 2007 ha « Meizañ Doue en hon amzer »[130] embannet e memes bloavezh. Evit al lodenn-se e krogomp gant ar pennadoù embannet an diwezhatañ evit mont da c'houde gant pennadoù koshoc'h ha levezonoù Fañch Kerrain.

« War hentoù gourbannoù Sant Eosten »[131] zo ar pennad kentañ skrivet gant Fañch Kerrain

125 s.o. p. 16.
126 Kerrain Fañch, « Hans Jonas : meizad Doue war-lerc'h Auschwitz », *Al liamm* niv. 360, c'hwevrer 2007, p. 86.
127Kerrain Fañch, « Ludwig Wittgenstein, pe ar brederouriezh war he zalaroù », Imbourc'h, 31 Mae 1990, p. 29.
128 Kerrain Fañch, « Meizañ Doue en hon amzer », *Al liamm*, niv. 365, kerzu 2007, p. 68.
129 Kerrain Fañch, « Hans Jonas : meizad Doue war-lerc'h Auschwitz », *Al liamm,* niv. 360, c'hwevrer 2007, p. 73-86.
130 Kerrain Fañch, « Meizañ Doue en hon amzer », *Al liamm*, niv. 365, kerzu 2007, p. 67 – 81.
131 Kerrain Fañch, « War hentoù gourbannoù Sant Eosten », *Al Liamm*, n°270, Genver-C'hwevrer 1992, p. 44 – 55.

diwar-benn an doueoniezh hag embannet e *Al liamm* e 1992. Gant embann ar pennad-se eo meneget an darempred en deus bet Fañch Kerrain gant Jil Ewan, un darempred a feiz hag a breder bet a-bouez evitañ.

3. 1. Meizad Doue : Fañch Kerrain gant Hans Jonas

En em gavout a reomp amañ etre prederouriezh ha doueoniezh. Ober a ra Fañch Kerrain dave da Hans Jonas hag e levr brudetañ : *Das Prinzip Verantwortung*[132] (Ar bennaenn atebegezh). Pleustret en deus el levr-se war gudenn an divez hag ar relijion, e studiadenn ar muiañ anavezet eo *Der Gottesbegriff nach Auschwitz* (meizad Doue war-lerc'h Auschwitz), ur brezegenn distaget gantañ e 1984 e Skol-veur Tübingen. C'hoant en deus bet Fañch Kerrain dezrannañ ar brezegenn-se e brezhoneg, ur brezegenn en deus kavet « talvoudus kaer » zoken m'eo hervezañ « diaes a-walc'h da zeveizañ »[133].

Danvez ar brezegenn-se zo neuze gouzout penaos meizañ Doue. Evel ma lavar Hans Jonas « ar bed metafizikel a zo anezhañ ur meurvor, m'hon eus na bag na gouel evit e dizhout », ret eo neuze savelañ keñverioù kendalc'hus etre ar fedoù arsellet, setu penaos meizañ[134]. Hervez Fañch Kerrain eo enebet meizad Wittgenstein da re Hans Jonas, n'eo ket tamm ebet a-du Hans Jonas gant mennozioù Wittgenstein : « Kemment a c'hell bezañ meizet a c'hell bezañ meizet sklaer. Kement a c'heller ezteurel a c'hell bezañ eztaolet sklaer »[135]. Kemer a ra kentoc'h harp war brederouriezh Kant :

> « Hag eñ neuze da gemer harp war brederouriezh Kant en doa roet dezhi da bal termeniñ natur an anaout ha bevennañ an dachenn anezhañ. Arabat e oa, hervezañ, droukveskañ ar soñjal (denken) hag an anaout (kennen). An anaout a c'hoarvez eus an intenterezh (Verstand), ne zisoc'h ket eus ar poell (Vernunft), tonket dezhañ en em douellañ, dre ma n'eo ket diazezet e obererezh war sol an anadennoù. Hogen ar pezh ne c'hall ket bezañ anavezet a c'hell, evelkent, bezañ meizet »[136].

Hervez Kant ha Hans Jonas, ma ne c'haller ket anataat Doue e c'haller prederiañ warnañ memestra « diouzh savboent ar ster hag an eulad ». Chom a ra memestra kudenn ar feiz : « penaos e c'haller c'hoazh krediñ e Doue war-lerc'h Auschwitz ? »[137]. Pe gentoc'h, « peseurt Doue en deus

132 Jonas Hans, *Das Prinzip Verantwortung,* 1938.
133Kerrain Fañch, « Hans Jonas : meizad Doue war-lerc'h Auschwitz », *Al liamm* niv. 360, c'hwevrer 2007, p. 73.
134 Ibid., p. 74.
135 Ibid., p. 74.
136 Ibid., p. 75.
137 Ibid., p. 75.

gallet lezel ober seurt tra ? »[138]. Klask a ra respont d'ar goulenn o sevel naouusterioù Doue[139] :

« Perak neuze komz amañ eus devoned e diabarzh Doue ? Daou respont a zo roet gantañ : en un doare nac'hel, e kement ha ma'z eo merket gant ar pezh a c'hoarvez er bed, da lavarout eo treuzfurmet en e stuz. Adalek ma'z eus ur bed krouet ha m'en deus Doue un darempred dibaouez gantañ, e resev dioutañ ur vuhezadenn ; dre-se, e voud dezhañ a zo levezonet gant ar pezh a zibun er bed. En un doare yael, Doue a zeu da vezañ er bed, e kement ha ma kresk e voud a-hed an amzer »[140].

Hag eñ o kenderc'hel :

« Doue, emezañ, emamzerela hag a zeu da vezañ tamm-ha-tamm a-dreuz sevenidigezhioù an argerzh bedel. [....] Hogen n'eo ket un achantour hag a vefe mennet da ziraez e bal drezañ e-unan nemetken. Da oberourion all en deus lezet un dra bennak d'ober, en doare m'emañ e zamant en o dalc'h ha ma'z eus anezhañ un doue en arvar »[141].

Doue Hans Jonas zo anhollc'halloudek, ha setu penaos e c'heller gouzout penaos en deus Doue « lezet ober seurt traoù » (a-zivout Auschwitz) :

« Evel ma n'eus ket a frankiz ma ne dal ket ouzh ar retvezh (ur frankiz diharz a vefe ur frankiz c'houllo) evel-se ivez n'eus ket a hollc'halloudegezh hep harzerezh. Seurt hollc'halloudegezh, hep ergorenn ebet da weredin warni, a vije, e gwirionez, dic'halloud. E komzoù all, ar galloud a zo ur meizad daveel »[142].

Erfin e c'hallfemp dezrann preder Fañch Kerrain o lavarout ne 'z eus Doue ebet hep prederouriezh mab-den. Ne c'hell ket Doue ober pep tra evit mab-den met heñchañ mab-den a glask Doue ober :

« An Doue a azeulan ne hañvala ket evidon ouzh ar goantenn o kousket er c'hoad, na kennebeut ouzh Korriganed hon c'hontadennoù-pobl. Met mirout a ran ar pep pouezusañ eus kemennadurezh Jonas, da lavarout eo, izelegezh Doue Abraham, Izaak ha Yakob hag e zoujañs anvevenn ouzh frankiz an den »[143].

3. 2. Doue Fañch Kerrain

Meizañ Doue zo bet a-viskoazh kefridi ar brederourion. En em c'houlenn a ra Fañch Kerrain hag-eñ e c'hell c'hoazh ar brederourion plediñ gant kudenn Doue en hon marevezh o c'houzout ez int holl « andoueidi »[144] : « ha gallout a reer c'hoazh komz eus Doue ar filozofed ? Ha gallout a ra ar

138 Ibid., p. 76.
139 Ibid., p. 78.
140 Ibid., p. 80.
141 Ibid., p. 80.
142 Ibid., p. 81.
143 Ibid., p. 85.
144 Kerrain Fañch, « Meizañ Doue en hon amzer », *Al liamm*, niv. 365, kerzu 2007, p. 67.

poell digeriñ hentoù nevez etrezek Doue ? »[145]. Padal e chom kudenn Doue studiet tre er brederouriezh a-vremañ[146]. Diaes eo gouzout ervat penaos meizañ Doue rak pep prederour en deus un darempred hiniennel ouzh Doue pa vefe andoue pe get, kenderc'hel a ra neuze Fañch Kerrain e studiadenn oc'h urzhiañ ar brederourion hervez o darempred ouzh Doue. Ar gudenn amañ n'eo ket mui gouzout hag ez eus eus Doue pe get, met kentoc'h gouzout eus peseurt Doue e komzer[147].

« Posupl eo e vefe amañ hag ahont un nebeud tud evit e nac'h ; padal ne rankont ket bezañ gwall niverus, ha nebeut a-bouez ganto evit a sell ar preder. Ur wech c'hoazh : N'eo ket bezoud Doue eo a vez nagennet, peurvuiañ ar brederourion ne lakaont ket an Tralen en arvar ; ar pezh a gont avat eo gouzout penaos e tleomp e empennañ pe gentoc'h e veizañ. N'eo ket ar Peurvoud a vez distaolet, hogen bezoud un Doue personel »[148].

Met neuze e peseurt Doue e kred Fañch Kerrain ? Evel lavaret a-raok, n'eo ket a-walc'h krediñ en un Doue, etre prederouriezh ha doueoniezh en em gavomp amañ. Ret eo neuze prouiñ ar gredenn en un doare prederourel. Meur a zoare a zo da brouiñ bezoud Doue, teir arguzenn a zo hervez Kant[149] : ar brouenn voudoniel pe ontologel, ar brouenn vedoniel pe gosmologel, ar brouenn fizikel-teologel[150]. Evit Fañch Kerrain ar brouenn voudoniel zo marteze nemetken « un empentadenn gempoell », rak ur boellatadenn *a priori* eo[151]. Kavout a ra gwelloc'h dezhañ ar brouenn vedoniel, da lavarout eo : « Merzout a ran ar boud evel deberzhek. Padal, pezh a zo deberzhek a c'houlaka ar Boud retvezek. Rak-se, ar Boud retvezek a zo »[152] :

« Setu an abeg perak e kredan e talvoudegezh ar boellatadenn vedoniel. Diazezet eo war buhezadenn an deberzh. Kement a zo deberzhek a empleg, d'am soñj, e vefe krouet. Ar pezh am c'has etrezek un Doue krouer. Gouzout a ran avat e c'hellot dalc'hmat goulenn diganin hag hollvedel eo ar brouenn-se pe gentoc'h ur gendrec'hadenn bersonnel. E gwirionez, d'an arzaeladenn-se ne c'hallan ket respont »[153].

Echuiñ a raio Fañch Kerrain e bennad o skrivañ emañ da genderc'hel, e gwirionez ne c'hell ket respont d'ar goulenn. Chom a ra kudenn meizañ Doue ur gudenn direspont, rak gant an holl arguzennoù bet dezrannet gant ar brederourion zoken, ne c'heller ket gouzout hag-eñ eo ur genderc'hadenn bersonel a heñch an doare da brederiañ[154].

145 Kerrain Fañch, « Hans Jonas : meizad Doue war-lerc'h Auschwitz », *Al liamm* niv. 360, c'hwevrer 2007, p. 86.
146 Kerrain Fañch, « Meizañ Doue en hon amzer », *Al liamm*, niv. 365, kerzu 2007, p. 67.
147 Ibid., p. 69.
148 Ibid., p. 69.
149 Kant, *Kritik der Reinen Vernunft in* Kerrain Fañch, « Meizañ Doue en hon amzer », *Al liamm*, niv. 365, kerzu 2007, p. 70
150 Kerrain Fañch, « Meizañ Doue en hon amzer », *Al liamm*, niv. 365, kerzu 2007, p. 70.
151 Ibid., p. 72.
152 Ibid., p. 73.
153 Ibid., p. 79.
154 Ibid., p. 79.

3. 3. «War hentoù gourbannoù Sant Eosten»[155] : Fañch Kerrain gant Jil Ewan

Evit sevel ar pennad-mañ e 1992 en deus Fañch Kerrain bet sikour Jil Ewan : « Ar Gourbannoù : An titl-mañ a zo bet dibabet gant Jil Ewan evit treiñ ar ger *Confessiones* o talvezout war un dro anzavidigezh hag embannoù, uhelgarmoù »[156]. Skrivañ a ra an deus tennet tri zem da ziorren eus « gourbannoù Sant Eosten » hervez kinnig Jil Ewan : ar vuhez-skrid, da lavarout eo ar « c'hofesadurioù », ar grasoù da ragevezh-Doue, « ar Gourbannoù », hag ur meizad-diazez e prederouriezh ar Gourbannoù[157].

Tro 'm eus bet da gomz gant Fañch Kerrain eus Jil Ewan ha setu ar pezh en deus lavaret din :

> « Jil Ewan a oa tuet war an doueoniezh. Ha war an dachenn-se en deus labouret da vat, evit a sell ar brederouriezh e c'hellan kompren e vije kavet traoù dister a-walc'h. Met en deus graet ul labour, a zo... a dalv ar boan da vezañ studiet un tamm. Barrek tre e oa war al latin, bet en doa ur stummadur ispisial en urzh relijiel : ur bloaz pe zaou novicia. Met techet e oa da ijinañ gerioù ne glotent ket mat a-walc'h gant meizadoù « preder », prederel, o vezañ ma ne oa ket eus ar vicher n'oa ket bet ar stummadur eus ar vicher, muioc'h tuet e oa war an doueoniezh »[158].

Maget eo preder Fañch Kerrain gant an darempred etre doueoniezh ha prederouriezh. E darempred emañ an daou evit Fañch Kerrain, evel ma ne c'hallfec'h ket dispartiañ an doueoniezh eus ar brederouriezh. Hervezañ eo bet levezonet an daou a holl viskoazh. Fañch Kerrain a lavar diwar-benn Sant Eosten :

> « Gant an Nevezplatonegezh ez eo ereet start an den ouzh an doueelezh ; pezh a ra ivez andon un deveizadur kristen eus an den. Rak-se, adal ma raio e soñj treiñ ouzh a Gristeniezh, souezh ebet ma teuio an aters a-zivout Doue hag an den da vezañ kudenn bennañ e brederouriezh. Kement-se a zo bet eztaolet gantañ evel-hen : «Doue hag an ene a vennan anavezout. Netra all ? Nann netra »[159].

Ar pennad-mañ zo neuze un doare evit Fañch Kerrain d'ober al liamm etre doueoniezh ha prederouriezh gant sikour Sant Eosten :

> « Ar rummenn-se, o tont war c'horre gant Eosten, a hento evel un teuz prederouriezh ar C'hornog bete-vremañ. Eus Pascal da G/Kierkegard, eus Heidegger da Sartre pe G. Marcel, ar meizad-se, o kellidañ gant Eosten, a vo perc'hennet a-c'houdevezh gant ar re a en em anvo « hanvoudelourien » hag a ray anezhañ unan eus penndodennoù o freder hag andon o awenadur »[160].

155 Kerrain Fañch, « War hentoù gourbannoù Sant Eosten », *Al Liamm* n°270, Genver-C'hwevrer 1992, pp. 44 – 55.
156 Ibid., p. 44.
157 Ibid., p. 44.
158 Atersadenn gant Fañch Kerrain ha Colette Kerrain, miz Kerzu 2018.
159 Kerrain Fañch, « War hentoù gourbannoù Sant Eosten », *Al Liamm* n°270, Genver-C'hwevrer 1992, p. 51.
160 Ibid., p. 54-55.

A-wechoù en em gaver gant diaesterioù da c'houzout peseurt diforc'h a zo etre doueoniezh ha prederouriezh, dreist holl hervez Fañch Kerrain pa vez meneget Sant-Eosten :

> « Pa gomz Eosten diwar-benn an den, ha pa vefe e stumm ar brederourien, ho pet soñj n'eo ket, da gentañ holl, ur prederour, ur feizoniour ne lavaran ket. Tennañ a ra spletoù diouzh ar brederouriezh, a dra sur, hag implijout ar meizadoù danzeet ganti, met fellout a ra dezhañ he lakaat da servijourez ar feiz. Er feur-se, ez eo en deus eus e oadvezh, p'emañ an impalaouriezh roman war an diskar. Ur marevezh ma emouezer ouzh reuzeudigezh ha sempladurezh an den ha ma skriver, diouzh ar gwellañ, da glask en Doue ar silvidigezh c'hoantaet »[161].

Ul lusk hollek zo da brederouriezh Fañch Kerrain, pa vefe gant ar Sofegourion da vare ar raksokratiked pe da vare Sokratêz, pe c'hoazh da vare ar brederouriezh kempred gant ar soliadelourion hag ar skiant. Ar sofegourion pe ar soliadelourion, pe Nietzsche o stourm ouzh Doue, ha Marx evit an Dispac'h, chom a ra Fañch Kerrain ur stourmer prederourel a-enep ur gevredigezh o kemmañ gant niver ar vrezhonegerion oc'h izelaat. E brezhoneg e skriv Fañch Kerrain ha n'eo ket anat an dibab-se. Evit kompren an arver a ra eus ar brezhoneg hon eus klasket kompren e breder da gentañ. Gant al labour en deus graet e c'heller gwelout en deus Fañch Kerrain graet dibaboù zo ha n'eo ket reoù all. Levezonet eo bet gant skrivagnerion zo, prederourion o skrivañ e brezhoneg gant o doare d'ober gant ar yezh. Liammet eo ar yezh gant ar brederouriezh, ha dreist holl evit a sell ouzh Breizh. A-viskoazh eo bet ar brederouriezh un hentenn poellata war gudennoù ar gevredigezh – ne c'heller ket dispartiañ neuze ar brederouriezh vrezhoneg diouzh al luskoù kevredadel o deus maget al lennegezh vrezhonek. Gallus e ve dimp goulakaat eo endalc'het al lennegezh d'ar gevredigezh, studi al lennegezh hag ar brederouriezh vrezhonek a rank bezañ studiet neuze hervez plas ar yezh da vare ar skrid.

Gwelet hon eus e rae Fañch Kerrain dave da vMaodez Glanndour, pe c'hoazh Guy Étienne evit ar brederouriezh kempred. Ehanet hon eus hor studiadenn war levezon Doue e prederouriezh Fañch Kerrain goude studiadenn « War hentoù gourbannoù Sant-Eosten »[162], padal e kendalc'h e studiadenn war Zoue gant « Bouda hag ar voudaadegezh »[163]. Divizet hon eus chom hep lakaat ar studiadenn-se er rummad Doueoniezh ha Prederouriezh peogwir eo bet levezonet Fañch Kerrain gant Remont Jestin, eñ kenlabourer da W*alarn* evel Maodez Glanndour, kavout a ra deomp a-bouez dezrannañ bremañ al luskadoù lennegel ha yezhoniel o deus levezonet ar brederouriezh vrezhonek. Al lodenn gentañ-mañ a roio binvioù deomp evit bevenniñ an darempred etre lennegezh vrezhoneg ha prederouriezh.

161 Ibid., p. 55.
162 Ibid., p. 51.
163 Kerrain Fañch, « Bouda hag ar voudaadegezh », *Imbourc'h*, 2002, p. 52-104.

II. Ar brederouriezh vrezhoneg e-doug an emsavioù lennegel

El lodenn-se eus hor studiadenn e komzimp eus ar brederouriezh vrezhonek hervez an emsavioù lennegel. En emsav lennegel kentañ gant krouidigezh Gwalarn gant Roparz Hemon e vo studiet ivez prederouriezh Remont Jestin ha Maodez Glanndour. An hini diwezhañ-mañ a lavaras : « Met petra 'lavaran, hon dispac'h kulturel a zo dija c'hoarvezet, Gwalarn an hini eo, ha setu perak ne lez den ebet diseblant »[164]. Kroget e vo hon imbourc'h gant studiadenn pennadoù Gwalarn embannet e anv ar brederouriezh, eleze e-barzh ur rummad anvet «Prederouriezh». El lodenn-mañ e studiimp pennadoù Roparz Hemon bet embannet gantañ dindan al lesanv *Gawain*, da heul e vo studiet reoù Maodez Glanndour. Evit echuiñ e tristroimp da bennadoù embannet gant Fañch Kerrain : « Bouda hag ar voudaadegezh »[165] embannet e *Imbourc'h* da gentañ e 2002 ha da c'houde daou bennad da heul «Siddharta»[166] ha «Kelennadurezh Boudha»[167] embannet e 2003 e-barzh *Al liamm.* E miz here 2005 e echuo an embann war an tem-se gant «Boudaegezh ha kristeniezh»[168] e-barzh *Al liamm*. Studiañ ar voudaadegezh vo un abeg evidomp da zistreiñ war ar pennad kentañ embannet gant Jestin e-barzh *Gwalarn*[169]. Kement ma lavarfemp eo *Gwalarn* mammenn ar brederouriezh vrezhonek ? Reiñ a raio dimp pellder war an emsav m'eo bet goveliet preder Fañch Kerrain.

Dres, goveliet eo bet preder Fañch Kerrain e-doug ar pezh a ginnigomp bezañ an eil emsav lennegel. Despizet e vo kement-se en eil lodenn eus hor studiadenn. An emsav diwezhañ-mañ vo studiet un tamm pishoc'h e-keñver e istor, re nebeut eo bet studiet betek-henn. Tro hor bo da vont etrezek prederouriezh Guy Étienne hag ar c'hemm sevenadurel a zo disoc'het diwar ar prederiadennoù, eleze prederouriezh ar pezh hor befe c'hoant envel an eil emsav lennegel.

1. *Gwalarn*

E *Gwalarn* eo e vez kavet ar skridoù koshañ el lennegezh vrezhonek enno ar ger « Prederouriezh ». E meurzh 1925, e niverenn 75 *Breiz Atao,* e oa embannet ur pennad titlet : «

164Glanndour Maodez, *Kregin-Mor*, Al liamm, 1987, p. 58-59.
165 Kerrain Fañch, « Bouda hag ar voudaadegezh », *Imbourc'h*, 2002, p. 52-104.
166 Kerrain Fañch, « Siddharta », *Al liamm,* niv. 336, c'hwevrer 2003, p. 78-86.
167 Kerrain Fañch, « Kelennadurezh Boudha », *Al liamm,* niv. 338, mezheven 2003, p. 69 -77.
168 Kerrain Fañch, « Boudaegezh ha kristeniezh », *Al liamm,* niv. 352, here 2005, p. 55-70.
169 Jestin Remont, «Ar Bouddha hag ar Vouddhaadegez », *Gwalarn*, niv. 95-96, here-du 1936.

Kentañ ha diwezhañ manifesto *Gwalarn* e galleg ». Ar miz goude e tiwane ur gelaouenn drimiziek anvet *Gwalarn* « Kelaouenn lennegel e brezoneg penn-da-benn, adniverenn breiz atao » a vo embannet e gouere 1926 gant an niverenn 6, ha mont a raio kuit eus framm *Breiz Atao* evit kemer he framm dezhi gant an niverenn 9. Rener ha krouer ar gelaouenn a oa Roparz Hemon. Miziek e vo ar gelaouenn betek an niverenn ziwezhañ, an niverenn 165 e miz mae 1944.[170]

1.1. Roparz Hemon, ur prederour ?

Peseurt prederouriezh a vez kavet e *Gwalarn* ? E-barzh ar rann Prederouriezh e vez degemeret ar Baganiezh, ar Gristeniezh, an Hud, an Doueoniezh dre vras, ar Brederouriezh dre vras, skiant ar gevredigezh, skiant ar vuhezegezh, ar Politikerezh...[171]. Ar brederouriezh e *Gwalarn* a gomzfe eus pep tra hep despizañ an diskiblezh. Da skouer, unan eus ar pennadoù embannet e rummad ar brederouriezh : « Ar grilheta e Breizh »[172], a gomz eus pesketerezh ha kudennoù armerzhel ar pesketerezh e Breizh. Ne lakafemp ket ar pennad-se e-barzh ar rummad prederourel met hervez embannadur *Gwalarn* ez eo ur pennad prederouriezh[173]. Emc'houlenn a c'haller enta evit peseurt abeg e vez komzet eus kudennoù armerzhel ; daoust ha n'eo ket diorroet a-walc'h e 1940 skiantoù an armerzh evit bezañ un diskiblezh o-unan ?

Skrivet ez eus ul lodenn eus ar pennadoù degemeret evel pennadoù prederouriezh gant Gawain*:* « Skiant Vreiz » (I, II) heuliet gant « Gwirvoud hag Amvoud » (III)[*174*]. Dindan an anv-pluenn « Gawain » e skriv Roparz Hemon ha komz a ra diwar e benn er pennad kentañ diwar-benn « Skiant Vreiz » : « A-raok pep tra e-fell din trugarekaat Roparz Hemon ». Kenderc'hel a ra : « goulennet em boa digant Roparz Hemon eul levr lennadurioù aes [diwar-benn an deskiñ kembraeg] »[175]. Perak e skriv Roparz Hemon dindan un anv-pluenn ? Marteze peogwir eo diasur war e hentenn poellata hag e brederouriezh ?

Kenderc'hel a ra Gawain da gomz gant ar stumm-se, gant stil un diviz sokratel, o sevel

170 Testenn ginnig troet adalek kinnig *Gwalarn* war : http://bibliotheque.idbe-bzh.org/liste_theme.php?id=gwalarn-520&l=fr
171 *Gwalarn*, n°130, p. 45.
172 Farnachanavan, « Ar grilheta e Breiz » ,*Gwalarn*, n°130, du 1940, p.7.
173 *Gwalarn*, n°130, du 1940, p. 47.
174 Hervez ar renabl kavet e *Gwalarn* n°140 – 143, gwengolo-kerzu 1941.
175 Gawain*,* « Skiant Vreiz (I) », *Gwalarn*, n°135, ebrel 1941, p. 318.

goulennoù ha respontoù war-eeun d'an holl c'houlennoù a vez savet gantañ. Kregiñ a ra o tiazezañ e breder, o komz eus mojenn « Sant Greal » : « Petra a vez graet eus Sant Greal e brezhoneg ? ». Adalek-se e savo goulennoù « prederourel » : « Penaos kavout ar wirionez hag al levenez? », pe c'hoazh « Petra eo pal ar vuhez ? »[176]. Kemer a ra harp war vojennoù evit respont d'ar goulennoù-se, « met gwad doue ned eus netra d'ober amañ »[177]. Evit Gawain n'eo ket kudenn Doue, n'eo nemet kudenn « an nerz-youl da gredi ez eo gwir o hunvre »[178]. Ha peseurt hunvre neuze ? Diouzh ar frazenn e tiwanas eus Gawain pezh a anvas : « Skiant Vreiz [...] hag a zo gouest da nevezi ene pep Breizad ».

Adalek ar bennaenn-se e krog d'ober ul listenn eus an holl azonoù a c'hoarvez d'ur Breizhad a-benn sevel « Diazez Skiant Vreiz »[179]. Komz a ra d'al lenner o lavarout : « 1. Bez ez eus war an douar eun dra a garez dreist da bep tra. An dra-se eo Breiz. 2. Breiz a garez eo Breiz vreizek penn-kil-ha-troad ». Stumm al listenn a ziskouez un heuliadenn. Sevel a ra ur bennaenn da gentañ, da c'houde e vez resisaet gantañ ar benaenn a venn arguzenniñ. Evit echuiñ e sav ar gudenn : « Sellout a rez tro-war-dro dit, koulskoude, hag e welez eur Vreiz hanter-vreizek hepken, o koll bemdez eun tammig eus ar pezh a ra he friz hag he c'hened evidout »[180]. Kenderc'hel a ra evel-se gant 7 pennazon a lavarfe petra eo kudenn ur wir Vreizhad. Kudenn bennañ preder Gawain zo « Penaos saveteiñ Breizh ? » ha « Penaos bezañ ur Breizhad mat neuze ha gwelout an holl gudennoù-se ? ».

Tamm ha tamm e klask resisaat an traoù :

> « Er pennad-mañ e fell din dreist holl poueza war eun dra : pennabeg an enkrez hag an digalon a samm ar gwir Vreizad eo ar c'hemm a sant dalc'hmat etre an hunvre hag ar vuhez, an islonk spontus-se etre an diou, hag a hañval dezañ donnaat ha ledanaat seul wech ma sell piz outañ » [181].

Met ar gudenn evit ar Vreizhiz eo ne c'hellont ket bevañ hep o hunvre[182]. Sevel a ra ar c'hudennoù hag ar respontoù da bep kudenn en un doare anat, an holl respontoù zo gantañ :

> « Ma n'anavezez ket ar wirionez-se, ez eo peogwir out touellet, peogwir eo bet gwanet da youl ha youl ar c'hourdadou o deus da engehentet dre gantvedou a gelennadurez enep-kelt, da lavarout eo, a fals-kelennadurez » [183].

En eil pennad e heul ar memes hentenn[184]: « Ar Gelted a zo dreist da holl vroadoù an Douar, peogwir n'eus nemeto o deus nerz-kalon a-walc'h da veva en o hunvre ». Ha hervezañ chom hep

176 Ibid, pp. 318-319.
177 Ibid, pp. 318-319.
178 Ibid, p. 320.
179 Ibid, p. 320.
180 Ibid, p. 320.
181 Ibid, p. 321.
182 Ibid, p. 322.
183 Ibid, p. 322.
184 Gawain, « Skiant Vreiz (II) », *Gwalarn*, n°136-137, mae-mezeven 1941, p. 352.

derc'hel gant an hunvre zo kement hag un emlazh. Bez e vefe un diforc'h etre « traoù an hunvre » ha « traoù an douar ». E « traoù an hunvre » e vefe « bezañs ha nerzh mab den ». Displegañ a ra eo a-bouez evitañ diazezañ evel-se « Skiant Vreiz » evit krouiñ un « distro da spered ar c'helt »[185].

Dre-se, n'eo ket ur skrid arguzennet ha frammet en un doare prederourel, daoust ma ro tro da soñjal e vije unan. Reiñ a ra da soñjal en ur skrid prederourel evit meur a abeg. Da gentañ, an doare skrivañ gant goulennoù ha respontoù eeun ha frammet, ar gudenn avat eo n'eo ket don a-walc'h ar preder. Klask a ra memestra respont da gudennoù prederourel er pennad III *:* « Gwirvoud hag Amvoud ». Ar pennad-se zo klozadur an holl c'houlennoù en deus savet a-raok e pennadoù « Skiant Vreiz ». E pennad diwezhañ-se e fell dezhañ donaat ar stumm prederourel, oc'h emc'houlenn « petra eo ar bout », o reiñ d'ar pennad ur stumm anadennoniel[186], da skouer : « ma ne vefes ket gouest da brederiañ, ne vefes ket gouest da c'houzout ez out, hag ar Boud hag an Divoud n'o defe evidout ster ebet »[187].

Er pennad ez adkaver an diforc'h a ra etre « traoù an douar » ha « traoù an hunvre » gant an diforc'h etre « Amvoud » ha « Gwirvoud » : « 1. Bout : eo kement tra zo. 2. An divoud : kement tra ned eo ket. Amvoud, anezañ kement tra zo pell diouzit ha dibouez evidout ». Ha chom a ra gouiziek tre gant pennarguzennoù zo disoc'h serriñ pep douetañs a rofe un dalvoudegezh prederourel don : « Met an emskiant vreizek a rafe an diforc'h etre Gwirvoud hag Amvoud »[188].

« Er pennad-mañ e tisklerian diazez Skiant Vreiz war dachenn ar brederouriezh»[189] : marteze e vefe ar stumm prederourel, ar stil prederourel, un doare da ledañ e vennozhioù en un doare marteze efedusoc'h hervezañ ? Oc'h ober gant ar stumm-se e seblant Gawain sirius gant arguzennoù don, nemet n'emlaka ket en arvar gant ar c'hudennoù prederourel rik oc'h emc'houlenn petra eo ar « bout », « ster ar vuhez », pe « talvoudegezh an hunvre ». An holl zodennoù-se zo studiet gantañ evit lakaat war-wel talvoudegezh Breizh ha talvoudegezh ur spered broadel ha kelt evit diwan mab-den.

Gant ar pezh a zo bet studiet ganimp a-raok a-zivout an hentenn prederourel, an hentenn poellata hag anadennoniel, ne c'heller ket lavarout eo pennadoù Roparz Hemon pennadoù prederouriezh. Ne ra dave da brederour ebet, sevel a ra e bennadoù dre e breder dezhañ e-unan.

185 Ibid, p. 352.
186 Gwelet a-us a-zivout an hentenn anadennoniel.
187 Gawain, « Gwirvoud hag Amvoud (III) », *Gwalarn*, n°136-137, mae-mezeven 1941, p. 354.
188 Ibid., p. 354
189 Ibid., p. 354.

Kemer a ra pennaennoù a-zivout Breizh n'int ket arguzennet kement-se, eleze n'emañ ket o c'houlennata e hentenn poellata a-raok sevel pennaennoù. Hervezañ, ar pennaennoù zo, n'int ket da c'houlakaat, setu perak ne c'hell ket ar pennadoù skrivet e anv ar brederouriezh bezañ degemeret bremañ evel pennadoù prederouriezh. Nemet e ro deomp ur mennoz eus ar pezh a oa degemeret evel prederouriezh ar mare hag endro lennegel ha sevenadurel Breizh.

Skrivet e oa bet ar pennadoù-se e-doug ar brezel ha techet e oa Roparz Hemon hag emsaverion all da bellaat diouzh ar wirionez pa welent ne sache ket a-du ganto ar bras eus ar Vretoned. Un hevelep doare a oa bet kondaonet gant tud an trede emsav : *« ...jamais nous ne devons nous séparer des réalités, nous créer un monde à part, comme le firent trop de Bretons »*[190].

1. 2. Maodez Glanndour

Hervez ar renabl kavet e *Gwalarn*[191], eo skridoù Maodez Glanndour degemeret evel skridoù prederouriezh. Er pennad « Eus bro an tarz-heol »[192], emañ Maodez Glanndour o komz eus an darempredoù sevenadurel etre Bro Sina ha Bro Japan. Talvoudegezh lennegezh Bro Japan zo amañ lakaet war wel kement ma 'z eus troet un nebeud haikaioù (pe haikouioù) gant Maodez Glanndour. C'hoant en deus diskouez pegen pinvidik eo lennegezh ha skridva Bro Japan evit treiñ e brezhoneg un nebeud Haikai. Hervezañ ez eo an Haikai un arroud eus stumm gwregel spered Bro Japan ha Bro Sina[193]. Da heul e tispleg an diforc'hioù hag al liammoù etre spered gwregel ha spered gourel :

> « Hogen pez a ra diouer da Sinaiz eo ar spered gourel o deus Japaniz war eun dro gant egile.
> Ar spered gwregel anezañ e-unan en deus perzoù fall. N'eo ket oberius, met gouzanvus ; kizidik ez eo betek ar vriztenerded, betek beza diboell. Ar spered gwregel eo an hini a laka ar galon (ger gwregel e brezhoneg) a-raok ar meiz, an hoaladur-korf a-raok ezomou an ober hag ar vuhez ; tued eo da veza dizalc'h.
> Pep den evel pep bobl a zoug ennañ e-unan spered gwregel ha spered gourel war eun dro, nemet ne zeu ket e pep hini an hevelep galloudou da gemer an tu kreñv » [194].

Klask a ra Maodez Glanndour ober liammoù etre spered Japaniz hag hini ar Vreizhiz[195]. Chom a ra ar stil heñvel da hini Roparz Hemon, pal ar pennad zo kavout un anien d'ur bobl dre zezrannañ an doare preder a vefe gantañ. Ledet e vez e anv ar brederouriezh mennozioù broadel

190 PG, « Terre de la jeunesse », Tir na n-òg, Genver-C'hwevrer 1945, n° 1, p. 1.
191 Renabl kavet e *Gwalarn* niv° 140 – 143, gwengolo-kerzu 1941.
192 Glanndour Maodez, «Eus bro an tarz-heol», *Gwalarn*, n°130, du 1940.
193 Ibid., p. 39.
194 Ibid., p. 39.
195 Ibid., p. 40.

gant Gwalarn hag al luskad lennegel-se. Pell amzer goude e chomo Maodez Glanndour un den eus Gwalarn. Adkavet e vez ar mennozioù-se en e levr *Kregin-Mor*, embannet e 1987[196] :

« Gouzout a reomp evit petra e stourmomp. Mar bez goulennet ouzhimp, e respontomp evel just : Evit Breizh ! Hogen resisoc'h respont a dlfemp ober, rak stourm a-reomp a-benn ar fin, evit ar soñj hon eus eus Breizh, evit Breizh evel ma ijinomp anezhi, evit an doare ma welomp hec'h istor tremenet, evit an divizoù a c'hoantaomp evit hec'h istor da zont »[197].

Dezrannañ doare spered an dud a venn Maodez Glanndour ober, pell tre goude e bennad embannet e Gwalarn zoken : «Rak pennabeg pep gwir eo spered an den, eno 'mañ pennaenn hon galvidigezh douarel ha peurbadel »[198]. Chom a ra el lodenn-mañ Maodez Glanndour, stag tre ouzh Breizh hag ar stourm, reiñ a ra tro da soñjal er pezh a oa bet skrivet gant Roparz Hemon e *Gwalarn* diwar-benn «Skiant Vreizh» : «Kompren a reer sklaeroc'h ne vo morse dirouestlet kudenn Breizh mar ne seller nemet ouzh he c'horf hepken. Breizh a zo un dra speredel, pe ne deo netra »[199].

Mont a ra memestra Maodez Glanndour un tamm pelloc'h eget ma ya Roparz Hemon e «Skiant Vreizh», ober a ra dave d'un nebeud prederourion gall eus ar mare. Diskouez a ra ivez pegen a-bouez eo d'ar Vreizhiz prederiañ ha reiñ binvioù d'ar Vreizhiz evit arguzenniñ :

« Petra eo abeg uhel hor stourm ? Ur c'heal eus an den e-unan. Personelezh an den pe get. Pe a-du evit he lakaat er penn kentañ, pe a-enep evit he skubañ er-maez. A-benn ar fin eo ur mennoz eus ar Frankiz, n'eo ket hervez hini Sartre, ober n'eus forzh petra gant ma vefe va c'hoari-me ; ar menoz-se ne ra ket droug d'ar Varkselezh, nemet pa venn «ar Chupennoù du» mont re bell. Met ar frankiz wirion, hini ar bersonelezh o klask en em zisplegañ, honnezh a zo ur riskl evit ar Varkselezh, hag en santout, en gouzout a ran. N'eus nemet gwelout penaos e vez klasket ganti diskar ar muiañ ma c'hell ur seurt frankiz speredel er broioù dindan he dalc'h »[200].

Ar brederouriezh evit Maodez Glanndour, evel evit Fañch Kerrain, zo kement ha reiñ binvioù d'an dud d'o lakaat da brederiañ. E liamm gant prederouriezh Fañch Kerrain e c'heller gwelout e preder Maodez Glanndour ul liamm don gant ar feiz: «Ar Frankiz speredel eo en em zieubiñ eus pep touellerezh, hini ar c'hoantegezh hag ar santout, hini an embannerezh hag ar c'hiz, hini an emc'hloar hag an emgredoni, evit klask tizhout ar wirionez, a zo kengloterezh ar meiz hag ar boud, ar gwirvoud, ar Peurvoud»[201] .

Padal, m'eo rannet Fañch Kerrain etre ar brederouriezh hag e liamm ouzh Doue[202], ne c'heller ket lavarout ar memestra eus Maodez Glanndour, evitañ e hañval bezañ eeun an traoù : «e

196 Glanndour Maodez, *Kregin-Mor*, Al liamm, 1987.
197 Ibid., p. 17.
198 Ibid., p. 20.
199 Ibid., p. 23.
200 Ibid., p. 24.
201 Ibid., p. 14.
202 Kerrain Fañch, «Meizañ Doue en hon amzer», *Al liamm*, niv. 365, kerzu 2007, p. 68.

kement a maz omp ha ma chomomp Bretoned ez omp d'o selloù [o komz eus ar c'hallaoued], barbared aheutet, hag e kav dezho rentañ doujañs da Zoue ar Sevenadurezh, pa glaskont hon divreizhekaat evit hon gallekaat»[203]. N'emañ ket o stourm Maodez Glanndour war an hevelep arvezioù a Fañch Kerrain. M'eo rannet Fañch Kerrain etre prederouriezh ha doueoniezh eo rannet Maodez Glanndour etre speredegezh Vreizh hag ar C'hristelezh :

« Amañ em eus pledet meur a wech gant kudennoù ar Speredegezh. A-zevri-kaer. Klasket em eus adkavout evidon ur welidigezh kristen eus ar bed hag eus ar vuhez, ha lakaat ar re all da dennañ gonid eus va strivoù. Ha war un dro e felle din chom brezhon-rik, gant hon doareoù santout a-ouenn. Met daoust hag e c'hell an dra-se bezañ, pe n'hell ket ? Daoust hag e c'hell hor Speredegezh vrezhon klotañ gant hor C'histelezh, ne n'hell ket? »[204]. p. 42-43.

Al liamm ouzh Doue zo kar da vMaodez Glanndour evel Fañch Kerrain. Kas a reont war-raok, abalamour da se ur preder a-enep ar soliadelouriezh :

« Adalek fin ar Grennamzer, adalek amzer Descartes da vihanañ ez eo aet ar meizerezh war-zu an oberiañ, war-zu ar gouzout evit ober, en ur zilezel ar gouzout evit gouzout, ar gouzout evit arvestiñ. Goude dilezel ar gouzout rakvoudel, eo bet dinac'het gant ar meiz ar sujidigezh outañ : aet eo ar brederouriezh war-zu an Idealismus, ar Venoziadouriezh. Meiz an den n'eo ket bet sellet ken evel danvez e selladenn, met spered an den a zo bet graet anezhañ rezon, poellataerezh, arguzerezh, hag e labour kentañ a zo deut da vezañ urzhiañ bed ar fenomenoù, evit tennañ implij dioutañ, produiñ an natur adaozet diouzh ijin hag ezhommoù an den »[205].

Diwar ar soliadelouriezh e weler mat penaos eo bet levezonet Fañch Kerrain gant Maodez Glanndour. Lavarout a ra Fañch Kerrain ar memestra eget Maodez Glanndour [206] : « Ar c'hoant divuzul-se d'an «Aseitas» (d'an Aseentez, d'ar bezañ anezhañ e-unan), d'an emazeulerezh-se, anat dija gant Descartes, a vo kadoriet gant Kant, uhelenoret gant Hegel, Feuerbac'h hag all, hag a-benn ar fin diskleriet gant Marks hag ar Gomunouriezh evel ar menoz meur ; sed aze an darvoud speredel, pennañ eus ar bed a-vremañ »[207].

Penaos eo muioc'h ur Breizhad evit ar yezh a ra anezhañ eo pal displegadenn Maodez Glanndour. Kalz a liammoù a vez kavet etre e bennad embannet e 1941 e Gwalarn hag e levr Kregin-Mor embannet e 1987. Diskleriañ anien ar Vrezhoned ha mirout Breizh ouzh an arnevezelezh a vefe marteze pal prederouriezh Maodez Glanndour ? Evitañ, ar pal zo prederiañ diwar an hengoun ha klask chom estren d'al levezon c'hall :

« N'eus nemet sellout ouzh tezenn Gourvil diwar-benn Kervarker, paeet gant Enklask skiantel Bro-

203Glanndour Maodez, *Kregin-Mor*, Al liamm, 1987, p. 35.
204Glanndour Maodez, *Dre Inizi ar Bed Keltiek,* Al liamm, 1991, p. 42-43.
205 Ibid., p. 205.
206 Gwelout a-us p. 19-24.
207 Glanndour Maodez, *Kregin-Mor*, Al liamm, 1987, p. 206.

C'hall, hag hi dizonest e meur a geñver evel m'hon eus diskouezet ha Donasian Laurent muioc'h c'hoazh, evit gouzout ne ra forzh ar Skol-veur eus ar wirionez, gant ma vefe taget ar spered broadelour e Breizh. Setu perak ar pezh a dleomp klask da gentañ eo en em skiantekaat en hon ijin, en hon c'hultur hengounel, ha strivañ d'e lakaat da vleuniañ »[208].

Bevenniñ a reomp ar pezh a vefe ar brederouriezh hervez prederouriezh Fañch Kerrain, ne dalvez ket ne vefe ket gant Roparz Hemon pe Maodez Glanndour ur brederouriezh. Kinnig a reont e vefe ur brederouriezh vreizhek dre anien, hag ar brederouriezh dre o sell broadelourion a vefe da lakaat da dalvezout :

« Petra eo ar c'hultur breizhek ? Hon doare ni da welout ar bed, hon doare-ni d'en em lavarout. Disheñvel hon lagad, disheñvel hon teod. Rak al lagad a wel, an teod a gomz diouzh an den, diouzh e spered, diouzh e galon, o-daou kemmesket. Met kemented ar c'hemmesk-se a zo dres un dra arouezius-kenañ. Ur Gall a fell dezhañ bezañ poellek, met ar Vretoned a briz an dud a galon ; ar galleg a zo troet e yezh difetis, gant geriennoù uhel hag otus, ar brezhoneg a zo chomet tost d'ar fetis, d'ar vuhez pemdeziek...ha ne gilomp ket dirak an diboellataus »[209].

Gant trevadennerezh Vreizh ha koll implij ar brezhoneg, e kemm an darempredoù etre an dud[210], kement ma c'heller komz eus ur c'henellazh[211]. Al lennegezh a vefe bet evito un doare d'en em bareañ dre ar stourm, dre ledañ o mennozioù gant o yezh : «Kollet hon eus hon abegoù da vevañ ha da vezañ ni hon-unan. Setu perak eo bet ken talvoudus en e amzer levr Roparz Hemon : Ur Breizhad oc'h adkavout Breizh, pa zisklerie dimp ar pezh a chome goloet, ar perag hag ar penaos eus hon emgann kantvedel »[212].

En abeg da se e venn disklêriañ Maodez Glanndour ez eus ur brederouriezh kelt ha breizhat. Meur a wech e tistroio en e skridoù war dalvoudegezh speredelezh ha prederouriezh ar Vreizhiz o deus hervezañ o doare da welout ar bed, un doare dibar a rank bezañ anavezet : « En amzer-vremañ eo ret da Vreizh, mar fell dezhi mirout he flas dindan an heol, diskleriañ d'ar bed he fersonelezh, dre grouiñ labourioù speredel a dalvoudegezh uhel. Al labour-se eo hini hon rummad, breudeur »[213]. Maodez Glanndour en deus evel pal difenn an doare-se da welout ar bed, tra ma enebo ar brederouriezh-se a venn diskleriañ, da brederouriezh c'hall ar mare. Speredelezh dibar ar Vretoned a ro kefridi dezho :

« Ha war dachenn ar skiant ez omp ken barrek all : rak n'omp ket techet da varn diwar c'horre met da vont don ; n'omp ket laouen hepken gant an diavaez ; mont a reomp betek an diabarzh. Karout a reomp dizoleiñ ar c'hevrin ; n'omp ket hepken evit merzout an difetis, met ivez ar festis, ar fiñv. Meizañ a reomp an hiniennel evel an hollek. Piw

208 Ibid., p. 235.
209 Ibid., p. 53.
210 http://www.langues-de-france.org/fanch-broudic.html & S.Moal, Brezhoneg er skolioù. Langues TICE. Pdf.
211Ar c'henellazh a c'haller dezpizañ evel distruj sevenadur hengounel ur genel : https://www.cnrtl.fr/definition/academie9/ethnocide
212Glanndour Maodez, *Kregin-Mor*, Al liamm, 1987, p. 40.
213Glanndour Maodez, *Dre Inizi ar Bed Keltiek,* Al liamm, 1991, p. 25.

’oar daoust ha n’omp ket galvet da lakaat d’en em gompren spered ar Reter Pellañ re dechet da vont d’ar festis ha spered Europa re dechet da vont d’an difetis ? Marteze omp galvet d’al labourioù pouezusañ war dachenn ar brederouriezh hag ar meizerezh »[214].

Mont a raio pell Maodez Glanndour gant an hent-se, hag anavezet mat e oa gantañ prederouriezh Europa kement ma c’helle burutellañ prederourion ar c’hornog hag o lakaat e darempred gant ar pezh a venne displeg dindan prederouriezh ar Vreizhiz, dibar e keñver ar reoù all. Evitañ eo ar Vreizhiz tud a galon[215], hag un diforc’h zo d’ober etre ar poell hag ar galon kement hag etre ar festis hag an difetis :

« Douget omp da reiñ korf d’ar soñjoù uhel difetis, douget omp d’ober gant skeudennoù hag arouezioù evit displegañ ar pezh a veizomp. Ar bobl vrezhon ne blij ket dezhi ar soñjoù digorf. Ur prederour evel Duns Scot a zo chomet digomprenet gant tud ar C’hreisteiz dre m’emañ peurliesañ o prederiañ war dachenn an darvoudoù fetis, hag oc’h ober gant kealioù festis. N’emañ ket o prederiañ war an hevelep pazenn ha Sant Tomaz Akuino da skouer. Kemeromp ur c’heal evel « natur an den » ; evit Sant Tomaz evel evit Aristotelez, petra eo natur an den, bezañ loen poellek, hag a vo sellet ouzh natur an den distag diouzh an degouezhioù e-lerc’h m’emañ o’n em zibab bremañ enno »[216].

Fañch Kerrain ha Maodez Glanndour o deus bet an hevelep levezon prederourel. Studiet e oa bet Sant Tomaz Akuino gant Fañch Kerrain, kement hag ar brederourion all meneget gant Maodez Glanndour, evel gwelet ganeomp e lodenn gentañ hor studiadenn.

Gant sikour labour Tudwal Kalvez ez intentomp ne oa ket gant Maodez Glanndour na gant Roparz Hemon un hent prederourel rik. Gwall zisheñvel eo ar brederouriezh a vez kaset ganto ha hini Fañch Kerrain. Evit Tugdual Kalvez e ranker ober an diforc’h etre prederouriezh ha filosofiezh. Ar filosofiezh a vefe karantez ar furnez, evit Maodez Glanndour ez eus ur filosofiezh vrezhonek neuze. Hogen ar brederouriezh a vefe kement a burutellañ ha sevel meizadoù diwar un hengoun prederourel, eleze diwar prederouriezh ar brederourion diagent[217]. A-zivout pennadoù Maodez Glanndour e vez lavaret en ur gentel eus *S. A. D. E. D*[218] :

« O intent a c’heller ivez evel eztaol un emzalc’h kalz donoc’h, a c’houstenn oberenn a-bezh Maodez Glanndour, anezhañ kentoc’h un divezouriezh eget ur brederouriezh, pa gondaon a-gevret an danvezelouriezh, ar boellegouriezh hag an impalaerouriezh en anv ar gristeniezh, ar varzhoniezh ha Breizh lakaet a-unan. Er c’hemeradur-se o deus skridoù Maodez Glanndour muioc’h eget un dalvoudegezh hanezel. Prantadoù a verkont en emdroadur ar brederouriezh vrezhon, ha danvez preder e chomont evit an emsaverion »[219].

Ur preder zo gant Gwalarn, tra ma ’z eus ur filosofiezh. Padal, n’eo ket prederouriezh

214 Ibid., p. 17.
215 Ibid., p. 35.
216 Ibid., p. 34.
217 Kalvez Tugdual, *Geriadur ar brederouriezh galleg-brezhoneg/brezhoneg-galleg*, T.I.R, 2010, p. 335-336.
218 Gwelout da heul.
219 S. A. D. E. D., Pevarzekvet kentel : Maodez Glanndour, Dremm ar speredegezh vrezhon, 8. Brb-14/1.

skridoù Gwalarn pa ne vez ket graet ganto dave d'ar brederourion europat, d'an hengoun prederourel diazezet e Bro Hellaz. Ar skrivañ evit emsav *Gwalarn* a vefe bet, estreget lakaat e pleustr mennozioù, huñvreal ar Vro evel ma lavar Maodez Glanndour : «Met ned on na pinvidik na galloudus, nemet em eus savet gant va fluenn kastelloù el loar evit repoz va ene, kastelloù digor d'an holl, ha chapelioù a gomz evit frealz ar speredoù sammet. Ha ne dalv ket koll amzer gant an dreitourion : dezho eo dleet an dispriz peurbadel»[220]. Hervez Guy Etienne, pal Maodez Glanndour « oa reiñ da Vreizhiz ar fiziañs enno o unan hag en o yezh. Enno o unan, eleze en o gouenn, o speredegezh, o sevenadur(ezh) – kealioù danzeet gant un iziunad broadelour, arzaeladur n'eo ket pa oant diveziadek met pa oant serr warno o unan, soliadek en ur ger »[221].

1. 3. Jestin ha Gwalarn : Boudha hag ar Voudaadegezh, mammenn ar brederouriezh pe ar filosofiezh vrezhonek ?

Kinnig a reomp e vefe pennad Jestin «Boudha hag ar Voudaadegezh»[222] mammenn ar brederouriezh pe ar filosofiezh vrezhonek. E kontrol eus ar brederourion all us-meneget ne ginnig ket Jestin mennozioù broadel, ar pezh a venn ober a zo kinnig ur brederouriezh dianav d'ar Vreizhiz : « Dezrevellet em eus ar brederouriezh vouddhaat evit an diavaezela, evel ma tere ouz eur studiadenn n'he deus arvez all ebet nemet kinnig displegadenn eur gredenn a bouez bras, talvoudustre da veza studiet gant tud ar C'hornog, kristenien ha frankveizourien»[223]. N'eo ket an hini kentañ e-touez Kornogiz o skrivañ a-zivout ar brederouriezh-se, ma skriv e 1936 zoken :

> « N'eus nemet sellout penaos gouizieien evel Barthelemy Saint-Hilaire (a rae eus ar Vouddhaadegez relijion an Netra), Burnouf, Rhys Davids, a grede ivez e oa an Nirvâna ar maro peurbadus, ha re all c'hoazh, o deus graet eur pikol fazi, daoust d'o meizerez ha d'o helennegez vras ; ne sellent kelennadurez Bouddha nemet gant daoulagad ar poell (ha distummet c'hoaz gant plegou 'zo eus o furmidigez kornogel) ».

Remont Jestin en deus studiet ar sumereg hag ar sanskriteg e-pad pell ha bevet en deus e Istambul ha Mezopotamia[224]. D'ar mare ma skriv «Boudha hag ar Vouddhaadegezh» e oa Jestin e Istambul, da nebeutañ evit skrivañ rakskrid an destenn[225]. D'hor mennoz eo a-bouez kinnig e oa war al lec'h evit ober e studiadenn. Jestin en deus bet sikour un nebeud tud evit dont a-benn da studiañ

220 Glanndour Maodez, *Dre Inizi ar Bed Keltiek,* Al liamm, 1991, p. 44.
221 Guy Étienne, *Lavar 14*, Preder, 2001, p. 273.
222Remont Jestin, « Ar Bouddha hag ar Vouddhaadegezh », *Gwalarn* niv. 95-96, here-du 1936.
223 Ibid., p. 9.
224 https://br.wikipedia.org/wiki/Remont_Jestin
225Remont Jestin, « Ar Bouddha hag ar Vouddhaadegezh », *Gwalarn* niv. 95-96, here-du 1936, p. 9.

ar Vouddhaadegezh ha kemeret en deus harp war testennoù kozh tre eus Japan, Sina ha Tibet[226], dre ma oa bet ledet ar filosofiezh-se er broioù-se. Displeg a ra Jestin buhez skridoù Bouddha, pegoulz int bet kavet, e peseurt yezh hag eus petra vez komzet enno. Frammet eo e labour adalek an testennoù bet dastumet gantañ ha troet gantañ hag gant sikour tud all evit ul lodenn :

> « Evidoun-me, n'oun tamm ebet eun indezegour, hogen pleustret em eus war ar Vouddhaadegez ha prederiet warni e-pad kalz a amzer, n'eo ket dre vicher, met dre zihued. Krafou teñval am eus kavet amañ hag ahont e kelennadurez ar Bouddha, hag evit implij an doare sur d'o dirouestla em eus eskemmet, a-zivout se, liziri gant kloer vouddhaat barrek-mat d'am diskleriadenna, hag o deus bet ar vadelez d'hen ober »[227].

Pouezus tre eo e studiadenn, ket nemetken peogwir eo talvoudus d'ar Vreizhiz ha skrivet e brezhoneg, met peogwir eo talvoudus dre ar skridoù hag ar varregezh en deus bet Jestin da dreiñ ar skridoù koshañ eus an diskiblez-mañ. E kontrol da brederourion e vare studiet ganeomp a-raok : Maodez Glanndour ha Roparz Hemon, ne vez ket meneget Breizh e studiadenn Jestin. Skrivet eo e brezhoneg, c'hoant en deus lakaat ar Vreizhiz da intent ar brederouriezh vouddhaat hag e kemer harp war un nebeud prederourion eus ar C'hornog evit treuzkas meizadoù diaes da intent a-hent all. Da skouer, evit displeg meizad ar « Sec'hed» er Vouddhaadegezh e ra Jestin dave da meizad ar «Youli-Beva» hervez Schopenhauer[228]. Meneget e vez gantañ ivez prederouriezh Spinoza : « gouzout a c'hellomp dre ar meizerez tro an darvoudennou a zo kollidik, gouzout a c'hellomp dre ar weladurez ez eus eun Dra beurzlac'hus »[229]. A-benn displeg ar ger «breurzalc'hus» e tispleg Jestin ar pezh a venn lakaat da intent hervez prederouriezh Spinoza : «Sentimus experimurque nos aeternos esse»[230]. Se zo unan eus an disheñvelderioù all a c'heller kavout etre Jestin hag ar brederourion all o deus skrivet e brezhoneg dindan anv diskiblezh ar brederouriezh. Ar skrid prederourel kentañ e brezhoneg eo studiadenn Jestin neuze[231].

Kinnig a reomp e vefe mammenn ar brederouriezh vrezhonek peogwir eo bet lennet ha studiet kalz e kontrol eus skridoù all. Ar skrid-se a oa ivez nevez tre e Breizh abalamour ma oa ur brederouriezh dianav d'ar Vreizhiz boaz tre da studiadennoù a-zivout Doue hag ar relijion. Studiadenn Jestin a vo ur benveg a-zoare evit Fañch Kerrain d'ober al liamm etre prederouriezh ha doueoniezh, klozañ a ra e studiadenn evel-se :

> « Ma kemerer evit gwir lavar Schopenhauer : « Ar brederouriezh wirion a zo a-natur dizoueadelezel ;

226 Ibid., p. 96-99.
227 Ibid, p. 8.
228 Ibid, p. 26.
229 Ibid, p. 47.
230 Ibid, p. 47.
231 Hervez ar pezh a dermenomp evel pederouriezh : gwelout a-us p. 38 hag el lodenn gentañ.

ne oar netra diwar-benn eun Doue personelezel lerc'hiet er-maez eus ar bed», ez eo ar Vouddhaadegez ez anat galloudusa diskouezadur eur seurt prederouriez. Ma ne reer ket, e kavor enni atao eur pinvidikaat diarvar ar menoziou, eul ledanat ar gwel, hag eun danvez diheskus evit an imbroud. Skolioù prederouriek e-leiz a zo diwanet war dachenn kelennadurez ar Bouddha ; a bep seurt stummoù he deus houmañ kemeret hep koll morse he bezañs distrad, oc'h en em adnevezi dalc'hmat abaoe daou vil pemp kant vloaz. [...] Ha war eun dro all, madelezus e vo da bep hini kentel ar Vouddhaadegez gant hec'h uhelskouer a c'houzañvidigez hag a beoc'h »[232].

Fañch Kerrain a gendalc'ho da studiañ an danvez-mañ. Studiañ a rimp bremañ pennadoù skrivet gantañ : «Bouda hag ar voudaadegezh»[233] e *Imbourc'h* da gentañ e 2002 ha da c'houde daou bennad da heul «Siddharta»[234] ha «Kelennadurezh Boudha»[235] embannet e 2003 e *Al liamm.* E miz here 2005 e echuo an embann war an tem-se gant «Boudaegezh ha kristeniezh»[236] e *Al liamm*.

Al lodenn-se 'vo unan eus ar re vrasañ studiet gant pevar fennad en holl a-zivout ar Voudaadegezh. Unan eus brasañ studiadenn graet gant Fañch Kerrain neuze. Kregiñ a rimp gant ar pennad «Bouda hag ar voudaadegezh» embannet e 2002 e *Imbourc'h*, da c'houde e klaskimp an disheñvelderioù etre ar pennadoù o studiañ «Siddharta» ha «Kelennadurezh Boudha» embannet e 2003 e *Al liamm*. E 2005 e kendalc'ho Fañch Kerrain gant an darempred etre «Boudaegezh ha kristeniezh» embannet e *Al liamm*.

E deroù ar pennad kentañ a-zivout ar voudaadegezh e oa bet skrivet gant Fañch Kerrain al levezon en doa bet warnañ Remont Jestin : «Abaoe pell amzer 'zo emañ o kousket em levraoueg un niverenn boultrennek eus «Gwalarn» ha n'am boa graet betek-henn nemet braslenn. Eus «Ar Bouddha hag ar Voudhaadegezh» eo e fell din komz»[237]. Fañch Kerrain a zispleg pegen a-bouez en deus kavet studiadenn Jestin o lavarout e oa ken divoas e oa bet ret kemmañ an doare da welet ar yezh ha neuze e ro hervezañ ar studiadenn un «dremmwel nevez d'hon yezh» :

«Henn lennet am eus a-dost ar wech-mañ, hag ali on gant Abeozen pa lavar ez eus aze «ur studiadenn abouez bras. Lod a ra eus Remont Jestin unan ar wastadourion o deus digoret dremmweliadoù nevez d'hon yezh, dre ma ro tro dezhi da zisplegañ kudennoù ken kemplezh ha ken divoas»[238]

Abeozen a gomze eñ ivez eus pennad Jestin : «Hadet en deus ennon ar c'hoant da studiañ ar Voudaiz ha da glask meizañ «ar gredenn-se ken disheñvel diouzh re ar C'hornog kristenaet»[239]. Fañch Kerrain en deus bet c'hoant studiañ ar Voudaadegezh ha meizañ ar gredenn-se abalamour

232 Jestin Remont, « Ar Bouddha hag ar Vouddhaadegezh» , *Gwalarn* niv. 95-96, here-du 1936, p. 95.
233 Kerrain Fañch, «Bouda hag ar voudaadegezh», *Imbourc'h*, 2002, p. 52-104.
234 Kerrain Fañch, «Siddharta», *Al liamm,* niv. 336, c'hwevrer 2003, p. 78 – 86.
235 Kerrain Fañch, «Kelennadurezh Boudha», *Al liamm,* niv. 338, mezheven 2003, p. 69 – 77.
236 Kerrain Fañch, «Boudaegezh ha kristeniezh», *Al liamm* niv. 352, here 2005, p. 55 – 70.
237Kerrain Fañch, «Bouda hag ar voudaadegezh», *Imbourc'h*, 2002, p. 52.
238 Ibid., p.52.
239 Ibid., p.52.

d'an disheñvelderioù don gant hengoun ar C'hornog kristenaet[240]. Lakaat a ra ar pennad e liamm gant ar re en deus graet diwar-benn Sokratêz, dre studiadenn ar furnez a vez graet gantañ e pep pennad : «hag evel ar prederour gall Comte-Sponville, soñjal a ra din ez eo soliet Furnez ar bed war bevar feul : ar poell hellenek, ar garantez avielek, al lezenn yuzev hag ar gendruez voudaat»[241]. Rannet eo e studiadenn e teir lodenn. Da gentañ eo studiet gantañ Buhez Bouda, da eil e komz eus kelennadurezh Bouda. Da drede eo graet gant Fañch Kerrain un tamm «burutellerezh» diazezet war an hengoun kornogat (hini Bro-Hellaz hag an hini Kristen)[242].

Tremen a ra war dachennoù disheñvel evit diren kelennadurezh Bouda. Unan eus an elfennoù pouezusañ zo Sarmon Bernarez, ur brezegenn distaget gant Bouda «e-lec'h ma tispleg diazezoù e gelennadurezh : an «hent-etre» bet meneget endeo, hag ar «beder wirionezenn santel» a restan amañ un nebeud bommoù tennet eus troidigezh skedus Jestin»[243]. Hervez Jestin eo ar Voudaadegezh ur brederouriezh uhel, ijinus, pinvidik hag eeun met diaes da gompren evit tud ar c'hornog. Lavarout a ra Fañch Kerrain eo e studiadenn un ouzhpennadenn da hini Jestin peogwir n'en deus ket taolet evezh war ar memes arvezioù. Met evit Fañch Kerrain ar pezh a gont dreist holl eo reiñ d'an dud tro da anavezout «unan eus uhelañ furnezioù ar bed»[244]. Ar memes pal zo gant Jestin : « Dezrevellet em eus ar brederouriezh vouddhaat evit an diavaezela, evel ma tere ouz eur studiadenn n'he deus arvez all ebet nemet kinnig displegadenn eur gredenn a bouez bras, talvoudustre da veza studie gant tud ar C'hornog, kristenien ha frankveizourien»[245].

Komz a ra da c'houde Fañch Kerrain eus mammennoù ar Voudaadegezh[246], emc'houlenn a ra m'eo ur relijion pe ur brederouriezh. En em gavout a reer hervezañ, gant ar Voudaadegezh, o klask meizañ ur relijion hep Doue[247]. Daoust ha n'eo ket se ar pezh a zo meneget gantañ o lavarout eo diaes da intent evit ar C'hornogiz gant levezon an hengoun kristen ? Pelec'h lakaat ar vevenn etre relijion ha prederouriezh neuze ? An dalai-lama a responte e oa ar Voudaadegezh an «hent-etre»[248]. Evit respont d'ar goulenn-se e ya Fañch Kerrain etrezek meizad ar «Me»[249] :

> «Stummet gant an hengoun hellenat ha judeat-kristen, ez eo anat deomp hon eus ar galloud da

240 Ibid., p. 52.
241 Ibid., p. 53.
242 Ibid., p. 53.
243 Ibid., p. 58.
244 Ibid., p. 61.
245Remont Jestin, « Ar Bouddha hag ar Vouddhaadegezh », *Gwalarn* niv. 95-96, here-du 1936.
246Kerrain Fañch, « Bouda hag ar voudaadegezh », *Imbourc'h*, 2002, p. 62.
247 Ibid., p. 62.
248 Ibid., p. 63.
249 Ibid., p. 67.

unvaniñ ar c'horc'hwezhad a askreadoù fiñvus-se, hag ar galloud-se a anver ene. N'eo ket hep rezon ma ra ar brezhoneg gant ar ger *kreiz, kreizon,* evit doareañ ar pezh a selle evel sol ha sichenn hon personelezh. Ken e kemerer dispennidigezh ar me evit un azon a vredoniezh kleñvedel»[250].

Displeg a ra Fañch Kerrain pegen disheñvel eo meizad an ene, pe ar «me» evit ar Voudaiz. Evit Kornogiz e vefe an ene kreiz hor personelezh hag a c'heller evit lod envel ar «Me». Nemet evit ar Voudaiz : «n'eus ac'hanomp nemet un Anâtman : un Nann-me (ur ger sanskritek eo gant an hevelep gwrizienn hag ar ger alamaneg atmen, dianalañ)»[251]. Hep mont re vuan war prederouriezhioù ken disheñvel e c'heller intent eus preder Fañch Kerrain e klask Kornogiz unaniñ ar buhezadennoù diabarzh pa vez meizet hervez ar Voudaiz buhez mab-den dre un droienn negativel : an nann-me. Ne vefe ket troet sell ar Voudaiz war buhezadennoù diabarzh evel Kornogiz, met davet an diavaez. Aon hor bije mont re vuan amañ o tiren ur brederouriezh ken kemplezh ha hini ar Voudaadegezh. Dres, Jestin a lavar deomp diwall ouzh meizerezh Kornogiz war ar Vouddhadegezh :

« ne sellent kelennadurez ar Bouddha nemet gant daoulegad ar poell (ha distummet c'hoaz gant plegou 'zo eus o furmidigez kornogel), nann gant an « daoulagad neñvel » - se a gomz ar Bouddha dioutañ, hag a zo ar benveg n'eus nemetañ evit tizout eur meizerez hollek ha rik eus e gomzou [...] An holl ziskleriadurioù europat war an Nirvâna a zo bet kammveizet dre berz m'eo bet « kornogaet » ar Vouddhaadegez »[252].

Kenderc'hel a ra Fañch Kerrain el lodenn «Savelenn ar Bed»[253] gant disheñvelderioù etre prederouriezh ar C'hornog hag ar Voudaadegezh, pe gentoc'h amañ gant ar pezh a zo e liamm etre an div brederouriezh :

«En arbenn d'ar pezh a greder peurvuiañ, kenderc'hadur an devouderion a vezoud an eil gant egile a zo renet gant ur savelegezh strizh. Sentiñ a ra ouzh chadennadur an arbennoù hag ar gweredoù. Er c'heñver-se, ez eus er Voudaadegezh un dra bennak hag a zo padus : savelenn ar bed. Seurt bedveizadur a zegas soñj din eus Heraklitos, ar prederour hellenat illur a zo bet an hini kentañ o lakaat a-wel deveridigezh ha steuzidigezh an anadennoù»[254].

Kemer a ra harp Fañch Kerrain war ar studiadenn en doa graet diwar-benn Heraklitos en ur pennad bet embannet a-raok er gelaouenn *Imbourc'h*[255]. Evel el lodennoù studiet a-raok e weler mat e lak Fañch Kerrain pep pennad e liamm gant unan all, m'eo bet studiet ur pennad e-barzh ul lodenn all zoken. Gwelout a reer emañ pep lodenn e liamm gant reoù all dre m'eo meneget amañ danvez ar brederouriezh c'hresiat studiet gantañ a-raok e-barzh ul lodenn diwar-benn ar Voudaadegezh hag an Doueoniezh. Da heul an displegadennoù-se e yelo Fañch Kerrain etrezek meizadoù ar C'harma[256],

250 Ibid., p. 68.
251 Ibid., p. 69.
252Remont Jestin, « Ar Bouddha hag ar Vouddhaadegezh », *Gwalarn* niv. 95-96, here-du 1936, p. 7- 8.
253Kerrain Fañch, « Bouda hag ar voudaadegezh », *Imbourc'h*, 2002, p. 70.
254 Ibid., p. 70.
255Kerrain Fañch, « Tarzh-an-deiz, ar brederouriezh c'hresiat (Eilvet lodenn) », *Imbourc'h*, 31 here 1991, n°262
256Kerrain Fañch, « Bouda hag ar voudaadegezh », *Imbourc'h*, 2002, p. 71.

hini «Rod ar Vuhez» da c'houde[257], hini an amzer gant an «tremened»[258], «An amzer a-vremañ»[259] hag «An dazoned»[260]. Tremen a rimp war al lodennoù-se kuit da vezañ re hir. A-zivout an Nirvâna[261] e lavar Fañch Kerrain bezañ a-du gant Jestin :

> «Evel ma lavar Jestin, «an Nirvâna ne c'hell bezañ na meizet na displeget. Un tañva gweladurel dioutañ a c'heller kaout pa biaouer an donezon d'en em sevel betek aze». E berr gomzoù, aparchantiñ a ra ouzh domani ar santout hag ar buhezañ. Hag evel ma oar ar gevrinelourien hag ar varzhed, ar buhezadurioù don a zo dilavarus»[262].

Goude-se e vo kaoz eus an divez[263] hag e yelo Fañch Kerrain etrezek burutelladurioù war ar Voudaadegezh[264]. Dodenn ar c'hoant hag an eurvad vo ul lodenn hir a zisplegadenn gantañ[265], klask a raio gouzout gant ar Voudaadegezh diouzh un tu ha Platon hag Aristotelez diouzh un tu all ma 'z eus ur ster d'ar c'hoant[266] :

> «Padal, evel m'hon eus displeget seulabred, ar Voudaadegezh a zo bet adalek ar penn-kentañ ur furez pleustrek. Diouer a ra dezhi (ar pezh a dalv ivez evit ar reizhiadoù hellenat usveneget) ur preder war ster ar c'hoant. Ur goulenn a sav neuze d'am spered : hag-eñ n'eus ket ur ster yaek gant mac'homded ar c'hoant ? D'ar goulenn-se e kaver ur respont dija e prederouriezh Hellas, eleze e oberennoù Platon hag Aristotelez, ha peurgent diwezhatoc'h gant ar Gristeniezh o parañ. Un damskeud a rankan reiñ amañ eus al luskad istorel-se»[267].

Kenderc'hel a raio war an hent-se o tiren ar pezh en doa bet tro da studiañ dija gant Aristotelez ha Platon. Ur sell all a vo gantañ eveljust, azasaet e vo an danvezioù studiet d'ar Voudaadegezh. Da gentañ e yelo davet studiadenn an Eroz Platonat[268], evit mont da c'houde da studiañ «natur ha roll ar garantez hervez Diotima»[269] ha «sekred diwezhañ Diotima»[270]. Distreiñ a raio war «Ster Eroz hervez Platon» kement ma lavarfemp e oa an displegadenn diwar-benn Diotima un doare evit Fañch Kerrain da skoueriañ ar pezh en doa c'hoant da lavarout diwar-benn Eroz hervez Platon[271]. Studiadenn «Eroz hag ar C'hoantoù all»[272] vo liammet tre gant un displegadenn o tont da c'houde a-zivout Aristotelez. Reiñ a raio Fañch Kerrain sell Aristotelez war mab-den[273] ha

257 Ibid., p. 72.
258 Ibid., p. 74.
259 Ibid., p. 74.
260 Ibid., p. 74.
261 Ibid., p. 75.
262 Ibid., p. 76.
263 Ibid., p. 76.
264 Ibid., p. 78.
265 Ibid., p. 78.
266 Ibid., p. 80.
267 Ibid., p. 80.
268 Ibid., p. 80.
269 Ibid., p. 81.
270 Ibid., p. 83.
271 Ibid., p. 86.
272 Ibid., p. 88.
273 Ibid., p. 90.

gantañ e tistroio war zodenn an eurvad[274]. Un abeg e vo evitañ da zispleg adarre talvoudegezh ar briwerc'h e liamm gant ar c'hoant ha liammet e vo gantañ d'ar gristeniezh[275]. An holl elfennoù-se a yelo betek ar c'hlozadur : «ster ar c'hoant»[276]. Emañ Fañch Kerrain o vonedonea etre an doueoniezh hag ar brederouriezh, etre ar voudaadegezh hag ar brederouriezh hellenat. Ar vonedonea-se a weler ingal en e skridoù.

Da vare al lodenn «Tuginadur an darempred etre Doue hag an Den» e dristro war an doueoniezh Kristen[277], hag a-zivout «an eurvad hag ar Gristeniezh»[278] e lavar :

« Pa lavar Bouda ez eo pep tra poan, e sachan an evezh war ur wirionezenn na c'hell bezañ dinac'het gant den ebet : ur beviad eo an den hag en deus ar galloud da vennout gant e holl nerzh an dra nemetañ na c'hell ket kaout : un eurvad piaouel padus, da nebeutañ ma tiazez anezhi war bouktraezhur bed dibad. Setu perak n'eus nemet gant ar Gristeniezh ma c'heller kaout ur respont da iziunadoù hon c'halon. Un neventi espar eo deskiñ penaos Finvez diwezhañ hon buhez denel eo Doue e-unan. Doue en e vuhez kondonel o tont da vezañ an Ergorenn ma ampar ar piaou anezhi eurvad an den»[279].

Ha ne venn ket Fañch Kerrain prouiñ un dra bennak en e bennad ? Ne vefe nemet ar gristeniezh a dalvezfe da lakaat ster war c'hoantoù ha buhez mab-den ? Ma oa ur pennad prederourel betek-henn e hañval bezañ fin ar pennad ur savboent hiniennel war an darempred hag ar feiz en deus Fañch Kerrain e Doue :

«Ar Sklerijennadur buhezet gant Bouda a c'heller diverrañ evel-henn : kendrec'het e oa adal ar penn-kentañ, hag intret e spered gant hengoun kravezel an Hindouegezh, e oa fall ar bed, anezhañ un andon a reuzioù hag a boanioù evit an den. Rak-se evit en em ziframmañ diouzh ar stad reuzeudik-se, e ranke en em zieubiñ diouzh ar bed, troc'hañ an ereoù gant ar bed diavez. Ar pezh a dalvez mont a-enep natur an den. Hag ar re a heuilh e gelennadurezh, bep m'en em zieubont, a zeu da vezañ diseblantoc'h-diseblantañ ouzh kement tra a zo er bed. N'en em zieuber ket diouzh an droug dre ur silvidigezh o tont eus un Doue hag a vefe karantez hag en dije hon c'haret da gentañ. Nann, ur reizhiad dizoue eo ar Voudaadegezh»[280].

Evitañ ne c'heller ket bevañ dizoue evit bezañ er bed :

«En em zigabestrañ a reer hepken dre bellaat diouzh ar bed hag a zo o fall ent boniek. Ar «vuhez peurbadus» amañ ne zinaou ket eus perzhiekadur an den e buhez Doue, eus keduniezh an den gant an Dreinded. Tizhet e vez kefleunded an dieubidigezh, neket dre en em unaniñ ouzh Doue, hogen dre c'hounit an Nirvâna, eleze dre en em zistagañ a-grenn diouzh ar bed. Evit taliñ ouzh an doazhadur-se em eus dibabet en em harpañ war brederourion veur Hellaz ha dreist-holl war «Geloù Mat» ar Gristeniezh»[281].

274 Ibid., p. 92.
275 Ibid., p. 92-97.
276 Ibid., p. 97.
277 Ibid., p. 98.
278 Ibid., p. 100.
279 Ibid., p. 101.
280 Ibid., p. 101.
281 Ibid., p. 101.

Emc'houlenn a reer hag-eñ n'emañ ket amañ bevenn prederourel Fañch Kerrain. Emañ eñ o lenn ha klask kompren meizadoù ar Voudaadegezh gant ur sell kristen ha gant prederourion ar C'hornog. Padal, en em zifenn a rae er penn-kentañ eus e studiadenn o lavarout, gant gouiziegezh, e oa diaes ar Voudaadegezh da intent evit Kornogiz o c'houzout pegen disheñvel e oa seurt prederouriezh d'o hengoun[282]. En em gavout a ra Fañch Kerrain boud, o prouiñ erziwezh e feiz pa vije bet gortozet ur sell diavaez marteze ? Gant ar memes sell e kendalc'h Fañch Kerrain o tispleg meizadoù ar c'hoant hag an eurvad hag o lakaat kristeniez ha boudaaegezh keñver ha keñver :

«Daoust d'an diforc'h kenetrezo, ez eus ganto ur c'henanvad : un emzalc'h yaek e-keñver ar bed, ur meizadur yaek eus ar c'hoant hag eus an eurvad. Goude holl, evel a ouzer, denoniezh ar c'hoant a zo kemennet adalek digoradur levr ar c'heneliezh : Doue a grou an hollved gant karantez ha madelezh. «Doue a welas e oa mat kement-se (Gen I,27) hag e obererezh a zisoc'h war grouidigezh an den, krouet gantañ «diouzh e zerc'henn hag e heñvelidigezh. Hag e spisa diouzhtu : «paotr ha plac'h en o c'hrouas». Peadra da zarvestiñ, keta, war ster don ar c'hoant.»

N'en deus ket klasket Fañch Kerrain touellañ al lenner o lavarout e vefe ergorel e studiadenn, adalek ar penn-kentañ e lavar :

«Ha koulskoude ma tichañs da unan bennak keñveriañ studiadenn Jestin gant va hini, e kavo peadra d'en em atersiñ war natur ar relijion-se. Pell diouzhin avat a vezañ dangorelour, eleze dalc'hiad ur wirionez subjektivel. Met n'hon eus ket taolet pouez war an hevelep arvezioù. Tu a vo, sur-mat, da lakaat an div studiadenn e kemm ha da vurutellañ va labour»[283].

An daou bennad da heul : «Siddharta»[284] ha «Kelennadurezh Boudha»[285] embannet e 2003 e-barzh *Al liamm* zo ar memes pennad embannet e 2002 e *Imbourc'h* ha studiet ganeomp a-raok. Amañ eo bet rannet e daou ar pennad embannet e *Imbourc'h*[286] evit ober daou bennad berroc'h e *Al liamm*. Un nebeud kemmoù a verzher memestra etre ar pennad orin, hini embannet e *Imbourc'h,* hag an daou bennad eus *Al liamm*. Kregiñ a ra pennad kentañ *Al liamm* : «Siddharta», e memes doare rik eget pennad *Imbourc'h*, ar memes digoradur eo. Mont a ra pennad *Al liamm* diwar-benn «Siddharta» betek ar rannbennad «kelennadurezh Boudha» e-barzh *Imbourc'h*, anv ar pennad a heuilh e-barzh *Al liamm* eo ivez.

Rannet eo bet neuze pennad *Imbourc'h* e daou bennad hervez ar pennad orin «Buhez Boudha» anvet «Siddharta» e pennad *Al liamm* ha «Kelennadurezh Boudha» evit ar pennad all. An daou bennad eus *Al liamm* a soñjomp kevatal da bennad hollek *Imbourc'h* : «Bouda hag ar

282 Ibid., p. 52.
283 Ibid., p. 61.
284Kerrain Fañch, « Siddharta », *Al liamm* niv. 336, c'hwevrer 2003, p. 78 – 86.
285Kerrain Fañch, « Kelennadurezh Boudha », *Al liamm* niv. 338, mezheven 2003, p. 69 – 77.
286Kerrain Fañch, « Bouda hag ar voudaadegezh », *Imbourc'h*, 2002, p.52-104.

Voudaadegezh». Lamet ez eus bet un nebeud pajennoù eus ar pennad orin e-barzh an eil embannadur. Kregiñ a ra adalek ar rannbennad «Kelennadurezh Boudha» (anv pennad Al liamm) hag ar pezh a zo skrivet e pennad *Al liamm* a glot gant ar rannbennad «Savelenn ar Bed» e-barzh *Imbourc'h*. Mankout a ra en eil bennad embannet e-barzh *Al liamm* tro dro da zek bajenn. Goulakaat a c'haller e oa re hir ar pennad orin. Ar vartezeadenn-se a glot ivez gant ar fed e vefe bet rannet e daou pennad *Imbourc'h* evit ober daou bennad embannet e *Al liamm*.

N'en deus ket bet c'hoant Fañch Kerrain ober al lodenn diwar-benn «ur relijion hep Doue» e-lec'h ma komz eus ar vevenn etre relijion ha prederouriezh[287]. N'eo ket bet adembannet ken nebeut al lodenn a-zivout «An Dharma»[288] nag «Emdouell ar Me»[289]. En eil pennad eus *Al liamm* diwar-benn «Kelennadurezh Boudha»[290] ez eus bet ouzhpennet un dresadenn evit displeg un darn eus kelennadurezh Boudha a-zivout «Rod ar vuhez»[291]. Echuiñ a ra pennad diwezhañ *Al liamm* d'ar rannbennad diwar-benn «An divez» e pennad *Imbourc'h*. Ar pennad orin a ouzhpenn un nebeud traoù diwar-benn ar divez hervez Platon ha Aristotelez, komz a ra ivez ar pennad orin eus ar relijion kristen. Ar pezh a zo lemmet en eil embannadenn eus pennad *Imbourc'h* zo «Burutelladur ar Voudaadegezh»[292], «Dodenn ar c'hoant hag an eurvad»[293], «Hag ez eus ur ster gant ar c'hoant ?»[294], «An Eroz Platonat»[295], «Natur ha roll ar garantez hervez Diotima»[296] hag ar peurrest hon eus gwelet a-raok e pennad *Imbourc'h*.

Eleze n'en deus ket bet c'hoant Fañch Kerrain ober ar memes pennad ma oa un adembann zoken. C'hoant en deus bet studiañ donoc'h ar voudaadegezh ha n'eo ket meizañ ar voudaadegezh gant prederouriezh ar c'hornog evel e pennad Imbourc'h. Ne echu ket pennad *Al liamm* diwar-benn Kelennadurezh Boudha gant ur c'hlozadur met gant un digoradur a-zivout an divez. Gwall zisheñvel eo diouzh pennad Imbourc'h, kalz brasoc'h eget an daou bennad da heul e *Al liamm* eo pennad *Imbourc'h*. Kreizennet eo pennadoù *Al liamm* embannet ur bloaz war-lerc'h war ar Voudaadegezh kalz muioc'h eget pennad *Imbourc'h*. Lamet ez eus bet un nebeud traoù a denne d'ar brederouriezh hellenat hag al liamm etre ar voudaadegezh hag ar relijion. Peadra a ro da intent en dije bet c'hoant Fañch Kerrain mont donoc'h e kelennadurezh Boudha ur bloavezh goude e

287 Ibid., p. 62-63.
288 Ibid., p. 66.
289 Ibid., p. 67.
290Kerrain Fañch, « Kelennadurezh Boudha », *Al liamm* niv. 338, mezheven 2003, p. 69 – 77.
291 Ibid., p. 73.
292Kerrain Fañch, « Bouda hag ar voudaadegezh », *Imbourc'h*, 2002, p. 78.
293 Ibid., p. 78.
294 Ibid., p. 80.
295 Ibid., p. 80.
296 Ibid., p. 81.

studiadenn gentañ.

Chom a ra neuze pennad *Imbourc'h* mammenn ar pennadoù embannet e *Al liamm*. An adembann a ziskouez en deus kemeret muioc'h a amzer Fañch Kerrain da brederiañ war danvez ar Voudaadegezh goude bezañ bet skrivet «Boudha hag ar Voudaadegezh»[297]. Kenderc'hel a raio Fañch Kerrain gant ur studiadenn war an diforc'hioù etre kristeniezh ha Boudaegezh er pennad da heul embannet e *Al liamm* div vloavezh goude. Lakaet en doa dija e liamm danvez ar Voudaegezh gant ar Gristeniezh er pennad embannet er gelaouenn *Imbourc'h* e 2002[298]. Ar pennadoù embannet e *Al liamm* e 2002 hag amañ un nebeud bloavezhioù da c'houde, zo puilh, resisoc'h en un doare. Bevennet eo muioc'h an danvez imbourc'h : «Bremañ 'zo daou vloaz 'zo bennak e oan krog da studiañ ar Voudaegezh. Goude bezañ displeget mennozioù pennañ ar relijion-se, em boa staget gant burutellañ an doktrin, nemet e oan chomet a-sav»[299].

Ouzhpennet eo bet danvez e brederiadenn orin war ar brederouriezh c'hresat er pennad-mañ evit bevennañ petra eo an diforc'h etre ar brederouriezh hag ar relijion hervezañ. Setu perak emañ Fañch Kerrain o komz eus ar Gristeniezh. Displeg a ra e oa ret dezhañ prederiañ war danvez ar Voudaadegezh gant sikour Platon rak hervezañ eo enebet da vat an div brederouriezh : «A-walc'h e oa bet din en em skorañ war brederouriezh Platon, o lakaat war-wel – pezh a zo kontrol-bev da breder Bouda – ster ha talvoudegezh ar c'hoant»[300].

E kontrol ar pennad embannet e *Imbourc'h*, lavarout a ra splann ar pezh en deus c'hoant ezteurel gant e skrid : « Graet em eus va mennoz, an dro-mañ, burutellañ ar Voudaegezh diouzh savboent ar brederouriezh gristen. Ar pezh n'eo ket gwall aes. En ur gevredigezh intret gant an ideologiezh laikelour evel m'emañ kont e Bro-C'hall, ez eo start-tre pourchas seurt levrioù»[301]. Meneg a ra Fañch Kerrain kealiadurezh Bro-C'hall, ar pezh a vo un danvez studiet tre gantañ hag a studiimp diwezhatoc'h. Er pennad diwezhañ-mañ eo bet ouzhpennet gantañ prederouriezh Maurice Blondel :

« Kregiñ a ran gant un oberenn bet brudet gwechall, pa oa nevez-deuet er-maez : eus « l'Action » Maurice Blondel eo e fell din komz, un oberenn hag a vez graet anezhi « l'Action de 1993 », rak ar prederour-se en deus klasket sevel « ur skiant eus an ober », ha meur a levrenn all en deus gouestlet d'an hevelep dodenn. Al lenner a stado e vo damheñvelderioù etre va studiadenn war Blaton ha houmañ, nemet ar wech-mañ e lakaan war ziskouez,

297 Ibid., p.52-104.
298 Ibid., p.98-100.
299Kerrain Fañch, « Boudaegezh ha kristeniezh », *Al liamm* niv. 352, here 2005, p. 55.
300 Ibid., p. 55.
301 Ibid., p. 55.

neket ster ar c'hoant, hogen hini ar youl pe gentoc'h ar mennerezh a zo resisoc'h. Ar mennerezh oc'h emplegañ an ezhomm eus Doue, ar pezh a zo enebet-krenn, evel a ouzer, ouzh kelennadurezh Bouda »[302].

Er studiadennoù kent en doa Fañch Kerrain lakaet kalz a dalvoudegezh war ster ar c'hoant, amañ emañ o vont pelloc'h o lavarout n'eo ket kement ar c'hoant a gont eget ar youl. Prederouriezh Blondel a stag neuze aesoc'h daou zanvez kaer da Fañch Kerrain : Doue hag ar brederouriezh. Gant prederouriezh Blondel e c'hell Fañch Kerrain stagañ daou veizad : ar youl ha Doue, ar pezh a oa diaes dezhañ betek-henn gant Platon hag ar Gristeniezh. Studiañ a raio da heul « daelerezh an ober»[303], da c'houde e yelo etrezek «pazenn gentañ an imbourc'h »[304] d'ar mare-se eus e studiadenn e c'hello liammañ prederouriezh Aristotelez gant hini Blondel, ur prederour kempred :

> «Ac'hanta, Blondel a respont evel ma responte Aristotelez gwechall da enebourion ar brederouriezh. Ouzh ar re a ziogele n'helle ket bezañ eus ar brederouriezh, hemañ a c'houlenne war beseurt danvez, war beseurt skiant e tiazezent seurt diogeladur. Ma lavarit, emezañ, n'eo ket dleet deomp prederiañ, e rankit prederiañ. [...] Goude bezañ lakaet war-wel ez eus un ergorenn da bep youlad, e ranker bevenniñ ar youladenn izek a c'heller mennout dezhi. Neuze, diouzhtu war-lerc'h ar mennout netra e teu ar mennout an netra, ar mennout an neant»[305].

Al lavarenn-se eus Blondel ro deomp un heklev eus ar pezh a lavare Aristotelez gant ar sofegourion ha diwar-benn ar youl, hag er pezh a lavare Sokratêz eus ar briwerc'hioù hag al labour war an talvoudoù : «E devoud, ar preder war an talvoudoù, ar striv evit disklêriañ an arvez-se eus hor buhez, a zo bet, abaoe milvedoù, ul lodenn benndalc'hel eus an holl brederouriezh anavezet. Henn merzet hon eus pa 'm eus bet tro da lakaat war-wel kelennadurezh Sokratêz»[306].

Erfin pep preder en deus ur youl izek a heñch anezhañ. Tost tre eo Fañch Kerrain da breder Blondel, liammañ a reer amañ ar brederouriezh kempred studiet gant Fañch Kerrain d'ar re en deus graet diwar-benn ar raksokratelouion[307]. El lodenn «an diazezenn gentañ : ar boud»[308] e tispleg mat an dra-se, hervez Blondel ar santadoù n'o deus na festisder na kempoellder: «an den n'emañ ket o vevañ e n'eus forzh peseurt bed, en em gavout a ra e bed ar Skiant a zo rekiz evit e ober hag a zo peurwiriekaet gant e vennerezh. Dre se, neb a venn an anadennoù a venn ar skiant, a rank en em skorañ warni a-benn kontañ warno »[309].

302 Ibid., p. 56.
303 Ibid., p. 57.
304 Ibid., p. 57.
305 Ibid., p. 58.
306Kerrain Fañch, « Petra eo an talvoudoù ? », *Imbourc'h*, niv. 319, 30 Gwengolo 1996, p. 18.
307 Gwelout al lodenn « Tarzh-an-deiz ar brederouriezh »
308Kerrain Fañch, « Boudaegezh ha kristeniezh », *Al liamm* niv. 352, here 2005, p. 59
309 Ibid., p. 61.

Prederouriezh Blondel a liamm neuze ar brederourion dezrannet gant Fañch Kerrain gant Tarzh-an-deiz ar brederouriezh ha neuze prederouriezh an talvoudoù, ar mennout, ar youl hag ar c'hoant. Ur prederour kempred eo Blondel ha prederiañ a ra hervez e vare, lusket eo e breder war talvoudegezh ar skiant evel ar pezh en doa bet c'hoant studiañ Fañch Kerrain gant ar brederourion gempred. Blondel a liamm neuze an div lodenn studiet ganeomp a-raok, reiñ a ra ivez ur respont d'al liamm etre prederouriezh ha doueoniezh : «evel ma stader, dezrann Blondel a zisoc'h war an diogeladur-mañ : e kement den zo, emañ, kafunet e lusk ar mennout, an ezhomm e vefe eus Doue»[310]. Kenderc'hel a ra Fañch Kerrain o lavarout :

> «A-walc'h eo deomp evelkent lakaat war-wel anien wirion ar mennerezh. Se ne vir ket ouzhimp, e-giz ma ran-me, a sellout daelerezh an ober evel un arouez eus bezoud Doue, ar mennerezh o vezañ kemeret neuze, diouzh ma rae teologourion'zo eus ar grennamzer, evit ur skeudenn hag an heñvelidigezh ouzh Doue»[311].

A-zivout meizañ ar skeudenn hag he zalvoudegezh e kemer harp Fañch Kerrain war breder Jean-Luc Marion ha studiadenn Guy Étienne e *Lavar 11*[312] :

> «Ne gredan ket e vez azeulet ken skeudennoù teuz, da nebeutañ e bed ar mordernelezh. Padal n'eo ket echu evit kelo-se oadevezh an idoloù. Ma ne sav mui hon c'hemprediz o daoulagad war-du idoloù maen pe aour, e-giz ma lavar Gi Etienne en ur studiadenn e sigur levr Jean-Luc Marion «An Idol hag an Ikon», «ez eo poblet hon bed gant arrizhoù : ar ger end-eeun a gaver e genou ar re yaouank»; «c'est mon idole», emezo a zivout un dremmourez pe ur c'haner variétés»[313].

Gallout a ra bremañ Fañch Kerrain klozañ gant e breder etre prederouriezh ha doueoniezh ha neuze war ar Voudaadegezh o kemer harp war meizadoù Blondel ar mennerezh hag hini ar skeudenn. Da lavarout eo n'eo ket amañ ken un diforc'h etre prederouriezh ha doueoniezh, gant ar mennout eo graet an diforc'h etre an arrizhataerion hag an andoueourion :

> « Plaenadur Maurice Blondel avat hag an diforc'h a ra etre «ar mennerezh mennus» hag ar «mennerezh mennet» a gavan kalz resisoc'h ha lemmoc'h da ober meiz war an arrizhouriezh. Ma 'z eo azonet ar mennerezh gant an iziunad d'an anvevenn, ma'z eo marnaoniet war glask Doue, penaos e tizhfe mougañ un doug enskrivet ken don en e anien ? Kaer en devo ar mennerezh mennet embann « n'eus ket a Zoue », an ezhomm eus Doue, kreñvoc'h eget fistilherezh ar poell, a vroudo anezhañ da azeuliñ ne vern peseurt krouedenn diwar e zorn. An daeladenn-se, graet da gentañ ouzh kelennadurezh Bouda, a zo ganti, d'am meno, un dalvoudegezh hollvedel. Kalz stankoc'h an arrizhataerion eget an andoueourion »[314].

Holl bennadoù us-displeget bet skrivet gant Roparz Hemon, Maodez Glanndour, pe Farnachanavan, zo pennadoù degemeret hervezo evit pennadoù prederouriezh. Ar pezh a zo en holl

310 Ibid., p. 63.
311 Ibid., p. 64.
312Guy Étienne, «An Idol hag an Ikon», *Lavar 11*, Preder, 1998, p. 429-430.
313Kerrain Fañch, «Boudaegezh ha kristeniezh», *Al liamm* niv. 352, here 2005, p. 66.
314 Ibid., p. 69.

bennadoù-se eo al liamm gant Breizh hag ar preder a ginnigont. Skridaozet eo pep pennad evit degas ur sell nevez d'ar vroadelezh, pe d'ar vrogarouriezh e Breizh. Lavarout a rimp neuze e c'heller kavout amañ deroù ar filosofiezh e Breizh evel prederiadennoù ar skrivagnerion diwar-benn Breizh. Kaset eo gant remziad *Gwalarn* deroù ar filosofiezh hag en abeg da se e c'hellomp intent pegen dibar e oa lennegezh he mare, anv oa bet graet eus an emsav-se an emsav lennegel kentañ. Pennadoù Roparz Hemon a ziskouez e vefe pep gwirionez anat ha teusk dezhañ e-unan. Gant Maodez Glanndour e vez kavet ar sell hag ar preder brogarour da eil ar preder a zegas deomp. Diwar-se e lavar Guy Étienne : « [...] Tud *Gwalarn* a veze troet o selloù war-du ar Vreizh nevez a vennent sevel ; merkomp edo selloù Roparz Hemon diwar an deroù o tistremen Breizh hag o vukañ d'ar pezh a rae anezhañ « ar wirionez »[315].

Pa seller a-dost ouzh pennad Jestin eo diaes gouzout m'eo prederouriezh pe filosofiezh. Hervez an diforc'h studiet ganimp a-raok gant filosofiezh Maodez Glanndour e kinnigomp e vefe danvez ar Voudhaadegezh un danvez a filosofiezh. Met dre ma vez graet dave da brederourion Europat gant Jestin da zispleg meizadoù kemplezh ar Voudhaadegezh e c'heller ivez lavarout ez eo ur studiadenn prederouriezh. Pal Jestin a oa reiñ da intent d'ar Vreizhiz «unan eus uhelañ furnezioù ar bed»[316] ha dreist holl kinnig ar furnez-se da Gornogiz o deus o doare arbennik da welout ar bed. Kemeret en deus harp war brederourion kornogat evit ober al liamm etre filosofiezh ha prederouriezh neuze.

Ar studiadenn hon eus graet eus Jestin a-zivout «Boudha hag ar Voudhaadegezh» e liamm gant prederiadennoù Fañch Kerrain, he deus diskouezet penaos en doa kemeret harp Fañch Kerrain war breder an holl brederourion o deus skrivet en emsav lennegel-se. Diwar «Boudha hag ar Voudhaadegezh» en deus gellet Fañch Kerrain kavout respontoù d'ar goulennoù a rae outañ e-unan, eleze dre ar rann en doa etre prederouriezh ha doueoniezh en deus kavet un doare da liammañ an div ziskiblezh. Sikour en deus bet gant Jestin hag al labour en doa graet war an danvez, met ivez ur sikour gant Guy Etienne hag ar studiadenn a oa bet graet gantañ diwar Blondel.

Ouzhpennet e vez gant Fañch Kerrain daveoù d'ar brederouriezh Hellenat. An ouzhpennadenn-se a lak an danvez studiet e rann ar brederouriezh hervezon, pa oa talvoudegezh studiadenn Jestin en hanter-hent etre filosofiezh ha prederouriezh. Ur c'hemm a zo neuze etre labour Jestin ha hini Fañch Kerrain e keñver-se. Hemañ zo bet levezonet gant ur remziad all,

315 Guy Étienne, *Lavar 14*, Preder, 2001, p. 8-9.
316 Gwelout a-us.

disheñvel diouzh hini *Gwalarn*. Kement mar kinnigomp e vefe bet ar c'hemm a vrezhoneg hag ar c'hemm a sevenadur disoc'het war ur c'hemm en embannadurioù. An emsav nevez-se en deus graet prederouriezh pa oa graet filosofiezh gant emsav *Gwalarn*. Dre an urzh dibabet ganeomp da studiañ pennadoù Gwalarn e kinnigomp e vefe bet lennegezh an emsav kentañ o vont eus ar vroadelouriezh d'ar filosofiezh, betek Jestin o «kinnig un dremmwel nevez d'hon yezh»[317] o liammañ prederouriezh ha filosofiezh. Studiañ a rimp bremañ emsav lennegel Fañch Kerrain, un emsav a brederouriezh ar wech-mañ. An emsav diwezhañ-mañ a ginnigomp bezañ, en abeg d'ar c'hemm-se, an eil emsav lennegel.

2. Ar yezh arnevez, an eil emsav lennegel ?

Guy Étienne a embannas « Ur pennad bevstrilhouriezh» e pevare niverenn ar gelaouenn *Hor Yezh*[318]. D'ar mare-se e oa Pêr Denez teñzorer ar gelaouenn ha ne oa ket bet degemeret mat e bennad rak ne veze ket komprenet evit peseurt abeg e oa bet embannet. Evit Pêr Denez ne glote ket ar pennad gant linenn embann ar gelaouenn[319]. D'ar mare-se e oa ar ger «Strilhouriezh» arveret da lavarout «kimiez». Kement ma oa ar pennad skiantel tre, a-ziforc'h gant al lennegezh a veze kavet boaz er gelaouenn.

Divizout a reas neuze Guy Étienne sevel ur gelaouenn all. E 1958 e savas ar gelaouenn *Preder* hag ez embannas kaier kentañ ar gelaouenn e Goañv 1958 gant « Keal an emrenerezh psikologek ». Ennañ e vez kavet ur raklavar skrivet gant Roparz Hemon a ziverran amañ :

« A-dreñv talbenn an tabutoù bihan, ez eus ur baradig tud oc'h aozañ amzer-da-zont Breizh hag o reiñ dezhi ar benveg rekis evit mirout ha diorren he fersonelezh. Ar benveg-se a zo ur yezh gouest da zisplegañ kement menoz a c'hell dont e penn un den desket, n'eo ket hepken er vuhez pemdeziek, hogen ivez war dachenn ar skiant.

Ur stourm kalet eo. Da glotañ ouzh ezhommoù nevez e rank ar brezhoneg gouzañv kemmoù don, hep na ve dismantret diazez ar c'hevreadur, a zo framm e gorf hag e ene. [...]

Boaz Frañsez Vallee, an den en deus graet ar muiañ evit difraostañ tachennoù nevez d'ar brezhoneg, oa pleustriñ dibaouez war yezh ar bobl, ken komzet, ken skrivet, evit tennañ diouti ar pep gwellañ, evel ma lavare, evit kavout ar spered don kuzhet gant strouezh an trefoedadurioù hag an amprestadennoù diouzh ar galleg. Seurt boaz a dle bezañ kemeret gant pep skrivagner, daoust pegen uhel e ve danvez e skridoù, daoust pegen distag diouzh buhez pemdeziek ar werin.

Hogen un dra all a zo. Ma tle ar skrivagner lakaat e boan da zisplegañ e gealioù hervez spered ar yezh, e tle al lenner lakaat e boan ivez da gompren. Danvezioù evel ar re embreget er gelaouenn-mañ a zo diaes da zisplegañ ha diaes da gompren e n'eus forzh pe yezh. Diaesoc'h c'hoazh e brezhoneg. Arabat d'al lenner kilañ diouzhtu. Arabat dezhañ abegout evit ar blijadur da abegout. Arabat dezhañ ober goap war an disterañ digarez. Arabat dezhañ dismegasiñ ar

317 Gwelout a-us.
318 Abanna, « Ur pennad bevstrilhouriezh », *Hor Yezh*, niv. 4, 1954, p. 16-19.
319 Diwar an eskemmoù bet gant Mikael Coic ha Marie-France Coic e Ploveilh d'an 21 ha d'an 22 07/2018.

skrivagner evit kelou ur fazi bihan, pe zoken ur fazi bras.
[...]

«PREDER» a vo ur stourmer e-kichen ar stourmerien all. Ra vezo deut-mat ha skoazellet gant pep unan ac'hanomp hervez e c'halloud ».

Badezet eo bet ar gelaouenn *Preder* gant Roparz Hemon. D'ar mare-se e oa Roparz Hemon an den meur e Breizh, se oa un doare evit Guy Étienne da ziskouez e oa a-du Roparz Hemon gant ar pezh a rae. Savet eo bet ar gelaouenn gant Guy Etienne e-unan[320].

«Buan tre en deus merzhet Guy Étienne ne oa ket gouest an dud da skrivañ traoù estreget al lennegezh e brezhoneg, ne oant ket gouest da skrivañ a-zivout ar brederouriezh e brezhoneg. Neuze gant tud all en deus soñjet : « ret eo stummañ tud evit skrivañ ha stummañ stummerion». Hag an doare da stummañ an dud e brezhoneg a oa sevel *S. A. D. E. D*. Se zo bet ar pal »[321].

Savet eo bet *S. A. D. E. D*, strollad an deskadurezh eil derez e 1962 gant tud en-dro da b*Preder* hag ar raktres sevel skridoù a-gostez eus holl gelaouennoù all, eleze skridoù a-zivout prederouriezh ha diskiblezhioù a bep seurt. Santet eo bet e oa ezhommoù a-fet yezh da gentañ. Kelennet e oa gant ar strollad-se diskiblezhioù ar fizik, ar jedoniezh, ar gramadeg, an armerzh, ar gevredadouriezh ha kement diskiblezh Skolveurel dre ar brezhoneg.

Evit kemer kentelioù e *S. A. D. E. D* e ranke an deskarded deskiñ brezhoneg da gentañ, desket e oa brezhoneg dezho gant kentelioù Roparz Hemon ha kentelioù *Kelc'h Debauvais.* Da c'houde e oa kentelioù *Brezhoneg Eil Bloavezh*, ar *B. E. B*, savet gant Yann-Fañch Furic diwar levezon un hentenn Alamaneg a blije dezhañ. Displeget e vez amañ petra oa pal *S. A. D. E. D.* :

« Emañ S. A. D. E. D. oc'h echuiñ e bempbloaziad kentañ. Graet eo gantañ e gresk : kemeret en deus e lec'h er vro. E-keñver ar Stad Vrezhon a zo en hon dremmwel n'eo ar Strollad nemet un egin a ranko kreskiñ kalz c'hoazh da gemer e renk en Deskadurezh Vroadel. E-keñver ar vro evel m'emañ hiziv avat ez eo deuet d'e vent : bastañ a ra d'an ezhommoù. Kenderc'hel a ray da emdreiñ, en un doare disheñvel avat. Betek-henn e voe rennet e emdroadur diwar ezhommoù diabarzh, ezhommoù da greskiñ, da greñvaat, d'en em frammañ, da stummañ labourerion evitañ e-unan ; hiviziken e vo renet e emdroadur dreist-holl diwar ezhommoù diavaez, diwar ezhommoù an dud a zo da stummañ e Breizh, diwar ezhommoù an aozadurioù ma tleint labourat, diwar ezhommoù ar vro. E berr gomzoù, betek-henn e labouras S. A. D. E. D. dreist-holl evitañ e-unan, kreizennet m'edo e strivoù war e greskidigezh ; hiviziken, graet gantañ e gresk, e kreizenno e strivoù war ezhommoù ar vro, kendoniet e vo e emdroadur gant emdroadur ar vro hec'h-unan.

Ent-pleustrek, er stad a-vremañ eus an traoù, en deus S. A. D. E. D. daou bal :
- reiñ d'an emsaverion ar stummadur a rankont kaout hiziv evit seveniñ ar c'hefridioù diseurt a sammont en Emsav ;
- prientiñ an Deskadurezh Vroadel ; houmañ avat zo e dalc'h daou dra : al labourioù renet d'he frientiñ moarvat, met dreist-holl savidigezh ar Stad ; ne vo anezhi e gwirionez nemet pa vo ur Stad Vrezhon da ziazez dezhi »[322].

Pal *S. A. D. E. D* oa neuze stummañ tud da vezañ e penn ar Stad Vrezhon. Dre lizher e veze

320 Ibid.
321 Ibid.
322S. A. D. E. D 7. Kel – 122/601, Strollad an deskadurezh eil derez, danevellou 1966, displeget e Roazhon d'an 12 meurzh 1967 da geñver ar pempet bodadeg vloaz

roet kentelioù d'an dud ha poelladennoù oa da rentañ, ret e oa labourat a-zevri. Setu ur skouer eus ur boelladenn lennegezh roet d'an deskarded :

« Goude bezañ lennet ar pennadoù meneget er gentel-mañ hag adlennet *Imram* e savot taolenn ar Brezhon skouerel hervez Maodez Glanndour, ha klask a reot diskouez penaos emañ savlerc'hiet an den brezhon skouerel-se e-keñver an tri derez termenet gant ar skrivagner e-unan : speredegezh, sevenadur, sevenadurezh. Burutellit an den skouerel-se o kemer harp war devoudoù resis ; keñveriit eñ da skouer gant patromoù an denelezh a-vremañ, gant emsaverion hor mare. Hag-eñ e klot, hervezoc'h, an den skouerel brezhon livet gant Maodez Glanndour, ouzh degouezh istorel a-vremañ hor bro, ouzh ezhommoù ar bobl vrezhon ? »[323]

Tonket e oa *S. A. D. E. D.* da gemer hent ar politikerezh. Guy Étienne, Youenn Olier ha Gwenael Maze a zivizas sevel *E. S. B* : *Emsav Stadel Breizh*, e 1967. Ne oa ket a-walc'h *S. A. D. E. D* : ma oa desket danvezioù ledan d'ul live Skolveurel, ezhomm o doa ober un dra bennak eus o yezh war an dachenn bolitikel. Merzhet e oa gant ar strollad un ezhomm gerioù arbennik evit en em azasat da bolitikerezh ar mare, setu ma oa savet strolladoù labour a-benn treiñ levrioù an armerzh ha kement tra a rofe binvioù d'ar Vrezhoned evit ar stourm. Ur strollad labour a droas da skouer prederouriezh Keynes a-zivout an armerzh. Ne responte ket mui yezh *Gwalarn* d'an ezhommoù, ma oa bet diorroet gant Roparz Hemon zoken. Adkavet hon eus un diell eus ur gentel savet gant *S. A. D. E. D.* a-zivout lennegezh mare *Gwalarn* ha skridoù Maodez Glanndour :

« Eviti da blediñ gant an danvez a zo un danvez a ouezoniezh, n'eo ket savet ar studienn-mañ evel ul labour ar ouezoniezh. An aozour e-unan, kent kregiñ a ro d'e lennerion an ali-mañ : « Na glaskit ket koulskoude en notennoù-mañ ar pezh n'int ket, ur studiadenn spis, meret klok, met un tamm soñj bennak diwar-benn ur gudenn eus ar re startañ da ziluziañ »[324]. Start da ziluziañ evel kement kudenn a denn d'an hollelezh ha ket d'un dachenn arbennik ; start ivez en abeg d'ar stad m'edo ar yezh e 1942. Dibaot e oa c'hoazh er mare-se ar studiennoù war ar ouezoniezh ha dreist-holl gouezoniezh an den ; kaer en doa VALLEE bezañ furchet termenoù kalvezel e-leizh, e kave gwell ar skrivagnerion a vennozioù ober gant ar yezh lennegel. Lennegel rik eo yezh « Ur breizhad oc'h adkavout Breizh » ; lennegel e chom dek vloaz pelloc'h studienn Maodez Glanndour. Koulskoude e stiv da zegas ar war gerioù ar yezh lennegel spisadurioù hag enebadurioù nevez. Den araozañ da skouer ne arveras ar ger speredegezh ha nebeutoc'h c'hoazh an enebadur etre ar meizadoù sevenadur ha speredegezh, nag ac'hoel en hor yezh, etre sevenadur ha sevenadurezh. Ar pep all avat eus geriaoueg ar studienn zo graet gant gerioù boutin : kalon, meiz, poell, tro-spered, gwirionez, roet dezho ur ster ha ne oa ket diouzh implij ar werin marteze, hogen kentoc'h a oa hini ar gerioù gallek keñverek »[325].

Pa vefe evit *S. A. D. E. D* ha sevel kentelioù fizik, jedoniezh... ; pe gant *E. S. B* – ret e oa sevel gerioù « hag aze ez eus bet savet ur labour ramzel, ret eo gwelout stad ar yezh er mare-se»[326]**.** Evit respont d'an ezhommoù-se o deus savet *K. I. S* : *Kreizenn Imbourc'h Sturyezhouriezh*. Disoc'h labour *K. I. S* zo embann levrioù Lavar. Adlakaat a ran amañ digoradur *Lavar 1* a ranker lenn a-benn gouzout evit peseurt abeg e oa graet al labour-se ha penaos emsile al luskad arnevez el

323S. A. D. E. D., Pevarzekvet kentel : Maodez Glanndour, Dremm ar speredegezh vrezhon, 8. Brb-14/1.
324Glanndour Maodez, *Studi hag ober*, niv. 18, 1942.
325S. A. D. E. D., Pevarzekvet kentel : Maodez Glanndour, Dremm ar speredegezh vrezhon, 8. Brb-14/1.
326 Diwar an eskemmoù bet gant Mikael Coic ha Marie-France Coic e Ploveilh d'an 21 ha d'an 22 07/2018.

lennegezh vrezhonek :

« A bell 'zo he deus Preder, da heul he c'hoar henañ Hor Yezh, roet digor d'ar yezhoniezh. He strivoù brasañ he deus lakaet da ziorren ur sturyezhouriezh vrezhonek. Koulskoude, bep bloaz, dindan un titl pe un all, ez embann ivez pennadoù o tennañ a nes pe a bell da studi ar yezh hag al lavar dre vras. Gwell e kavomp hiviziken didoueziañ ar pennadoù-se hag o dastum en ur rummad nevez dindan an talbenn Lavar.

Pe lennerion a c'hortozomp evit Lavar ? Studierion ha tud a studi, anat eo. E-kichen testennoù aes da lenn e vo studiennoù kalvezel rik na gavint ket marteze muioc'h eget pemp lenner en derou, Her a-walc'h omp evit lavarout d'hor c'houmananterion ez eo gouiziegezh da zont ar vro a brienter amañ, ha goulenn o fiziañs : ar gopr nemetañ e vo-hi da aozerion Lavar, anezho tud a bleustr, dre vicher, war ar ouezoniezh hag henn gra e brezhoneg e-kreiz diaesterioù brasoc'h eget ma kreder. An aozerion a-hend-all ne vint ket tud dreist diraez ; er c'hontrol e vo dudi ganto bepred, ha kennerzh, kenskrivañ gant al lennerion, hag o skoazellañ en o studioù.

Hon dorn a astennomp ivez d'an dud, en o zouez brezhonegourion dalvoudek, a glask hiziv enebiñ ur "brezhoneg lennegel" ouzh ar pezh a anvont "brezhoneg S.A.D.E.D.". O fediñ a reomp da zisteurel evel faos ha noazus an disrann nevez-se emaint o krouiñ. Mar 'd eus lec'hioù berv en Emsav, hag ez eus a c'hras Doue, e tleont bezañ, nann lec'hioù a zizunvaniezh, met lec'hioù-bodañ dre berzh ar c'henstriv hag ar genstudi. Preder n'eo ket aviel Breizh ez eo, Preder nag aozadur all ebet. Tachadoù ec'hon avat en deus gounezet ar brezhoneg en ur ober 40 vloaz. Klask e zerc'hel evel m'edo e 1930 ha zoken e 1950 zo ober anezhañ un enezenn gronnet gant mor ar vuhez pemdeziek. Hag ar vuhez pemdeziek zo politikerezh hag armerzh, bredoniezh ha fizik derc'hanel, mezekniezh ha gwiraouriezh, lennegezh ha speredelezh. Ouzhpenn kant vloaz 'zo e kroge ar Reverzhi C'hreantel d'en em ledañ war ar Voull-Zouar. Emañ o tiraez ar brezhoneg da vat. Re abred, a gav deoc'h ?

Ne reomp diougan ebet war ar pezh e vo Lavar. N'omp ket evit sevel en a-raok roll ar genlabourerion pe an danvezioù, na merkañ niver bloaziek ar pajennoù. Lavaromp hepken ez eo kalonekaüs-meurbet gwelout gouiziaded Vreizh, en dienez stadel m'emaint, hep kevalaoù, hep skoazell a nep seurt, e berr : en ur vro isdiorreet, o kas war-raok gant jourdoul imbourc'hioù a rafe, - reoù 'zo da nebeutañ, - enor da forzh pe riez en he lank. Eno emañ an diougan ho pedomp da brederiañ warnañ »[327].

Hogen, buan eo deuet *Lavar* da vezañ ledanoc'h eget *K. I. S*, ouzhpenn ar sturyezhañ a oa : embannet e oa eskemmoù etre an dud a-zivout danvezioù a-bep seurt. Tost holl brederouriezh *Preder* a vez kavet e *Lavar*. Roparz Hemon a chomas tost ouzh *Preder*, gant Guy Étienne e kenlabouras betek e varv[328]. Disoc'h ar c'henlabour a vez kavet gant embann *Geriadur Istorel ar Brezhoneg*[329] savet gant Roparz Hemon hag embannet gant *Preder*. Ar geriadur-se vo ur benveg a-zoare evit ar sturyezhouiezh. Ar ger «Sturyezhouriezh» a oa bet kavet gant Roparz Hemon zoken[330].

Savet eo bet ar gelaouenn viziek *EMSAV* evel kelaouenn bolitikel strollad *E. S. B*. Enni e veze lakaet da dalvezout ar yezh arnevez, embreget e veze enni ar yezh arnevez. Michael Coic a lavar : «ni oa o c'hortoz *EMSAV* bep miz peogwir e oamp marnaoniek eus gerioù nevez – ne oamp ket spontet tamm ebet, ar c'hontrol, ni oa o c'hortoz se »[331]. Niverenn gentañ *EMSAV* a voe embannet e miz Genver 1967. Youenn Olier a oa pennskrivagner ar gelaouenn, displeg a ra en e bennad «Perak « EMSAV » ? » :

327 Abanna, *Lavar 1*, Preder, 1967.
328Roparz Hemon & Guy Etienne : Kenskriverezh 1957-1977, Lavar 8, Preder, 1992, p. 462 : « Un nebeut lizheroù all a ya d'ober hon c'henskriverezh etre Here 1977 hag an 29 Mezheven 1978, deiziad marv Roparz Hemon. Tennañ a raent da draoù prevez ha ne zere ket o embann amañ ».
329 RoparzHemon, *Geriadur Istorel ar Brezhoneg,* Preder, 1979.
330Roparz Hemon & Guy Etienne : Kenskriverezh 1957-1977, Lavar 8, Preder, 1992, p. 351-461.
331 Diwar an eskemmoù bet gant Mikael Coic ha Marie-France Coic e Ploveilh d'an 21 ha d'an 22 07/2018.

« Deuet eo poent lakaat da dalvezout ar sturiennoù a zo bet diazezet gant an Emsav, dreist-holl abaoe ar brezel diwezhañ. Aet eo an Emsav dreist da ziv bazenn a ranked tizhout a-barzh kregiñ gant ur pennad hent nevez. Da gentañ eo bet unvanet ar yezh. D'an eil, treset eo an hent a gas d'ar pal nesañ a rank Breizh diraez koustet a gousto : ar Stad Vrezhon.

Ar gelaouenn-mañ zo enta hini al labourerion o deus staget a-zevri da sevel ar Stad Vrezhon. Ur gelaouenn bolitikel eo, ha war un dro ar benveg da stummañ ar re a sammo ar c'hargoù ponner a fizio enno pobl Vreizh war hent hec'h adsav »[332].

Frammet tre e oa *E. S. B*, gant un hent politikel levezonet gant ar varksouriezh. Un nebeud tud evel Youenn Olier, e niz Tangi Louarn, Bernez Jestin, Bernez an Nail, o deus divizet kuitaat *E. S. B* evit sevel *Skol an Emsav* hag ar gelaouenn *Imbourc'h*. Abegoù hiniennel a zo d'an disrann-se, hogen Youenn Olier a oa kristen tre ha ne glote ket gant politikerezh *E. S. B*. Hervez tud zo e vije bet skarzhet Youenn Olier ha heuliet e vefe bet gant ur bagadig tud da sevel traoù nevez. Tangui Louarn oa eñ e karg « Gwazva ar c'helenn » da stummañ « yaouankiz Vreizh » e *S. A. D. E. D*[333].

E 1969 e savas Youenn Olier ar gelaouenn *Imbourc'h* hag ez embannas an niverenn gentañ e miz Kerzu 1969. Levezonet ma oa gant ar yezh arnevez hag al labour a oa bet graet gant ar strollad, en deus embreget ar yezh hag ar gerioù savet gant *K. I. S* en e gelaouenn. Tost tre e oa Fañch Kerrain dezhañ, dre ar feiz ivez moarvat. Embannet en deus kalz Fañch Kerrain er gelaouenn-mañ, ar pennadoù prederouriezh oa neuze degemeret mat. Ar pezh na oa ket ken anat evit ar gelaouenn *Al liamm.* Colette Kerrain a zispleg din « ne veze ket nac'het ar pennadoù, renerien *Al liamm* a veze plijet ganto, met distummet ha kemmet e veze ar pennadoù a-wechoù. N'en deus bet Fañch kudenn ebet da embann en *Aber* pe *Imbourc'h* »[334]. Dres, savet eo bet an ti embann *Aber* gant Pierrette Kermoal a oa e strollad *Preder* en deroù, skrivet he deus gant tud all *Un hent hag un dremmwel*, al levr lennegezh arnevez kentañ embannet gant ti embann *Preder* e 1971[335].

Ar c'helaouennoù-se o doa kemeret hent ar yezh arnevez, emdroet e oa muioc'h ar gelaouenn *Imbourc'h* war-du ar gravez eget ar re all. «N'en deus ket dilezet tamm ebet Youenn Olier ar yezh arnevez goude bezañ aet kuit eus *E. S. B* ha savet gantañ *Skol an Emsav*, embannet en deus *geriaoueg ar Yezh Arnevez* zoken »[336]. Aterset 'm eus Anna ar Beg, hi e penn *Moulladurioù Hor Yezh*, ha goulennet 'm eus outi ha kudennoù a oa bet da embann levrioù Fañch Kerrain ? Setu ar pezh he deus respontet :

332 Olier Youenn, « Perak « Emsav » ?», *EMSAV*, niv. 1, 1967, p. 5.
333 Skourr an deskadurezh vroadel 2. Svn – 016/601 , S.A.D.E.D. Kelc'h Debauvais Framm Yaouankiz Vreizh, Roazhon d'an 26 genver 1968.
334 Pellgomzadenn da Colette Kerrain, 21/07/2021.
335 Joelle Kermoal, Pierrette Kermoal, Yann Mikael, *Un hent hag un dremmwel*, Preder, 1971.
336 Diwar an eskemmoù bet gant Mikael Coic ha Marie-France Coic e Ploveilh d'an 21 ha d'an 22 07/2018.

« N'eus bet kudenn ebet ; abaoe pell em boa c'hoant da embann skridoù war ar brederouriezh ha kaset e ’m boa ur ger dezhañ da c'houlenn ha skridoù en doa da embann. Respontet en doa din en em sante re skuizh bremañ evit sevel skridoù nevez, met prest e oa da adwelout skridoù kozh ha kempenn anezho. (Tammoù anezho oa bet embannet el *Lanv*, marteze e *Al Liamm* ivez). Evit aesaat komprenidigezh an testennoù e ’m boa goulennet digant Fañch skrivañ notennoù, ar pezh en deus graet en ur genlabourat gant Yann Talbot. Evit ma ve aesoc'h d'al lennerien e ’m boa goulennet lakaat an notennoù war ar bajenn a-dal.

- Daoust ha kavet hoc’h eus doareoù embann evit ma vefe aesoc’h kizidikaat an dud d’ar brederouriezh ? - Penaos eo bet reizhet hag adlennet ar skrid ?

Adlennet e oa bet ar skridoù gant Fañch e-unan hag ivez gant Yann Talbot. Lennet e ’m boa ivez, met ne ’m boa kavet netra da lavarout, evel just.... Ar brederouriezh n'eo ket un danvez aes ; diaes eo an danvez hag amsklaer ar gerioù implijet dre ma ne vezont ket implijet alies. Daoust ha bez e rankomp embann skridoù eeunoc'h, gant ur c’heriaoueg eeunoc'h ? N'on ket sur e vefe ar brederourien akord gant se ; bez e ranker implijout gerioù resis evit reiñ un anv d'ar meiziadoù »[337].

Adkemer a ran ar goulenn a vez savet gant Anna ar Beg : « Daoust ha bez e rankomp embann skridoù eeunoc'h, gant ur c’heriaoueg eeunoc'h ?». Petra eo ur ger eeun ? Ur ger boaz ? Anavezet gant an dud ? Kudennoù a vez kavet e metoù an emsav tro-dro d’ar yezh. Kudennoù a glaskin displeg amañ.

Ar yezh arnevez a glask respont da ezhommoù he mare. En deroù e oa ar pal reiñ binvioù d’ar Vrezhoned prest da stourm evit Breizh. Padal, un dizunvaniezh zo bet etre ar re a enebe yezh ar bobl gant ar yezh lennegel, hi diorroet da vare an emsav lennegel kentañ gant *Gwalarn* hag ar strollad tud tro-dro dezhi. Da heul e oa anv eus ar «SADEDEG» evit komz eus ar brezhoneg arveret gant stourmerion ar mare[338]. Ar pezh a oa rebechet da *bPreder* a veze rebechet ivez da *wGwalarn*, eleze evit tud zo na oa ket ar brezhoneg arveret e *Gwalarn* «brezhoneg ar bobl» :

« Brezhoneg bev ! Hennezh eo an hini gwirion ! Sed ar pezh a dleer skrivañ ! Lavarennoù seurt-se a zo war un dro gwirionez ha falsentez. E soñj ar re a implij anezho e talv kement ha meuliñ brezhoneg ar bobl. Hogen war un dro disprizout brezhoneg klasek ar skrivagnerion a-vremañ. Ha goude ma vefe hiniennoù anezho ponner ha pout evel tud o kerzhout en ur gwiskamant re nevez evito, daoust ha n’eus ket skrivagnerion oc’h anavezout mat ar yezh hag o micher ? Hag-eñ n’o defe ket ar gwir int ivez da vont diouzh o soñj ; hag-eñ e vefe kement-se un dra miret da dud ar bobl hepken ? »[339].

Maodez Ganndour evel ar re all en e vare a blede gant ar gudenn-se a-zivout ar brezhoneg a rankfed ober gantañ. Met petra eo «brezhoneg ar bobl» pe ar «brezhoneg eeun» a vez graet anv anezhañ gant Anna ar Beg ? Diwar ar «brezhoneg pobl» e lavar Maodez Glanndour kement-mañ :

337Goulennoù savet da Anna ar Beg diwar-benn an embann levrioù prederouriezh e Moulladurioù Hor Yezh d’an 19/11/2019.
338 Abanna, *Lavar 1*, Preder, 1967.
339 Glanndour Maodez, *Kregin-Mor*, Al liamm, 1987, p. 166.

« Skrivit eta evit Job Dumañ, pe Yann Kersaout, skrivit poblek. Neuze e vo lennet e brezhoneg gant ar gwir vrezhonegerion, e vo saveteet ar yezh… Kuit da vont pelloc'h war an hent-se, gwelomp tostoc'h hag-eñ e tle ur skrivagner sevel e oberenn evit ar bobl, pe da vihanañ en ur soñjal en e lennerion, pe nann ? Pa fell d'un den skrivañ evit ar bobl e rank teurel kalz a bled ouzh ar yezh implijet. Tud ar bobl, ne lennont ket, n'anavezont nemet un nebeud gerioù, bepred an hevelep re, an hevelep troioù-lavar. Penaos gant ur geriadur ken treut sevel oberennoù splann ha buhezek ? [...] Peurliesañ neuze e c'hoarvezas kement-mañ : ar skrivagner evit ar bobl a ra evit tud ar c'hornad, un Tregeriad evit Tregeriz, Yeun ar Gow evit Pleibeniz, Loeiz Herrieu evit Gwenediz…»[340].

Kudenn al lennerion a hañval bezañ an hevelep hini bremañ hag a-raok, memes kudenn a gaver etre ar pezh a vez lavaret gant Anna Ar Beg ha Maodez Glanndour :

« Malmanche marteze e c'hellomp lavarout diwar e benn en deus tizhet displegañ soñjoù uhel gant gerioù boutin. Ya, gwir lennegezh ez eo. Met e droioù-lavar n'int ket ken eeun-se. Hag ar soñjoù n'int ket poblek. [...] Ha petra lavarout pa vo ret skrivañ diwar-benn danvezioù a zo uhel ha diaes drezo o-unan : prederouriezh, teologiezh, skiantoù, jedoniezh, hag all… Met anavezout a reomp an diskan : ar brezhoneg a zo ur paotr-saout, gant teil ouzh e votoù-koad, ha n'en deus ket ar gwir da entren e santualioù ar skol-veur. Met aotronez, mar fell din-me, paotr-saout ma'z on, krediñ n'on ket sotoc'h eget ar re all, ha pa ne fell ket deoc'h va lezel da antren, perak ne glaskfen ket en em zibab drezon va unan ? Perak difenn, en anv ar bobl, uhelaat ar bobl hec'h-unan…»[341].

Ar bobl ne lenn ket, hag ar pezh a ranker anzav ez eo ar galleg yezh ar bobl. Neuze petra a dalvez skrivañ evit ar bobl dre ma ranker kaout ul live stummadur evit lenn e brezhoneg en deroù ? Evel lavaret gant Glanndour, ha n'eo ket ar rebech savet da *Walarn* ha d'ar skrivagnerion dre vras ur rebech diboell a yafe e kontrol ar pezh a vennont ober : mirout ouzh ar bobl d'en em uhelaat ha da zeskiñ gerioù nevez ? Kudenn ar brezhoneg arveret evit uhelaat ar Vreizhiz zo bet neuze a-viskoazh, adalek ma 'z eus bet skridoù. Nemet marteze e vefe graet gant ur brezhoneg beleg, pa oa ennañ ur bern gerioù gallek. Mar befe graet bremañ gant an doare brezhoneg-se, e vefe evit palioù all eget an abegoù ma oa bet diorroet diagent.

Maodez Glanndour a zispleg penaos eo liammet al lennegezh vrezhonek gant politikerezh ar vro, tra m'eo stag «ar brezhoneg du-mañ» d'ar rannvroelezh hag ez eo bet diorroet, kemmet ha reizhet ar yezh pa oa an emrenourion o kemer lañs war ar rannvroelourion. Stag eo arver ar yezh d'ar politikerezh ha d'al luskadoù diabarzh[342]. Setu perak e kemm ar yezh goude *Gwalarn* gant strollad *E. S. B*, rak n'eo ket an hevelep raktres nag an hevelep prederouriezh :

« Techet e oa Maodez Glanndour, evel kalz eus ar Vrezhoned en hor mare, da enebiñ « speredegezh » ha « sevenadur » n'eo ket hepken evel meizadoù, hogen evel devoudoù. Er stad direol m'emañ Breizh en hor c'hantved, ez eo « sevenadur » heñvelster da « estrenadur », ha perzhioù ar vroadelezh zo bet miret gant ar werin dizesk, dres peogwir e oa dizesk, e-maez diraez ar sevenadur estren. E 1925, ha c'hoazh e 1942, e chome estren an eil ouzh egile ar « speredegezh » hag ar « sevenadur » e Breizh ; bremañ avat, n'int ket ken, rak, pa lavaromp « sevenadur » e venegomp ar sevenadur brezhon, ha ne veizomp troc'h ebet etrezañ hag hor speredegezh. Hevelep eilpennadur, evitañ da gemmañ

340 Glanndour Maodez, *Dre Inizi ar Bed Keltiek,* Al liamm, 1991, p. 99-102.
341 Ibid., p. 103-105.
342 Ibid., p. 89-90.

traoù ’zo en emzalc’h hor remziad, - paouezet hon eus a gaout kasoni ha dispriz ouzh ar spered hag ar sevenadur gall, - ne denn netra eus ar pouez en deus bepred evidomp taolennadur ar « speredegezh vrezhon » gant Maodez Glanndour »[343].

A-du emañ Glanndour evit ober gant yezh Vallée, ur yezh skiantel hag arbennik, barrek da ezteurel ar mennozioù uhelañ. Hervezañ e ranker bevennañ ar pezh a zo da zegemer pe get evit ar gerioù nevez : « Ha pa ’m eus desket brezhoneg em eus meulet Vallée evit bezañ graet heñvel ha diazezet hor yezh skiantel war geriaoueg ar brezhoneg kustum. Arabat krouiñ evit ar skiant ur brezhoneg na vefe ken nemet kembraeg pe hengeltieg »[344]. N’eo ket sur e vefe komzet gant Glanndour amañ eus ar sturyezhañ evel ma oa graet gant strollad *Preder* ha *S. A. D. E. D.*, met marteze e vez komzet gantañ eus al luskadoù a-raok *Gwalarn* a felle dezho mirout ar brezhoneg diouzh levezon ar galleg.

Er *Sketla Segobrani*, levrennoù savet etre 1923 ha 1925 gant Emile Ernaut, Frañsez Vallée ha Meven Mordiern, lesanvet an X^3, e vez kavet gerioù amprestet digant ar c'hembraeg, pe ar galianeg ha yezhoù keltiek all. Glanyezhelour a-walc’h eo bet ar strollad-se. N’eo ket bet miret an holl c’herioù a veze arveret ganto[345]. Evit pep rummad lennegel e vez krouet gerioù. Hag an emrenourion a felle dezho kaout ur yezh c’hlanaet gant gwrizioù keltiek rik.

A-zivout ar yezh e oa *Gwalarn* a-enep ar galleg kavet er brezhoneg, ne dalvez ket e felle dezho glanaat ar yezh o vont re bell gant gwriziennoù keltiek rik evel an X^3, met reiñ d’ar Vreizhiz binvioù da adpiaouañ o yezh :

« «*Gwalarn*» en deus bet en an enor hag an dellid dispar da rei da Vreiziz eur yez c’hlanaet, eur reizskrivadur start, en eur ger eur benveg yezel par da forz pehini. Perak eta e ranker gwelout Breiziz ken ampart ha ma c’haller beza war o yez, evel J. Riou ha Y. Drezenn, o skriva traou («Troiou Kamm Alanig Al Louarn» evit an hini kenta, ha «Itron Varia Garmez» evit an eil) saotret penn-da-benn gant geriou gallek. Soñj am boa bet kas deoc’h roll ar geriou-se da c’houlenn diganeoc’h penaos e kavec’h an dra-se. Hogen ken niverus ha ken heugus int ma ne deurvezo ket ganin hen ober. Lavarout a ran hepken : mar deo evit kenderc’hel da skriva eur yez voutet, n’eo ket ar boan plega d’ar reizskrivadur, rak kant gwech gwelloc’h e kavan eur yezh c’hlan skrivet hep reizskrivadur eget eur yez hanter c’hallekaet kinniget en eur stumm direbech e-keñver ar reizskrivadur. Daoust hag ar C’hallaoued hag ar Vreiziz c’hallekaet a ra implij eus geriou brezhonek pa skrivont e galleg ? Breiziz, avat, a rank diskouez n’int ket evit ober hep harp, e doare pe zoare, an dra c’hall »[346].

Evit degemer gerioù arbennik, skiantel pe meizadoù nevez e teu ar mennoz d’ober gant gerioù «etrevroadel» a vije degemeradusoc’h e brezhoneg dre ma vefent degemeret e yezhoù all

343S. A. D. E. D., Pevarzekvet kentel : Maodez Glanndour, Dremm ar speredegezh vrezhon, 8. Brb-14/1.
344 Glanndour Maodez, Kregin-Mor, Al liamm, 1987, p. 180.
345 X^3 , *Sketla Segobrani*, Moulet e ti René Prud’homme, 1923-1925.
346 Jestin Remont, «Brezhoneg Glan» e *«Ar Bouddha hag ar Vouddhaadegez»*, *Gwalarn*, niv. 95-96 here- du, 1936, p. 115.

ivez, ne vefent ket nemet gerioù gallek. Setu pezh a vez displeget gant Glanndour a-zivout an arvez a rankfed ober eus ar gerioù etrevroadel :

> « Ul lodenn vat eus ar gerioù etrevroadel a zo gwelloc'h a zreiñ e brezhoneg yac'h, hag a-wechoù eo aes-meurbet ; met reoù all a zo re deknikel o ster, re strizh o zalvoudegezh, re istorel o implij evit na rankfemp ket o degemer : n'hellomp ket en em serriñ en ur ghetto yezhel, nag en diavaez eus istor ar menozioù. Nemet evel m'en deus graet R. Hemon, ez eus da virout d'ar gerioù estren o stumm gwirion, ha n'eo ket ober da skouer gant ar mastarennoù o deus ijinet ar C'hallaoued evit ar gerioù tennet eus ar gresianeg »[347].

Petra a dalvez ar brezhoneg yac'h ? N'eo ket sklaer mennozioù Glanndour war an dachenn-se hag emzislavarout a ra e-unan o lavarout e rankfed treiñ gerioù 'zo e brezhoneg yac'h pa ra gant ar ger «teknikel» o c'houzout e oa er mare-se ar ger «kalvezel» o tont war wel[348]. Perak e rankfe ober gant ur ger galleg brezhonekaet pa veze dija eus ur ger e brezhoneg arveret er mare-se ? Daoust hag ar pezh eo a venn lavarout pa gomz eus « brezhoneg yac'h ? », eleze ur brezhoneg stag ouzh ar galleg p'emañ ar yezh diorroet a-walc'h evit chom hep ober gant gerioù gallek.

Un dislavar zo amañ ivez : gwelet hon eus e oa Maodez Glanndour stag tre ouzh an hengoun ha derc'hel gant mennoz ur Vreizh huñvreet dre zislavar ar brederouriezh c'hall[349]. Komz a ra ivez eus ur yezh etrevroadel, ar pezh n'eus ket anezhi nemet e komzfed eus an Esperanto... Hervezañ e rankfed mirout stumm gwirion ar gerioù estren, ar pezh a dalvez neuze ned eus ket eus gerioù etrevroadel : « n'eo ket ober gant ar mastarennoù o deus ijinet ar C'hallaoued evit ar gerioù tennet eus ar gresianeg ». Hervezañ eo arabat ober gant gerioù estren nemet e ve miret stumm gwirion ar ger, perak ober gant ar ger «teknikel» neuze ? N'eo ket sklaer preder Maodez Glanndour war ar gerioù hag ar yezh arnevez. Lavarout a ra zoken :

> « Da bobl sevenaet, ur yezh sevenaet ; da bobl sklav ur yezh sklavourion, barrek hepken da gomz eus al labour sklavelezh, en ur chom sujet evit ar peurrest da yezh ar vistri. Evit dieubiñ ur bobl hag he lakaat mestrez war he zonkadur ha war he buhez eo ret dieubiñ he yezh. Kentañ tra d'ober evit Breizh a oa uhelaat ar brezhoneg a-us d'ar gegin ha da graou ar saout, hag adreiñ dezhañ nerzh da greskiñ dioutañ e-unan hag ennañ e-unan »[350].

Talvezout a ra n'emañ ket a-du Maodez Glanndour evit ober gant ur brezhoneg pobl, c'hoant en defe er c'hontrol uhelaat ar brezhoneg d'ul live preder a zieubfe ar bobl. Nemet ha marteze e c'heller lavarout e oa ankeniet gant ar pezh a veze graet eus ar gerioù nevez :

> « Ar gerioù dibabet-mat a lak ar menozioù reizh da ziwan, o sachañ a reont war o lerc'h. Dibabet fall

347 Glanndour Maodez, *Kregin-Mor*, Al liamm, 1987, p. 181.
348 Notennoù armerzhel, *EMSAV*, niv. 1, 1967
349 Gwelout a-us, pp. 35-38.
350 Glanndour Maodez, *Kregin-Mor*, Al liamm, 1987, p. 179.

e vezint dihencherion. Aes-kenañ eo merat gerioù a-dreuz. Spontet e vezan gant ar re a vez o krouiñ gerioù nevez e brezhoneg, hep damwelout netra er pezh a zo da zisplegañ, lakomp war dachenn ar brederouriezh pe an deologiezh : ur soñj resis ha spis ne ziwan ket diwar c'hoari, met evidon ar wirionez a c'houlenn un enklask a grenan dirazañ »[351].

Ul labour divent zo bet kaset da benn gant remziad *Preder* e *Lavar* dreist-holl. Respontet o deus d'an holl c'houlennoù, meneget a-us, a veze savet gant ar remziadoù kent o kas ur brederouriezh, hag amañ n'omp ket ken stanket e filozofiezh pep hinienn. Dezrannet eo bet gant *Preder* ar brezhoneg lennegel, evel ar c'hounskrid bet savet gant Gab Cherel, tabutet ha burutellet e-barzh Lavar 8 gant Pêr Pennek :

« Gwir eo ne oa nemet boulc'het al labour gant F. Vallée, Meven Mordiern ha tud Gwalarn. Gwir eo e rae diouer an termenoù o taveiñ d'ar bed arnevez, pe savet fall e oant alies, evel m'eo displeget en arrout KIS-SADED meneget p. 56. Gwir eo e oa techet F. Vallée da sevel gerioù re hir ha didreset rag-eeun eus ar galleg. Met evel em eus merket uheloc'h, ne oa ket gwir atav ; ar gerioù implijet e skridoù Meven Mordiern, Lan Devenneg, h.a., a zo – an darn vrasañ anezho da nebeutañ – savet mat, aes da zistagañ hag aes da zeskiñ. F. Vallée hag e ziskibion a rae dreist-holl gant stummoù a-vremañ, ha setu perak e oa ar gerioù nevez aesoc'h da zeskiñ (da skouer : hirbennek, rakkarvanek, h.a).

KIS- SADED he deus graet dreist-holl gant stummoù an henyezh, ar pezh a zo mat a dra sur ; displeget e oa bet gant G. Pennaod e *Splet an henvrezhoneg evit ar yezh arnevez*. Met daoust ha n'eo ket mont re bell ? Perak lakaat gerioù henvrezhonek e-lec'h gerioù all amprestet digant al latin pe ar galleg, met brezhonekaet abaoe pell […].

Kenlabourerion SADED o deus dezrannet bep gwech ar meizad, lakaet anezhañ da glotañ gant ar stern-daveiñ […] ; ha savet o deus gerioù nevez en un doare poellek, met n'o deus ket, da 'meno, trec'het atav diouzh ar gerioù re hir [...] »[352].

Evel ar pezh a lavaras din Michael Coic da vare *E. S. B*, *EMSAV* hag ar yezh arnevez dre vras, e oa tud techet da ijinañ gerioù. Evel ar pezh a lavaras din Fañch Kerrain diwar-benn Jil Ewan : «techet e oa da ijinañ gerioù hep doujañ ouzh reolennoù ar yezh»[353]. A-du emañ Michael Coic gant an dra-se ; hervezañ e ranker doujañ da reolennoù ar yezh[354]. Marteze eo se a venn lavarout Maodez Glanndour ivez. Dres, setu ar pezh a vez lavaret a-zivout ar reizhskrivadur hag ar mare-se en ul lizher kaset gant Guy Étienne da Jil Ewan d'ar 24 a viz kerzu 1983 hag embannet e *Lavar* 8[355] :

« Komz a rit a reizhskrivadur. A-du ganeoc'h evit kenderc'hel ar stourm a voe marteze an nesañ da galon Roparz Hemon : stabilaat da vat furm ur yezh skrivet. Meur a lizher a 'm eus bet tro da eskemm gantañ war an divoud. E derou SADED e oamp techet da gempenn an doare-skrivañ pa na gomprenemp ket pegen pouezus eo e zerc'hel digemm petra bennak ma 'z eus er reizhskrivadur furmoù direizh e-keñver yezhoniezh. Embannet e vo al lizheroù-se deiz pe zeiz ha gwelet e vo pegen feuls e ouie an Dulennad bezañ ouzh ar gabouilherion e oamp. E degouezhioù 'zo koulskoude ez asante daskemmañ ar furmoù embannet en e c'heriadur. Abegoù galloudek a veze neuze. […]

Anat eo e rank seurt daskemmoù bezañ kantabeget kreñv, ha nemedennek. Bepred e tle ar yezhour sellout ouzh ezhommoù ar yezherion a-raok derc'hel stad eus arbennadennoù ar yezhoniourion ne vern pegen soliet e vent. Hag ezhomm kentañ ar yezherion eo kaout ur yezh stabil ha solius. Ret eo merkañ ez a war rouesaat gant an amzer seurt kempennadurioù bihan.

351 Ibid, p. 185.
352 Pennek Pêr, *A-zivout ar sturyezhañ e Breizh gant Gab Cherel*, Lavar 8, Preder, 1992,p. 219-220.
353Atersadenn gant Fañch Kerrain ha Colette Kerrain, miz Kerzu 2018.
354 Diwar an eskemmoù bet gant Mikael Coic ha Marie-France Coic e Ploveilh d'an 21 ha d'an 22 07/2018.
355 Étienne Guy, *«A-zivout ar reizhskrivadur»*, Lavar 8, 1992, p. 168-170.

Evit a sell yezh TAM[356], gwir eo ez eo techet da ober gant gwenedegadurioù hag, agentaou, tregeriadurioù. Ur splet eo e kement ma c'hell ar geriennoù lec'hel-se kendeurel da binvidikaat ar yezh. Padal n'eur ket evit degemer nep troienn deodyezhel war zigarez m'emañ pe ma voe en arver en ur c'horn eus ar brezhonegva. Ne c'haller ket kennebeut kondaoniñ hini anezho a priori, rak ezhommoù warc'hoazh ne vint ket dre ret ezhommoù hiziv, ha furmoù o tiskouez bezañ digunvez ha dispredet a gloto klenk en dazont ouzh arvezioù dianav c'hoazh. Evidon-me a gav gwell koulskoude, a-douez en holl zoareoù da lavarout un dra, an doare eeunañ – war glask d'ur glaselezh ».

Pal *Preder* zo mont en tu all d'ar « brezhonegoù » (ha pa ve brezhoneg pobl, sadedeg, gwalarneg...) evit diraez al « lavar bed », un droienn a zeu war-wel alies e skridoù Guy Étienne. Eleze, savet ez eus bet gant *Preder*, diwar meizad an « diforc'hañ spletus »[357] un hentenn a-benn dibab ar gerioù a ranker ober ganto hervez ar meizadoù dereatañ. Evit pep ger e vez klasket e orin henvoazel a-benn sevel ur ger nevez diwar ar rakgerioù pe al losgerioù brezhoneg. Ma ne vez ket kavet ar ger a glot gant ar meizad e vez klasket furmioù ar ger e yezhoù all a-benn gouzout penaos e vez frammet, mar bez re ziaes kavout ar ger e brezhoneg e vez klasket e krennvrezhoneg pe en henvrezhoneg hag en diwezh e klasker er c'hembraeg pe en iwerzhoneg.

An «diforc'hañ spletus» zo amañ ar meizad pennañ e-kreiz prederouriezh *Preder* kavet e *Lavar*. Krouet ez eus ur ger hervez ar meizad, met a-raok sevel ur ger nevez e ranker studiañ ar meizad orin. A-zivout kement-mañ e kinnigan deoc'h lenn ar studiadenn zo bet graet gant Guy Étienne evit gouzout penaos treiñ ar ger «discret». Ne ginnig ket Guy Étienne un droidigezh war-eeun, displeg a ra talvoudegezhioù hag arverioù ar ger hervez e istor a-dreuz ar yezhoù. Diwar-se e kinnig doareoù d'ober gantañ hervez ar ster a roer d'ar ger[358]. Ur skouer all a c'heller kavout eus an doareoù termeniñ ar gerioù hervez o studiadenn meizadel gant al labour graet gant Guy Etienne a-zivout ar ger «destin» e galleg[359].

Meizad an diforc'hañ spletus n'emañ ket evit dibab gerioù brezhoneg nemetken. Ar pezh a gont eo ar meizad a-raok ar yezh. Eleze e c'haller dibab ar ger «filozofiezh» evit arvezioù 'zo ha ned eus ket d'ober atav gant ar ger « prederouriezh» peogwir e vefe ur ger brezhonek. Met unan eus hentennoù preder n'eo ken...

Reveulzi *Preder* zo amañ : kemeret o deus harp war ar brederouriezh, eleze war hentenn boellata ar brederourion diagent evit holl arvezioù o labour. N'eo ket mui ur filozofiezh vreizhat a vez pleustret dre ar skridoù evel mare *Gwalarn,* met ur brederouriezh e brezhoneg. Pleustret eo bet

356 Turiaw ar Menteg
357 Étienne Guy, KIS-533, Lavar 11, Preder, 1998, p. 10.
358 Étienne Guy, KIS- 380 – Gl. Discret, Lavar 9, 1996, p. 270-274.
359 Étienne Guy, KIS- 413 – Gl. Destin, Lavar 10, 1997, p. 11-17.

ar sturyezhañ gant levezon ar brederouriezh. Sevel un hentenn brederourel diwar ar sturyezhañ zo bet pal *Preder* ivez. Dres, setu pezh a vez displeget gant Guy Etienne e goudenotenn *Lavar* 8 :

> « tamm-ha-tamm e-doug ar bloavezhioù omp deuet a-benn da zigej tresoù bras ar sturyezhañ brezhonek. Poent eo klask un diazez damkanel d'an durc'hadurioù omp bet degaset da reiñ d'hon labour. An aters kentañ a savin eo : penaos savlerc'hiañ ar sturyezhouriezh e-keñver an diskiblezhoù all? […] Hogen, mar en deus ar sturyezhañ da welout gant ar yezhoniezh, n'eo ket a dra sur evel ur rann anezhi. Rak mar pled ar sturyezhour gant ar yezh n'eo ket evit kas ar yezhoniezh war-raok, met evit mad ar re a ra gant ar yezh en o buhez, oc'h emellout eus traoù, tud hag oberoù er-maez eus ar yezh. […] Sturyezhañ zo yezhañ, na mui na maez, gant ur yezher emouez ouzh e savlerc'hiadur e-keñver ar yezh hag an aroueziñ. An deskad war ar yezh ne anavez ket ar gwir da gemmañ tra er furmoù nag er sterioù emañ o voazetaat outo : skritur sakr didorrus eo dezhañ kanteulioù hag arganteulioù. […] Deraouiñ a reas ar sturyezhouriezh en hebraeg, e brezhoneg, d'an deiz ma tivizad azasaat ar yezh diouzh bed an 20t kantved. En azasadur-se koulskoude, evitañ da vezañ bet preder bras ar sturyezhourion, n'emañ ket poell kentañ ha diwezhañ ar sturyezhouriezh. […] Studiañ argerzhioù ar ger – hag ar sterluniañ e tremened ar brezhoneg hag er yezhoù all, c'hwiliañ barregezhioù ar c'heltiegoù : chom a ra ar sturyezhour e skol ar yezhoniourion. E vuhez-pad ivez e talc'h d'en em c'hourdonañ war embreg ha damkan ar genel yezh dre lakaat ar brezhoneg da envel pezh na anve c'hoazh, en ur harpañ mui pe vui war an diskoulmoù roet gant ar yezhoù all, evel ma striv ar barzh yaouank ouzh roudoù e ziaraogerion [...] »[360].

Er pennad-se e vez displeget penaos intent ar sturyezhouriezh gant sikour an anadennoniezh, ur pennad anadenniel eo neuze. Ne 'm eus ket adlakaet al lodennoù anadennoniel amañ, kalz re gemplezh eo : Guy Etienne a glask displeg penaos emañ ar gouzrec'h[361] o vuheziñ ar bed dre al lavar, ha penaos e c'hell krouidigezh ul lavar lakaat da ziwan mennozioù er bed neuze.

Graet en deus Guy Étienne hag ar remziad tro-dro dezhañ, eus ar brezhoneg ur benveg da zisteurel mennozioù ha da arguzenniñ gant ar pal krouiñ ul «lavar bed». Ne oa ket ken ar brezhoneg emdroet warnañ e-unan ha studiet evitañ e-unan. Roet ez eus bet gant *Preder* meizadoù da ledañ ur brederouriezh dre ar brezhoneg. Setu perak e kinnigan e vefe bet *Preder* an eil emsav lennegel, an emsav en deus kinniget ar muiañ a vinvioù prederourel dre ar brezhoneg, dre studiañ ar yezh evit ma vefe graet gant ar brezhoneg en un doare azas d'ar mare. Ne dalvez ket e vefe bet degemeret mat labour *Preder* gant ar skrivagnerion ha tud an Emsav dre vras.

Studiañ a rimp prederouriezh *Preder* tro-dro d'an nevezc'heriañ en ul labour all, rak re ledan eo an danvez evit e studiañ amañ. A-hed e vuhez en deus Guy Étienne savet ur brederouriezh a-zivout an nevezc'heriañ hag ar sturyezhouriezh. Klasket hon eus amañ reiñ un tañva eus prederouriezh *Preder* ha luskad mare *E. S. B* evit mont aesoc'h war an darempred a levezon bet etre Fañch Kerrain ha Guy Étienne a studiimp bremañ.

360 Étienne Guy, *Davit un damkaniezh eus ar sturyezhañ*, *Lavar 8*, 1992, p. 515-519.
361 Gl. e ster «Le sujet de l'inconscient» hervez meizad Lacan, gwelout Geriadur ar bredelfennerezh.

2. 1. Levezon Guy Étienne

Merzhout a ranker e yelo Fañch Kerrain etrezek prederouriezh Guy Étienne muioc'h eget hini Maodez Glanndour, studiet e oa bet ar brederouriezh kempred ha Heidegger gant Guy Étienne. Gallus e vefe deomp lavarout evel boaz, pa vez Fañch Kerrain o komz eus ur prederour, e krog gant e vuhez ha neket gant e veizadoù hag e brederouriezh. Digeriñ a ra Fañch Kerrain e bennad gant istor buhez Heidegger neuze. Studiañ ar boud eo raktres buhez Heidegger[362]. Savet en deus Heidegger e oberenn ziazez : *«Sein und Zeit»* (Boud hag Amzer), ha paouezet en deus gant an embannadur da c'houde. Chomet eo al levr diechu, n'en deus embannet nemet al lodenn gentañ eus e labour neuze[363].

Diaes eo lenn Heidegger, c'hoari a ra gant ar yezh, savet e vez gantañ gerioù nevez gant un arver bras eus ar rakgerioù hag al lostgerioù. Hervez Fañch Kerrain, ne glot ket gant an holl yezhoù, rak-se eo diaes kavout troidigezhioù feal d'an oberenn diazez. An arver a c'heller ober eus ar yezh alaman evit ar brederouriezh ha krouiñ meizadoù evel ma ra Heidegger n'eo ket ken gwir evit ar saozneg pe ar galleg. Dilennus eo neuze an troidigezhioù ger-ouzh-ger a c'hallfec'h kavout eus oberenn Heidegger. «E-keñver stil, Heidegger hon laka da soñjal e Paul Claudel. Klaskit eta, treiñ Claudel e brezhoneg ! »[364].

«Hogen an diaester brasañ a zo, koulz lâret, didrec'hus. Stag eo ouzh natur raktres Heidegger end-eeun : studiañ ar boud. Yezh an den a harz ouzh seurt pal. War ar marc'had, e ranker arselliñ ez eo bet dec'heriet danvez ar gudenn-se gant an hevelep gwriziennoù tost da vat, abaoe tregont kantved. A gement-se e c'hoarvez un uzadur didec'hus eus ar gerioù, hep kontañ an adsterioù a zo bet ouzhpennet a-hed an amzer ; n'eus ket da souezhiñ ma vefed rediet da adkavout ster orin ar gerioù ; setu perak e ranker en em harpañ war ar gerdarzh ha war anvadoù nevez. Evel-se e c'heller kompren ivez an ezhomm d'ober dave d'ur yezh varzhoniel, a c'houdro muioc'h eget ma zispleg. Ken e seblant ar brederouriezh bezañ un enklask war ar yezh, traken. Abeg a vez kavet, da skouer, en arver a ra Heidegger eus barzhed evel Hölderlin, Rilke, Benn ha me oar»[365].

Lakaet e vez e liamm ar brederouriezh hag an doare ma c'heller prederiañ gant «natur» ar yezh. Fañch Kerrain a gemero skouer ar ger «Holzwege» : e galleg e reer gant « chemins qui ne mènent nulle part », ster ar ger eo met ne dalvez ket ar pezh en deus bet c'hoant lavarout Heidegger. Ster an droidigezh c'hallek a dalvezfe ne ouifec'h ket da belec'h ez eomp, pe gentoc'h, ne ouifec'h ket da belec'h ez a Heidegger. Un enep ster eo neuze, rak Heidegger a oar mat da belec'h emañ o

362 Kerrain Fañch, «Heidegger», *Al lanv*, niv. 107, miz eost 2005, p. 5
363 Ibid., p. 6.
364 Ibid., p. 7.
365 Ibid., p. 7.

vont[366].

«Div wrizienn a ya d'ober ar ger : Holz a dalvez koad ha Weg a dalvez hent ; an droidigezh ar wellañ a vefe eta : hentoù a gas d'ar c'hoad. D'ober hon eus amañ, evit gwir, gant roudoù digoret gant koadourion evit charreat ar c'hoad troc'het pe, mar karit, «roudoù-charre». Evel just ne gasont da neblec'h, ma vezont keñveriet gant an hentoù all a sko, int, etrezek al lec'h-mañ-lec'h. N'int ket graet evit mont d'un tu bennak, met hepken evit ermaeziañ ar c'hoad bet troc'het»[367].

Levezonet tre eo bet Heidegger gant Platon Aristoteles hag ar Raksokratelourion, evitañ e oant patromoù ar preder war ar boud[368]. Kemer a raio harp war an hentenn anadennoniel evit studiañ ar boud :

«Reolenn gentañ an diskiblezh-mañ a zo, evel ma ouzer, «distreiñ d'an traoù o-unan» (Zu den Sachen selbst), ma'z intenter dre an «traoù» ar pezh a vez roet, ur gwelout speredel eus an ergorennoù e-kerzh un argerzh-anaout. An hentenn-se, goveliet gant Husserl, ne vo morse dilezet gant Heidegger ha, dre se, en em gavomp gwall bell diouzh Descartes, Kant ha diouzh ar fenomenouriezh deveret eus Kant»[369].

Savet en deus Heidegger e dezenn diwar-benn Duns Scot, deskrivañ a ra enni an Dasein (ar bout-den).

«Troerien 'zo evel De Waelhens (Gi Etienne a zispleg an dra-se e Lavar XI (p. 181) a ya betek degas «ecceitas a-geñver gant an Dasein heidegerek, (daoust ma ne asante ket Heidegger da seurt deveizadur)». «An ecceitas, eleze an hennded, (ar pezh a ra ez eo un dra ar pezh ez eo ha n'eo ket un dra all) n'eur ket evit he dielfennañ», eme Heidegger»[370].

Gouestlet en deus Heidegger e vuhez evit meizañ ar boud, eleze kudenn ster ar boud[371]. Evit Heidegger rekis eo an enkrez «evit neb a venn bevañ e sklerijenn ar boud ha ren ur vuhez diles»[372]. Evit ar prederour, ar boud a zo, n'eus ket eus an netra neuze[373]. Ratozh Heidegger zo mont war-du ar boud ha neket chom stag war rezh ar beziad[374].

«El Lavar 14 en deus aozet Gi Etienne ur studiadenn zispar war ar «Nichts e preder Heidegger». Kregiñ a ra evel-henn : «ken kozh ha preder Kornog eo an daou geal bout na na vout : adalek Parmenides betek Heidegger, o tremen dre Descartes, Pascal ha Hegel, hep ankouaat teologourion an nac'hañ, o deus bet an dezvourion ezhomm harpañ ar bout ouzh e gontrol evel ma harpent ar vuhez ouzh ar marv»»[375].

366 Ibid, p. 7.
367 Ibid, p. 7.
368 Ibid, p. 8.
369 Ibid, p. 8.
370 Ibid, p. 9.
371 Ibid, p. 9.
372 Ibid, p. 7.
373 Ibid, p. 9.
374 E galleg l'*étant*. Ibid, p. 10.
375 Ibid, p. 9.

Kenderc'hel a ra Fañch Kerrain da gemer harp war brederouriezh Guy Étienne a-benn studiañ Heidegger :

«E gwir, ne studi real hanvoudel ar bezoud-den, an Dasein, nemet evit lakaat a-wel gwelloc'h a se pezh a zo amparus da voud ar beziad oc'h ematersiñ. Dre se e tegas ur meizad all kevenebet ouzh an adanv *hanvoudel*, an adanv *trahanvoudel*, daou c'her o kenglotañ gant an adanvioù alaman existensiell hag existenzial ; «an eil a dalvez da zoareañ un dezrann eus an hanvoud war-benn e anaout ennañ e-unan, egile a arverer da aroueziñ kerzhed ar prederour o tezrannañ hanvoud mab den war-benn diraez ar boud»[376].

O vezañ m'eo Fañch Kerrain levezonet gant Heidegger e vez diskouezet deomp e c'heller krouiñ e brezhoneg meizadoù pleustrek ha kemplezh-tre : gant ar meizadoù *havoudel* ha *trahanvoudel* da skouer. Anien ar gudenn-se a oa evit Fañch Kerrain an arver a c'heller ober eus ar rakger hag al lostger. Gant krouidigezh ar meizadoù-se e brezhoneg e c'heller gwelet un arver pleustrek eus ar rakger hag al lostger e brezhoneg. Kounañ a reomp e oa bet lavaret a-raok pegen kemplezh e oa yezh Heidegger ha ne c'helle ket bezañ troet e pep yezh dre ma oa krouet gerioù gant Heidegger a-benn krouiñ ar meizadoù a venne displeg anien an traoù o-unan, eleze evit an anadennoniezh e rank al lavar bezañ ur benveg da evezhiañ an traoù en o-unan, dre sevel un termenadur gant sikour al lavar. Pa gomzer eus an traoù o-unan ez intentomp an darempred etre an den hag an traoù tro-dro dezhañ.

Fañch Kerrain a ziskouez deomp talvoudegezh Doue evit ar brederourion o deus klasket meizañ ar boud. Tostaat a reomp ouzh an doueoniezh, amañ e verzher eo tost tre ar brederouriezh d'an doueoniezh :

«Sant Tomaz ha Duns Scot o deus savet un ontoteologiezh, oc'h ober eus Doue ar beziad uhelañ, krouer an holl veziadoù, hogen, gant se o deus peurglozet labour Platon hag Aristotelez. Oc'h aroueziñ Doue ar Gristeniezh evit Causa Prima, Ultima ratio a bep tra krouet, hag-eñ ne zireont ket Doue ar Gristeniezh d'ur beziad e-touez ar beziadoù ? O ontoteologiezh eme Heidegger, n'eo ket hepken un ankounac'h eus ar Bout met ivez un ankounac'h eus Doue ar feiz. «Dirak un hevelep Doue ned eo an den nag evit pediñ nag evit kinnig un aberzh. Dic'hallus da vab den daoulinañ, kanañ pe gorolliñ dirak ar Causa sui»[377].

Rankout a rafemp studiañ pishoc'h an darempred etre studiadennoù Guy Étienne ha re Fañch Kerrain war Heidegger. Gwelout a reer dre studiañ holl bennadoù Fañch Kerrain eo bet levezonet tre gant Guy Étienne. Ober a ra amañ dave da Guy Étienne er pennad a-bezh.

Gant Heidegger e venn diskouez Fañch Kerrain talvoudegezh ar yezh evit ar brederouriezh. Hogen, gallus e vije bet deomp lavarout an dra-se adalek studiadenn Wittgenstein dre m'eo eñ en

376 Ibid., p. 10. Étienne Guy, *Lavar 11*, Preder, 1998, p. 110.
377 Ibid., p. 13. Étienne Guy, *Lavar 14*, Preder, 2001, p. 347.

deus ar muiañ studiet prederouriezh ar yezh. Amañ gant Heidegger e tiskouez Fañch Kerrain al liamm etre ar brederouriezh ha natur ar yezh. Ma weler ar yezh evel ur benveg meizañ, n'he deus ket pep yezh ar memes binvioù. Evit krouiñ meizadoù da skouer, eo efedus tre an alamaneg hag ar brezhoneg, n'eo ket kement ar saozneg hag ar galleg. Fañch Kerrain a gemer harp war labour Guy Étienne en deus studiet Heidegger ha krouet eo bet gantañ ar meizadoù *hanvoudel* ha *trahanvoudel* se en deus sikouret Fañch Kerrain da sevel e studiadenn.

E liamm gant ar pezh zo bet studiet ganeomp a-raok e c'heller lavarout eo bet levezonet Maodez Glanndour gant preder Duns Scot, ha levezonet eo bet Guy Etienne gant preder Heidegger, eñ en doa graet e dezenn war ar prederour-se. Ha ne vefe ket ul levezon hollek etre Fañch Kerrain, Guy Étienne, ha Maodez Glanndour gant tezennoù an anadennourion ? Levezonet tre eo bet Guy Étienne gant an anadennourion ha dreist-holl Heidegger evit sevel kement a veizadoù tro-dro d'ar sturyezhañ.

Levezonet eo bet Fañch Kerrain ha Maodez Glanndour ivez met moarvat evit abegoù all : al liamm ouzh Doue. Ul liamm a vefe d'ober etre ar pezh a vez intentet gant Guy Etienne gant ar pezh a venn ober eus ar yezh ha diorren «al lavar bed», eleze ur brezhoneg gouest da lavarout pep tra hag al liamm ouzh Doue evit Fañch Kerrain ha Maodez Glanndour. Gant prederouriezh an anadennourion e vez tizhet, pe klasket tizhout dre al lavar, un uhelvennad. An uhelvennad-se a vefe ar yezh evit Guy Etienne ha meizad Doue evit Fañch Kerrain pe Maodez Glanndour. Ne studiimp ket se amañ war ar munud, ur c'houlakadenn eo nemetken, ur studiadenn fonnusoc'h a rankfemp ober.

2.2. Ar brederouriezh politikel

A-hed e vuhez eo bet Fañch Kerrain e liamm gant ar brezhoneg, dre gomz en un doare pemdeziek er gêr, met ivez gant e engouestloù sevenadurel. Broadelour eo bet hag emgouestlet e oa en aozadurioù kevarzhel vrezhon hag er sevenadur breizhek. Labouret en deus gant Youenn Olier e penn-kentañ *Skol an Emsav* etre 1970 ha 1975, pemp bloaz en holl. Paouezet en deus gant an aozadur-se evit mont en *U. D. B*. Stourmet en deus evit ar strollad politikel e-pad 20 vloaz. E penn kevread Bro Dreger ha Goueloù e oa e-pad 8 vloaz, hag aet eo kuit p'eo bet galvet da gelenn e *Diwan* evel kelenner prederouriezh.

Evel lavaret e kemer harp Fañch Kerrain war brederourion zo ha neket reoù all evit stourm a-enep ar soliadelouriezh, ar falsprederourion pe c'hoazh ur brederouriezh dizoue. Ober a ra neuze Fañch Kerrain eus ar brederouriezh ur benveg stourm. Amañ e welimp resisoc'h peseurt prederouriezh en deus goveliet evit a-sell ouzh ar politikerezh. Lavaret on eus e oa bet levezonet Fañch Kerrain gant remziad *Preder* hag ar yezh arnevez. Un diorren politikel zo bet d'ar mare-se gant *Emsav Stadel Breizh* hag ar gelaouenn *EMSAV.*

7 pennad a ya d'ober danvez ar rummad prederouriezh politikel. E diforc'h al lodennoù studiet a-raok, embannet eo bet muioc'h an danvez-se e kelaouennoù *Al liamm* hag *Al lanv* ha n'eus ket bet embannet pennad prederouriezh politikel ebet e *Aber* pe *Imbourc'h*.

2. 2. 1. Stad-Broad hag ideologiezh[378]

Ar pennad kentañ embannet a-zivout ar brederouriezh politikel eo, ar wech kentañ eo da Fañch Kerrain embann e vennozhioù politikel en ur gelaouenn, ma oant anavezet dre e engouestloù en UDB pe er sevenadur brezhon zoken. Goude ur brezenn eus an Ao. Poignant[379] en deus divizet Fañch Kerrain sevel e studiadenn hag embann ar pennad-se :

> «Lavaret en devoa [an Aotroù Poignant] war-eeun ar pezh a grede, kuit da vont da glask pemp troad d'ar maout. A-walc'h din, a dra sur, evit da 'm spered bezañ sklêrijenn diwar-benn kealiadurezh meinekaet an diplodokuzed republikan a zo ouzh hon ren. Abalamour da se ez on bet degaset da sevel ur studiadenn»[380].

Savet eo ar studiadenn e teir lodenn. Da gentañ e komz Fañch Kerrain eus mennozioù politikel diazez oc'h ober an diforc'hioù etre «Stad» ha «Broad», hervezañ evit ober prederouriezh e ranker en em glevout da gentañ war ster ha talvoudegezh ar gerioù arveret. Evel-se e krouer meizadoù efedus d'ar c'hompren[381]. Gouestlet eo an eil lodenn «d'an dislavar etre ar mennozioù-se ha re an ao. Poignant»[382], eleze d'an dislavar etre mennozioù an aotrou Poignant ha meizadoù goveliet gant Fañch Kerrain. Evit echuiñ e klask ar prederour burutellañ war an ideologiezhioù dre vras.

378Kerrain Fañch, « Stad-Broad hag ideologiezh », *Al liamm*, niv. 310, gwengolo-here 1998, pp. 437-458.
379 Hervezomp emañ amañ Fañch Kerrain o komz eus Bernard Poignant un dudenn politikel er mare-se.
380 Kerrain Fañch, « Stad-Broad hag ideologiezh », *Al liamm*, niv. 310, gwengolo-here 1998, p. 437.
381 Ibid., p. 437.
382 Ibid., p. 437.

Labour ar *Stad* hervez Fañch Kerrain a vefe ren un urzh hag ar «justis sokial» a-benn ober kevredigezh. En em harpañ a ra war labour Sant Eosten : «N'heller ket evelato dispartiañ an urzh diouzh ar justis. «Frux justitiae pax», eme Sant Eosten : «frouez ar reizhded eo ar peoc'h». N'hell urzh-vat ebet ren er gevredigezh hep ma vefe damantet gant ar Stad d'ar «justis sokial»»[383]. Da c'houde-se e vez displeget gantañ «meizad ar vroad»[384] ha «gwir ar broadoù»[385] e lec'h ma kemero harp war ur brezegenn distaget gant ar Pab Yann-Baol II dirak ar Broadoù Unanet.

Da vare ar rummad «gwirioù an den, ar broadoù ha feulster» e ra Fañch Kerrain al liamm gant ar pezh zo bet diorroet gant Freud diwar-benn an huñvreoù : an «endalc'h diskelat» hag an «endalc'h enkelat». Lakaat a ra ar meizadoù-se e liamm gant ar feulster, ar feulster gwelet er mediaoù a vefe ar feulster diskelat. «Met unan all a zo hag a vez alies gwech kiriek d'ar feulster arvestus : an hini a venn tizhout an den hag ar c'humuniezhioù sevenadurel en o briegezh. Enkelat eo ar gwallnerzh-mañ, rak kuzh e van»[386]. Kenderc'hel a ra Fañch Kerrain o komz eus ar c'henellazh[387] oc'h ober dave da Tangi Malmanche :

> «Distrujañ ar broadoù, gwastañ ar c'hulturioù, heñvelekaat (gwir eo, ar ger a zo bet skubet kuit ha lakaet en e lc'h ur ger kalz c'hwekoc'h : intégration, ar c'hevanañ, an emframmañ) a zo ivez un torfed eus ar re washañ rak, evel m'en devoa en meizet dispar Tangi Malmanche, «lazhañ a reer Spered ar vro»»[388].

Evit Fañch Kerrain e vo gwashoc'h an traoù hag efedusoc'h ar Stad C'hall evit distruj ar c'hulturioù :

> «An holl a oar penaos n'eus bet biskoazh nemet ur pal gant ar Stad C'hall abaoe an Dispac'h : ledañ ar galleg dre ar C'hwec'hkogn a-bezh ha diraskañ kement yezh ha teodyezh ne vefe ket bet tanfoeltret c'hoazh, en doare ma klotfe da vat ar Stad ouzh ar Vroad. Ne gav ket din en devije cheñchet ar Stad an disteraañ tra e raktres an Dispac'herien ; kentoc'h, e red an istor he deus peurlipet al lezennoù evit ma vefent efedusoc'h-efedusañ»[389].

Hervezañ e ranker diwall ouzh mennozioù an ideologourion rak «ur wech karc'hariet e diabarzh o mogerioù-harz ez eo diaes d'an den»[390]«terriñ ar morailhoù-hud evit mont er-maez, er frankiz, da alanat en-dro»[391], evel ma lavar Maodez Glanndour, meneget gantañ.

383 Ibid., p. 439.
384 Ibid., p. 440.
385 Ibid., p. 441.
386 Ibid., p. 443.
387 Ibid., p. 443.
388 Ibid., p. 444.
389 Ibid., p. 446.
390 Ibid., p. 450.
391Maodez Glanndour, *Kregin-mor*, Al liamm, p. 11.

Er peurrest eus ar pennad e vo meneget gant Fañch Kerrain Istor Breizh[392] evit mont betek displeg «gwallefedoù an ideologiezh» : «dallet o spered gant o ideologiezh, biken ne gompreno ar republikaned penaos en deus an den ken ezhomm a zellegezh hag a vara, betek ma strako un deiz o Stad meurdezus»[393].

Gant ar memes hent e yelo an oberour gant ar pennad «An emsav trabedoniel hag istorel»[394]. Displeg a ra e penn-kentañ ar pennad ar pezh a veiz gant «emsav trabedoniel» :

> «Evel ma lavar Camus en e levr L'homme révolté : «Gant Ivan eo barnet Doue d'e dro. Mard eo ret da grouadelezh Doue kaout an droug, neuze ne c'haller ket degemer ar grouadelezh-se... Boulc'hañ a ra embregerezh pouezusañ an emsav : lakaat rouantelezh ar justis a-us hini ar c'hras. Seurt emsav a vo anvet ganin *emsav trabedoniel*»[395].

Da heul e studio daou zoare emsav, an emsav trabedoniel hag an emsav istorel a-benn «teurel un tamm sklêrijenn war seurt engouestladurioù m'en em ziskouez kadarnaded, dalc'husted, lealded ha kalonegezh va fobl »[396]. Kemer a ra, evit displeg an emsav trabedoniel, harp war Camus : «Camus a dermen an emsav trabedoniel evit «ul lusk ma 'z a an den drezañ a-enep e stad hag ar grouadelezh a-bezh. Enebiñ a ra ar sklaved ouzh kement a vez graet dezho en o stad a sklaved ; an emsavidi trabedoniel, avat, a eneb ouzh kement a vez graet dezho evel tud». Evit Fañch Kerrain eo stag an emsav trabedoniel d'an hengoun judeat-kristen[397].

Displeg a ra Fañch Kerrain eo diaes tre mont en tu-hont da gealiadurezh ur stad he deus krouet ar gevredigezh evel m'emañ, oc'h ober dave d'ar prederour gall E. Gilson e lavar eo bet erfin ar memes kudenn a-viskoazh : « E. Gilson, anezhañ unan eus ampartañ arbennigourien war ar marevezh-se, a lavar en e levr anvet L'esprit de la philosophie médiévale : «Biskoazh n'eo deuet a-benn ar preder hellazek da vont en tu-hont da liesegezh an doueed, zoken e teologiezh naturel Platon hag Aristotelez»[398].

Liammañ a raio da c'houde preder Gilson da hini Aristotelez ha prederouriezh Sofoklez evit komz eus Edip-Roue ha kudenn an tonkadur[399]. D'ar mare-se e venego Fañch Kerrain an darempred

392Kerrain Fañch, « Stad-Broad hag ideologiezh », *Al liamm*, niv. 310, gwengolo-here 1998, p. 450.
393 Ibid., p. 458.
394Kerrain Fañch,« An emsav trabedoniel hag istorel », *Al liamm*, niv. 318, geñver-c'hwevrer 2000, p. 62-82.
395 Ibid., p. 63.
396 Ibid., p. 63.
397 Ibid., p. 64.
398 Ibid., p. 64.
399 Ibid., p. 64-66.

etre emsav ha doue[400] evit mont betek «Tarzh an emsav trabedoniel : an XVIII[vet] kantved»[401] gant skouer ar Markiz Sade[402] hag argelioù ar bed arnevez, Nietzsche ha Marx[403] :

«Selaouomp, er c'heñver-se, ar pezh a lavar Camus : «En enep kaer d'ar pezh a soñj darn eus ar vurutellerien gristen, biskoazh n'eo bet raktres Nietzsh lazhañ Doue. E gavet en deus marv en ene e amzer. An hini kentañ eo bet o kompren pegen divent e oa an darvoud, ha divizet en deus n'helle an emsav-se a-berzh an dud talvezout d'un azginivelezh, nemet ha sturiet e vefe... N'en deus ket dezrevellet ur brederouriezh eus an emsav, met savet ur brederouriezh war an emsav»[404].

Ma oa bet kavet gant Nietzsche un Doue marv evit kevredigezh e vare, en em harpet en deus, hervez Fañch Kerrain, war ar stadadenn-se evit mont betek penn : «Nietzsche eo an hini en deus kaset betek ar penn pellañ an enebiezh hag ar stourm ouzh Doue hag ar Gristeniezh. Evit lakaat ar c'hraf-se war wel e rin dave da vrudetañ levr hon frederour, an hini a gonte ar muiañ evitañ, eleze *Evel-se e komze Zarathoustra*» [405]. Meneg a ra da heul ul lodenn eus troidigezh Alan Heussaf[406]:

«Er prolog e weler Zarathoustra o tiskenn diouzh ar menez m'en doa bevet dek vloaz-pad en digenvez. Kavet gantañ war e hent ur sant e em ouestle da bediñ Doue e-kreiz ar c'hoadoù, e tremen e-biou dezhañ hep diskuliañ ar sekred emañ o tougen en e greiz : marvet eo Doue. Setu eta ar c'heloù mat a fell dezhañ embann ha gourbann e pep lec'h.

Met, a lavaraot, perak eo mat ar c'heloù ? Abalamour ma tigor marv Doue an hent d'an dreistden. Ret eo distouvañ an hent a vane stouvet betek neuze. Ret eo ma kouezhfe en e boull ar bed tasmantek a lugerne a-us buhez mab-den hag e douelle gant e dromplezonoù, a-benn ma c'hellfe splanañ heol mab-den nevez :

«Me a gelenn deoc'h an dreistden !

An dreistden eo ster an douar ! Ra lavaro ho youl : ra vezo an dreistden ster an douar !

Me hoc'h asped, ma breudeur, chomit feal d'an douar, ha ne gredit ket er re-se a brezeg deoc'h eus goanagoù dreistdouarel. Kontammerion a zo anezho, dezho d'hen gouzout pe nann...

Gwechall e oa an torfed a-enep Doue ar brasañ torfed, Doue a varvas, avat, ha gant se e varvas an dorfedourien ivez. Pec'hiñ ouzh an douar eo bremañ ar pezh gwashañ, ha priziañ bouzelloù an hini Dienklaskus uheloc'h eget ster an Douar»[407].

Bez emañ neuze marv Doue Nietzsche da abegiñ tarzh an emsav trabedoniel met bez emañ ivez hervez Fañch Kerrain dizoueadegezh Marx[408]. Hervez Marx an dizoueadegezh zo ur bennaenn eus e brederouriezh :

«Istor ar bed n'eo nemet kenderc'herezh mab-den dre al labour denel. [...] Setu aze ar gwellañ prouenn a c'heller da gaout eus dizlac'hiezh mab-den, prouiñ a ra al labour en un doare diziarbennus ez eo mab-den

400 Ibid., p. 67-68.
401 Ibid., p. 69.
402 Ibid., p. 71.
403 Ibid., p. 72.
404 Ibid., p. 74.
405 Ibid., p. 75.
406 Ibid., p. 76.
407Nietzsche Friedrich, *Evel-se e komze Zarathoustra*, troet gant Alan Heussaf, Preder, niv. 35-36, 1962.
408Kerrain Fañch,« An emsav trabedoniel hag istorel », *Al liamm*, niv. 318, geñver-c'hwevrer 2000, p. 78.

orin mab-den, peogwir ez eo a-drugarez dezhañ ma vez graet mab-den evel mab-den. Ret eo neuze skubañ kuit treuzvennozhioù touellus evel hini ar c'hrouer. An den eo en em ra e-unan diwar-bouez al labour. Rak-se, dall an hini ne gomprenfe ket pegen pouezus eo an emsav ouzh Doue e predererzh Marx. Bouedenn e zenelouriezh eo, evel ma lavar c'hoazh : «Un nac'hadur eus Doue eo an dizoueadegezh ha dre an nac'hadur-se e tiazez bezoud mab-den»[409].

Evit Fañch Kerrain ne c'helle ket an emsav trabedoniel diwanañ da vare an Henamzer, re a-bouez e oa d'an dud kaout un Doue krouer da gavout ster er vuhez ha «kiriek eus holl fallagriezhoù ar bed». Da vare an XVIII[vet] kantved e kemm an darempred ouzh Doue ha neuze darempred ar gevredigezh ouzh an hengoun judeat-kristen. Erfin, marv Doue en deus roet tro da vMarx ha da Nietzsche da sevel an emsav trabedoniel. Met n'emañ ket a-du Fañch Kerrain gant ar brederourion arnevez evit an abeg-se, hag ar sell o deus war zDoue :

«Skoet eo va spered gant an neuz a wisk o dizoueadegezh. Ne glaskin ket fardañ poellatadennoù a-enep bezoud Doue. Evel pa vije aner chom da arguziñ. Ken e soñj din e tiwan an dizoueadegezh e donderioù obererezh speredel an den. He deskrivan a c'hellfed moarvat evel un akt a feiz, a-dra-sur un akt a feiz war an tu gin, ar gwiad anezhañ o vezañ graet gant ar raktres d'en em gannañ enep Doue, gant an diviz m'en em ouestlfe an ene a-grenn dezhañ»[410].

Hervezañ kudenn prederouriezh Marx ha Nietzsche evel hini an holl brederourion arnevez o stourm a-enep Doue a vefe un akt a feiz. Dres, hervez Fañch Kerrain ne c'heller ket bevañ hep ar feiz. Gant an «emsav trebedoniel hag Istorel» emañ Fañch Kerrain o stourm a-enep an dizoueadegezh. Un danvez a oa bet studiet gantañ hag hon eus gwelet el lodenn dremenet. Stourm a ra a-enep an dizoueadegezh pe an netraouriezh evel pep ideologiezh kaset gant ar stad c'hall. E-keñver se e studiimp bremañ ar pennad embannet e Al liamm e 2002 : «An ezreolder gall»[411]. Emañ Fañch Kerrain oc'h ober ur pennad prederouriezh politikel adalek elfennoù Istor Bro-C'hall ar wech-mañ :

«Stadañ a c'heller eta ez eus un dislavar etre ar gevredigezh kornôgat a zo en-dro deomp diouzh un tu ha Bro-C'hall diouzh an tu all, sanket en he c'hreizennerezh milvedel. Ar pezh a gas ac'hanon da stignañ ar goulenn-mañ : penaos termenniñ anien an «ezreolder gall» ? Setu eta ar gudenn a fell din dirouestlañ. Hervez ar respont a vo tu da reiñ d'ar goulenn-se, e c'hellin diwezhatoc'h merat un temad all hag a zo kenstag ouzh an hini kentañ : hini ar c'hemmoù e frammadur ar Stad c'hall»[412].

Dres, goude bezañ bet bevennet ha termenet petra eo anien ar Stad-C'hall e yelo Fañch Kerrain etrezek kudenn ar republikanouriezh, ar pezh a welimp en islodenn o tont. A-raok pep tra e ya Fañch Kerrain da vevennañ petra eo ar Stad-C'hall gant daou argerzh, hini ar c'hreizennañ ha hini an «unneuziekaat»[413]. Da gentañ, evit argerzh ar c'hreizennañ e ra dave da Youenn Olier :

409 Ibid., p. 81.
410 Ibid., p. 82.
411Kerrain Fañch, « An ezreolder gall », *Al liamm,* niv. 332, mezhevenn 2002, pp. 35 – 58.
412 Ibid., p. 36.
413 Ibid., p. 37.

«Kapetiz eo o deus mouget egin ar gevreadiezh werinek diazezet war an anv «kristen» - a dalv kement ha den, e-giz ma ouezer, en hor yezh – ur gevreadiezh hag a c'hellje bezañ en em ledet penn-da-benn da Europa. Kapetiz o deus erlerc'hiet ouzh keal ar gisteniezh sellet evel mammvro ar gristenion hini ur vro strizh he harzoù, hini un douar perc'hennet war un dro gant an dud o vevañ warnañ. Lakaet o deus Kapetiz o galloud a-us d'ar reizh ha da bep gwir...»[414].

Kenderc'hel a ra Fañch Kerrain gant Istor Bro-C'hall da c'houde. Komz a ra Fañch Kerrain eus Fulup Aogust[415] da gentañ, da eil e veneg ar «Brezel a-enep ar Gatared»[416], da drede Fulup Kaer hag emastenn an amaezhierezh[417]. Gant Loeiz Unnek e tisplego penaos ez eus bet ur «gevnidenn hollvedel»[418] evit mont da c'houde war Istor Breizh hag an dugelezh ha displeg penaos eo aet an dugelezh d'an traoñ[419]. Argerzhioù disheñvel a vo displeget gantañ : hini an unneuzikaat[420], «an unneuziekaat relijiel»[421422], «an unneuziekaat ensavadurel»[423], «an unneuziekaat yezhoniel»[424]. Goude bezañ bet o livañ an unneuzikaat e doareoù disheñvel e tistro Fañch Kerrain war An Dispac'h hag ar pezh en doa skrivet en ur pennad tremenet :

«Bremañ zo pevar vloaz zo e skriven 'barzh Al liamm (niv. 310) : «Kaer he doa Breizh bezañ bet staget ouzh an Unpenniezh diaharz, emrenerezh he doa miret, ur gwir Barlamant a chome en he c'herz, ha gallet he doa mirout ha diorren ar frankiz politikel-se e-kerzh an XVIII^{vet} kantved, a-drugarez d'ar stourm hep astal hag ehan renet gant he Breudoù hag he Stadoù, harpet ma oant gant Bretoned an holl renkadoù gwitibunan. Gant an Dispac'h e steuzias evel un tasmant frankiz politikel Breizh»[425].

N'emañ ket mui a-du gant ar pezh a skrive bremañ p'en deus bet tro da studiañ Istor Bro-C'hall. Er pennad-mañ e tiskouez penaos en deus studiet Istor Bro-C'hall oc'h ober dave da Jacques Marseille gant e levr *Nouvelle histoire de France*[426] ha Yannick Pelletier gant *Une histoire de la Bretagne*[427]. Soñjal a ra bremañ «ne vez ket diskaret ar broadoù ken aes ha ma vez diskaret Breizh evel ur baradozig an douar»[428]. Distreiñ a ra da c'houde war Karl Marx hag ar pezh a lavare eñ diwar-benn an Dispac'h : «Ar pezh a zo bet diskleriet ha diskuliet a-walc'h gant Karl Marx, p'en doa roet an dreistpouez da stourm ar renkadoù e tarzhidigezh an Dispac'h»[429]. Ma lak Karl Marx ar

414Kerrain Fañch, « An ezreolder gall », *Al liamm,* niv. 332, mezhevenn 2002, p. 39.
415 Ibid., p. 39.
416 Ibid., p. 41.
417 Ibid., p. 43.
418 Ibid., p. 44.
419 Ibid., p. 46.
420Kerrain Fañch, « An ezreolder gall », *Al liamm,* niv. 332, mezhevenn 2002, p. 48.
421 Bouessel du Bourg Yann, « Ar Bibion hag ar ried vrezhon », niv. 216 ha 313.
422Kerrain Fañch, «An ezreolder gall», *Al liamm,* niv. 332, mezhevenn 2002, p. 50.
423 Ibid., p. 52.
424 Ibid., p. 53.
425Kerrain Fañch, « Stad-Broad hag ideologiezh », *Al liamm*, niv. 310, gwengolo-here 1998, pp. 437-458.
426 Marseille Jacques*, Nouvelle histoire de France*, Perrin.
427 Pelletier Yannick, *Une histoire de la Bretagne,* Emsav ar Bobl Vrezhon.
428 Kerrain Fañch, « An ezreolder gall », *Al liamm,* niv. 332, mezhevenn 2002, p. 55.
429 Ibid., p. 55.

pouez war stourm ar renkadoù, ar spontusañ evit Fañch Kerrain eo «azeuladur ar Stad, pe [...] an daoulinañ dirak an Danvez»[430].

Kroget en deus Fañch Kerrain gant «Stad Broad hag Ideologiezh»[431] amañ e klaske bevenniñ an doare da veizañ ar «Stad» hag ar «Vroad» evit mont da c'houde war-du ar c'healiadurioù dre vras. Prederiet en deus war «An emsav trabedoniel hag Istorel»[432] a-benn donaat e breder war an ideologiezh. Da c'houde eo bet lakaet an dalc'h war ar Stad-C'hall hag e Istor gant «An ezreolder gall»[433]. Ar pennad diwezhañ studiet ganeomp a oa neuze un digoradur war tem brasoc'h ar Republikanouriezh. Kenderc'hel a raio neuze gant an hent-se evit spisaat danvez e breder war ar Stad-C'hall ha war ar Republikanouriezh.

2. 2. 2. Ar Republikanouriezh

Ma oa bet embannet ar pennadoù all diwar-benn prederouriezh politikel Fañch Kerrain e *Al liamm*, amañ eo er gelaouenn *Al lanv* eo bet embannet e studiadennoù diwar-benn ar Republikanouriezh. Studiañ a rimp bremañ ar pennad kentañ diwar-benn ar Republikanouriezh embannet er gelaouenn *Al lanv* e 2005[434].

Lavarout a ra eo ar pennad-mañ ul lodenn gentañ eus e studiadenn diwar-benn ar Republikanouriezh. Kregiñ a ra gant ar «reizhabegañ ideologel»[435] evit displeg ar meizad-se e komzo eus meizad an ideologiezh anvet ivez «kealiadurezh» gantañ[436]. Al lodenn-se a vo rannet e meur a islodenn : da gentañ e komz eus «kefridioù an ideologiezh»[437]. A-benn skoueriañ deomp pegen a-bouez eo an ideologiezh e tezranno doareoù disheñvel da reizhabegañ, ar pezh a zo hervezañ kefridi ar c'healiadurezh. Mont a ra da gentañ war-du «ar reizhabegañ relijiel»[438], da c'houde «ar reizhabegañ politikel» gant ar sklerijennoù ha prederouriezh Hegel[439]. Hervez Fañch Kerrain ez eus bet kemmet meizadur an Istor rak hervez Hegel eo «skarzhet kuit divezoniezh ar

430 Ibid., p. 58.
431Kerrain Fañch, « Stad-Broad hag ideologiezh », *Al liamm*, niv. 310, gwengolo-here 1998, pp. 437-458.
432Kerrain Fañch,« An emsav trabedoniel hag istorel », *Al liamm*, niv. 318, geñver-c'hwevrer 2000, p. 62-82.
433 Ibid.
434 Kerrain Fañch, « Ar Republikanouriezh », *Al lanv,* niv. 108, miz kerzu 2005, p. 17 – 23.
435 Ibid., p. 17.
436 Ibid., p. 17.
437 Ibid., p. 18.
438 Ibid., p. 18.
439 Ibid., p. 19.

furnez voutin»[440]. Kenderc'hel a ra da zispleg e savboent da heul ar pennad gant «heuliadoù divezoniel»[441] :

«En ur ger, an dud-se, kemeret evit gwashañ euzhviled ha preizherion ar bed – lakait amañ an anv a garot : Aleksandros, Kaezar, Napoléon, ha perak ket, Hitler, Lenin, Stalin, Pol Pot ha me oar me – a zo bet, hervez doare barn Hegel, binvioù prizius etre daouarn an Istor. War-bouez heuliañ o c'hoantegezhioù hag o angerzhioù, hep rat dezho, o deus lusket an istor war-raok. Hag int o wallañ al lezenn divezel hag o wastañ ar bed, dre «gwidre ar poell» o deus prientet an dazont ha donedigezh ar Poell. «Digabluset ha gwennaet ez int gant an Istor, a ra dezho dont da vezañ gwenn evel erc'h». Barnedigezh Doue eo an Istor»[442].

Keñveriañ a ra da c'houde Fañch Kerrain Hegel gant Macchiavelli[443]. Komz a raio da c'houde eus ar reizhabegañ ideologel hervez Marx[444] ha dre-se e c'hello spisaat ar pezh a lavar e-keñver Hegel hag e savboent war an Istor : «E gerioù all, ar wirionez a zo da bep mare ar pezh a glot gant rekizadurioù an istor o wilioudiñ. En abeg da se, e kemm bep ma ya an amzer war-raok. Un ober hag a oa dellidus dec'h a c'hell bezañ torfed warc'hoazh»[445].

Goude bezañ komzet eus kemennadenn Soljenitsyn[446] e komzo eus ar pezh zo bet tamallet dezhañ gant ar «jakobined» : «n'eus ket pell 'zo, en ul lizher kaset da «Bretagne-Hebdo», e oa bet dija kanet va fegement din abalamour d'ur pennad ma tagen ar «Republik». Tamallet e voe din hiraezhiñ d'an Unpenniezh, evel ma vez tamallet da Soljenitsyn bezañ ur c'hilstourmer oc'h huñvreal e renad ar tsared»[447]. Evit Fañch Kerrain n'eo ket peogwir e vezer a-enep ar Republik e vezer oc'h hiraerzhiñ d'an Unpenniezh. Resisaat a ra e sell war ar perak eo a-enep ar Republik :

«Souezh ebet neuze e vefe gwall ziaes din dont da vezañ ur gwir republikan, keit ha ma kendalc'ho ar bolitikourion c'hall hag ar gefredourion a zo ouzh o harpañ da verat seurt treuzmennozioù, keit ha na raint ket meiz war an anvad «laz hollek, mad boutin», keit ha ma nac'hint – hag i dallet gant o «tradition française» - en em atersiñ war amplegadoù ur republik wirion. Aze eta emañ an dalc'h. E-giz m'en deus gouverket Soljenitsyn, ar «jakobinelezh», eleze sakraladur ar Stad kreizennelour hollreolierez, n'eo ket degemeradus a-berzh neb a venn damantiñ da vriegezh an den ha difenn e wirioù didorrus»[448].

Evit Fañch Kerrain ar stad kreizennour a c'hell reizhabegañ pep tra, betek : «lazhañ an eneoù, daoust ha n'eo ket ivez un torfed ? Gant se e weler ervat pegen drastus e c'hall bezañ ar republikanouriezh ma studiimp kentañ tro an arvezioù pennañ anezhi»[449]. Kenderc'hel a raio da

440 Ibid., p. 20.
441 Ibid., p. 20.
442 Ibid., p. 20.
443 Ibid., p. 20.
444 Ibid., p. 21.
445 Ibid., p. 22.
446 Ibid., p. 22.
447 Ibid., p. 22.
448 Ibid., p. 23.
449 Ibid, p. 23.

c'houde gant eilvet lodenn e zisplegadenn : «Arvezioù pennañ ar Republikanouriezh»[450].

A-raok pep tra e termen Fañch Kerrain meizad «an hollenn vroadel vras» :

> «E gwir, ouzh ar veizadurezh santimantel, strollennel, diazezet war an hevelebiezh, a renne betek neuze, e vo erlec'hiet ur veizadurezh politikel ha kealiadurel-rik. Diwar labour ar Vonreizhourion e vo goveliet an derc'hadur eus ar vroad o tresañ ur faltazienn-stroll nevez, ur faltazienn liveus ha kevatalus a zoarein evel ar youl da seveniñ un «Hollenn vroadel vras»»»[451].

A-benn sevel an hollenn vroadel vras emañ Pariz o klask distruj ar c'horfoù etre, eleze o frammañ ar vro hervez Pariz :

> «Dre lakaat Pariz e kreiz «e reer, emezañ, ur c'harrez parfet a 18 lev war 18. An 324 lev karrez-se a ray un departamant tiriadel». War bep tu eus ar c'harrez kentañ, e vo graet unan all, dezhañ an hevelep gorre, hag evel-se betek an harzoù. Ar pezh a roio 80 departamant. Goude-se, pep departamant a vo rannet e arondisamantoù, an arondisamantoù e kantonioù, ar c'hantonioù e kumunioù, ur biramidenn beurvat ma vo Pariz ar galon hag an empenn anezhi»[452].

Distreiñ a ra war an Dispac'h da lavarout pegen drastus eo bet diskar ar c'horfoù-etre evit Breizh, adalek ar mare-se «e steuzias evel un tasmant frankiz politikel Breizh»[453]. N'eo ket a-walc'h lavarout an dra-se, c'hoant en deus Fañch Kerrain gouzout petra a zo bet pennkaoz seurt meizadurezh. Evit respont d'ar goulenn e yelo etrezek preder Jean-Jacques Rousseau[454]. Hervez Rousseau lennet gant Fañch Kerrain, sentiñ ouzh ar youl hollek a zegasfe frankiz ar bobl. Evit hor prederour eo seurt preder ur gredenn : «Talvezout a ra kement hag un Doue kevredigezhel enmanel, m'en em gollan ennañ evit en em adkavout, hag a servijan evit dont da vezañ frank. Kevrinouriezh touellus ha netra ken»[455].

Amañ ez eus deroù ur respont a c'hellomp liammañ gant ar pennadoù tremenet : marv Doue Nietzsche en deus erlec'hiet un Doue «tasmantel» a vefe anezhañ ar gevredigezh dre lakaat pep gallout er c'heodedour, hervez ar pezh a vez lavaret gant Marx. Diskar ar c'hofoù-etre zo bet hervez Fañch Kerrain fin ur Breizh disuj, e-lec'h ma c'helle c'hoazh ar Vretoned bezañ frank da zibab er vro. Kenderc'hel a ra da c'houde gant «gwirioù mab-den» ha meizad ar «gevatalded»[456]. M'eo evit Jean-Jacques Rousseau ar gevatalded un doare d'en em steuziañ en ur gevredigezh hollek, n'emañ ket a-du Fañch Kerrain :

450Kerrain Fañch, « Arvezioù pennañ ar Republikanouriezh (eilved lodenn) », *Al lanv*, niv. 109, meurzh 2006, p. 17-26.
451 Ibid, p. 17.
452 Ibid, p. 19.
453 Ibid, p. 19.
454 Ibid, p. 20.
455 Ibid, p. 20.
456 Ibid., p. 21.

«Evidon n'eus ket a gevatalded wirion nemet ha doujet e vefe d'hon fersonelezh, d'ar pezh a vez graet anezhañ bremañ an hevelbiezh. Hag hon fersonelezh a zo stummet dreist-holl gant ar gumuniezh naturel ma aparchantomp outi; stuziet eo gant ar sevenadur m'emaomp sanket ennañ hag intret gantañ»[457].

Skoueriañ a ra e savboent gant ar pezh a c'hoarvez er bannlevioù, an difreterezh er bannlevioù zo hervezañ ur skouer eus touellerezh ar Republik e-keñver ar bobl, o lavarout e c'heller ober ur gevredigezh gant an hevelebiezh. Met ne ya ket en-dro ar meizad-se er bannlevioù[458]. Ne c'heller neuze meizañ ar gevredigezh nemetken hervez he liested sevenadurel :

«Evit gwir, ar gevatalded wirion a c'houlenn ma vefe desellet an den, n'eo ket hepken evel hon hevelep, hon nesañ, hogen ivez evel hon arall. An den meizet, war un dro, evel an hini a biaou an hevelep perzhioù diazez ha ni, eleze poell ha rezid, hag evel an hini a biaou diforc'hioù hiniennel ha strollennel, eleze an den gwelet en e allded»[459].

Desellet eo arvezioù pennañ ar Republikanouriezh gant gwirioù ar Stad, tra m'eo savet ar Stad-C'hall war pennaennoù meur, anezho gwirioù mab-den : frankiz, kevatalded, breudeuriezh, h.a. Estreget ar pennaennoù-se en deus klasket Fañch Kerrain reiñ un alberz eus ar republikanouriezh gant donedigezh an «hollenn vroadel vras», ur Stad hollc'halloudek, hag ar gasoni ouzh ar c'horfoù-etre[460]. Lavarout a ra e fin ar pennad eo al labour-mañ diechu, kenderc'hel a raio gant an teirvet lodenn embannet pevar miz da c'houde er memes kelaouenn : «Arvezioù pennañ ar Republikanouiezh : al laikelezh» embannet e *Al lanv* e mezheven 2006[461].

Amañ e vo studiet gant Fañch Kerrain al laikelezh o kregiñ gant un tamm istor eus an digravezadur hag al laikelezh e Bro-C'hall : «Hogen arabat kemmeskañ digravezadur ha laikelezh. Taolit evezh ouzh un dra : pa c'hoarvez breudoù ha tabutoù e Frañs diwar-benn al laikelezh, den ebet er bed, koulz lavarout, ne gompren un disterañ tra war o divout»[462]. Setu perak e klask termeniñ petra eo an daou meizad-se[463] betek displegañ an darempred etre Laikelezh ha Skol[464]. Resisomp memestra eo bet skoliataet a-viskoazh Fañch Kerrain e-barzh skolioù kristen, beleg eo bet ha kelenner prederouriezh eo bet er skolioù katolik. Rak-se e welomp mat an ton kemeret gantañ ha klozañ ar pennad war an danvez-se :

457 Ibid., p. 22.
458 Ibid., p. 22.
459 Ibid., p. 23.
460Kerrain Fañch, « Arvezioù pennañ ar Republikanouriezh (eilved lodenn) », *Al lanv*, niv. 109, meurzh 2006, p. 24.
461Kerrain Fañch, «Arvezioù pennañ ar Republikanouriezh : al laikelezh (teirvet lodenn)», *Al lanv*, niv. 110, mezheven 2006, p. 10-17.
462 Ibid., p. 11.
463 Ibid., p. 11-12.
464 Ibid., p. 13.

«E-lerc'h kenderc'hel da randoniñ diotachoù an «Deskadurezh Vroadel», e vefe poent bras deomp dizoleiñ en-dro danevell krouidigezh ar bed, istor Josef hag e vreudeur, avantur Moïzez en Ejipt, dieubidigezh ar bobl hebraek, stourm David a-enep Saül, trec'h David war Goliath, ren Salomon, Kanenn ar C'hanennoù hag all, hep ankounac'haat ar pevar Aviel. Mar fell deomp adsevel ar vro ha paouez da batouilat e lagenn an netraouriezh, melezouret en hon lennegezh a-vremañ, war-bouez un nebeut nemedennoù, an holl deñzorioù-se a rankimp adperc'hennañ. Kaer a vo lavarout, na lizhiri Madame de Sevigne, na fablennoù La Fontaine, na pezhioù-c'hoari Voltaire n'hellint biken kemer o lerc'h»[465].

Hervezañ ur meizad krouet gant ar Stad eo al laikelezh : «Setu ar pal 'keta : reiñ tu da gement ezel 'zo eus ar riezvroad d'en em seveniñ ent-leun, na mui na maez ; pezh n'eo ket hepken un uhelvennad politikel rik, un uhelvennad metafizikel ne lavaran ket. Ar Stad karget da zegas d'an den an eurvad !». Evitañ eo al laikelezh relijion ar Stad neuze. Skoueriañ a ra e vennozh gant ur pennad skrivet gant Youenn Olier er gelaouenn *Imbourc'h* diwar-benn an Tchador. Klask a ra Youenn Olier gouzout perak e oa bet ken spontet ar Stad o welout tud gwisket gant an Tchador[466].

Estreget al laikelezh, ar Stad a rank adaozañ an amzer tremenet evit en em seveniñ : «Ur ger a rannin memestra a-zivout ar pezh a zo bet pouezus evit ar republikaned a-viskoazh a-benn digarc'hariañ ar speredoù : kinnig dezho un istor broadel pe, mar kirit, adaozañ an amzer dremenet»[467]. Peurgetket gant sikour un Istor Broadel nevesaet pe al laikelezh zoken, chom a ra kudennoù :

«A-walc'h a zarvoudoù a zo c'hoarvezet abaoe un nebeud bloavezhioù evit ma c'hellfed kenderc'hel da narc'h ar gwirvoud : ar mouezhiañ evit Le Pen, an distaolidigezh eus ar Vonreizh, an taolioù-strap er bannlevioù, ar manifestadegoù studierion. Ar gudenn a zleer stignañ a zo dre benaos dont er-maez eus ar vouilhenn-se, penaos lakaat da genvevañ ar gronnadoù ha kenelioù diseurt a venn en em zigabestrañ diouzh politikerezh heñvelekaat ar Republik»[468].

Echuiñ a ra Fañch Kerrain war an tem-se gant e bennad diwezhañ : «Heuliadoù ar Republikanouriezh (I)»[469] embannet er memes kelaouenn un nebeud bloavezhioù da c'houde, e Ebrel 2008. Ar Republikanouriezh vo neuze an tem studiet ar muiañ gantañ e-touez ar rummad prederouriezh politikel. Kregiñ a ra e bennad oc'h ober dave d'e labourioù tremenet war an ideologiezh republikan gwelet ganimp a-us. El lodenn gentañ gwestelet da «donkadur ha terkadur an diriegezh» e lavar : «Bremañ 'zo un nebeud bloavezhioù 'zo, em boa boulc'het ur studiadenn diwar-benn pouez drastus an ideologiezh dre vras ha, dreist holl, diwar-benn an ideologiezh

465 Ibid, p. 17.
466 Ibid, p. 13.
467Kerrain Fañch, «Arvezioù pennañ ar Republikanouriezh : al laikelezh (teirvet lodenn)», *Al lanv*, niv. 110, mezheven 2006, p. 14.
468 Ibid, p. 17.
469Kerrain Fañch, « Heuliadoù ar Republikanouriezh (I) », *Al lanv*, niv. 115, miz Ebrel 2008, p. 7-12.

republikan gall ma'z eo merket don ganti speredoù ar Vretoned ha zoken, alies gwech, ar re a zo mennet da stourm evit ar vro»[470]. Evit Fañch Kerrain eo Breizh sujet da walenn ar c'hreizennañ[471] ha lusket eo bet hervezañ adframm Bro-C'hall hervez tezenn Leopold Kohr[472] :

> «N'eus nemet un diskoulm poellek da seurt saviad : rannañ ar Stad e rannvroioù bihan hag a vefe gwelet sklaer enno. *«A small State world would not only solve the problem of social brutality and war, it would solve the problem of oppression and tyranny, it would solve all problems from arising from prower»*. (Ur Stad a vent vihan, n'eo ket hepken ar gudenn a ruster kevredigezhel hag a vrezel an hini a ziskoulmfe, diskoulmañ a rafe kudennn ar marc'homerezh hag an tiranterezh, hag ivez kement kudenn o c'hoarvezout eus ar galloud). Setu eta kemennadenn bouezusañ Leopold Kohr : ret eo rannañ, ret eo dispartiañ, ret eo dishualiñ»[473].

Tezenn Leopold Kohr a skign mennoz an tiriadoù a vent denel met ivez ur savelenn armerezh-politikel[474]. Rak-se e venn Leopold Kohr gwareziñ ar bobl :«Ha setu Leopold Kohr o stignañ an argraf-mañ : «Ma ne zleer ket lakaat he gwander war gont diouer a vadoù naturel o dije he rivinet, pelec'h emañ an dalc'h ?»[475]. War a gomprener eus mennozioù Fañch Kerrain, n'eo ket tezenn Kohr end-eeun a sav ur gudenn, met kentoc'h ar fet e vefe c'hoazh eus un ensavadur a zibabfe ar pezh zo mat evit ar bobl :

> «Rak-se e lavarfen kentoc'h penaos ez eus un daelerezh etre ar c'healiadurezhioù hag an ensavadurioù. Diwar an ideologiezhioù eo e tiwan an ensavadurioù, hogen ar re-mañ, ur wech diazezet, o devez ur pouez, ul levezon (mat pe fall) war speredoù an dud ha war emzalc'h al levieron. Neuze avat, e teu adarre ar c'healiadurezhioù da c'hoari o roll, eleze reizhabegañ an dibaboù politikel hag armerzhel graet gant ar renerion [...] Evel ma verzit, pell en em gaver amañ diouzh an diskoulm erbedet gant Leopold Kohr. Pal ar steuñverion [...] a venn rivinañ ar rannvroioù pinvidik, d'ar re-mañ d'ober o renkoù en Europa. Ha pa gomz an Deknokrated c'hall eus difoeltrañ ar rannvroioù paour hag eus treiñ anezho da zezerzhioù, n'emaint ket tamm ebet o farsal». »[476].

Pal ar pennadoù-se evit Fañch Kerrain a vefe diskouez ur wech ouzhpenn n'eo ket ar Stad-C'hall hag an ensavadurioù vertuzus. Roll an ideologiezh eo reizhabegiñ labour an ensavadur, hervez Fañch Kerrain eo ret d'ar bobl adperc'hennañ e rezid gant binvioù prederel a-benn meizañ petra zo gwisket a-dreñv parlantoù brav ar sevenadurioù a wask ar pobloù bihan.

Fañch Kerrain en deus kemeret hent prederel *Preder* neuze, n'eo ket dre ar yezh nemetken met kentoc'h gant en-dro prederel al luskad a oa tro-dro dezhañ er mare : levezonet eo bet gant Youenn Olier kalzik dre genlabourat gantañ e *Skol an Emsav*, pe er gelaouenn *Imbourc'h*. Youenn Olier a rae gant ar yezh arnevez. Dres, n'en dije ket skrivet kement, pe er memes doareoù Fañch

470 Ibid., p. 7.
471 Ibid., p. 7.
472 Ibid., p. 8.
473 Ibid., p. 9.
474 Ibid., p. 9.
475 Ibid., p. 9.
476 Ibid., p. 11.

Kerrain e bennadoù hep al labour gouestlet gant ar remziad-se.

El luskad prederel ar skrivagnerion vrezhon emañ Fañch Kerrain. M'eo an doare d'ober disheñvel etre *Gwalarn* ha *Preder*, ar pal zo an hevelep hini : reiñ binvioù d'ar vreizhiz da adpiaouañ o sevenadur ha da sevel Breizh. Eleze e oa ret da Fañch Kerrain dezrannañ kealiadurezhioù ar Stad C'hall evel m'en deus graet gant ar sofegourion hag o gealiadurezh. Ar pal zo stourm evit ar bobl hag he frankiz. Tostoc'h eo Fañch Kerrain da remziad ar yezh arnevez ivez peogwir e ra dave d'ar brederouriezh, ne ra ket filosofiezh evel *Gwalarn,* m'eo tost prederouriezh Fañch Kerrain da hini Maodez Glanndour gant ur sell divezel zoken. Erfin, an darempred ouzh Doue a dres an troc'h etre Maodez Glanndour ha *Preder*, pe etre Fañch Kerrain ha Guy Etienne, pe ivez an troc'h etre ar gelaouenn *Emsav* hag ar gelaouenn *Imbourc'h*.

Ar gelaouenn *Emsav* en he mare he deus bet ur plas bras. Ar gelaouenn bolitikel e brezhoneg penn-da-benn e oa, gant ar raktres sevel ur stad vrezhon e oa skignet ar mennozioù bet danzeet gant Fañch Kerrain er pennadoù studiet ganeomp a-us. Disheñvel eo avat ar gelaouenn *Emsav* d'ar c'helaouennoù m'en deus Fañch Kerrain embannet enno pennadoù. Met n'emañ ket ganeomp ar pal ober un danevell prederouriezh politikel vrezhonek, met kentoc'h gouzout penaos en deus meret Fañch Kerrain ar yezh a-benn ober prederouriezh. N'eo ket a-walc'h ober prederouriezh ha skrivañ pennadoù prederourel e brezhoneg, ret eo skignañ ar brederouriezh-se ha lakaat an dud da lenn ar pennadoù skrivet, m'eo un danvez diaes zoken.

Kelenner prederouriezh e *Diwan* e vo Fañch Kerrain e fin e vuhez. Ar pezh hon eus lavaret a-us 'vo a-bouez a-benn sevel ur studiadenn eus ar c'helenn prederouriezh e *Diwan*. Diwar ur brezegenn distaget ganin e Dinedin un nebeud bloavezhioù zo eo frammet al lodenn da heul[477]. Klask a rimp gouzout penaos e vez kemeret harp, pe get, war ar brederourion vrezhon evit ober prederouriezh e *Diwan* bremañ. Dre m'eo an deskadurezh e *Diwan* e brezhoneg penn-da-benn, e c'heller gortoz ma vo graet pep kentel prederouriezh diwar al labour savet gant ar brederourion vrezhon. Diwar raklun deskadurezh ar stad republikan eo savet ar c'hentelioù, tra m'eo ret d'ar gelennerion heuliañ ar raklun-se. Klasket e vo diluziañ penaos eo bet graet gant Fañch Kerrain hag ar gelennerion all o kelenn ar brederouriezh e *Diwan*, hag o labourat evit ul lodenn c'hoazh en ensavadur-se.

477 Guillanton Clément, «Ar Brederouriezh e Brezhoneg : A-zivout ar c'helenn prederouriezh e Brezhoneg» e *Proceedings of the Association of Celtic Students of Ireland and Britain Vol. VII,* Editors : Julieta Abella and Kieran Walker*,* Edinburgh (2019), *p.13-26.*

III. *Diwan* hag ar c'helenn prederouriezh

Aterset 'm eus an holl gelennerion prederouriezh tremenet e *Diwan* abaoe krouidigezh al lise *Diwan*. Lavaret o deus din o diaesterioù evit kelenn prederouriezh e brezhoneg. Fañch Kerrain, kelenner prederouriezh kentañ el lise *Diwan*, a rae pep kentel e brezhoneg ha tapet e oa bet an arnodenn gant an holl liseidi. An diforc'h a arver eus ar brezhoneg e kentelioù prederouriezh *Diwan* ha plas ar galleg a ziskouez n'eo ket anat ober prederouriezh e brezhoneg, dreist-holl en un aergelc'h a ziglosiezh. Estreget an diglosiezh e *Diwan*, penaos komz e brezhoneg eus meizadoù prederourel resis, pa vez skrivet peurliesañ an destenn orin en ur yezh estren, pe e vefe e galleg pe en ur yezh all ? M'eo bet troet an destenn hag ar meizadoù, eo ret gouzout penaos eo bet graet ha gant peseurt gerioù a-benn lavarout ar meizad d'an tostañ ouzh sell an oberour. Kudenn ar brederouriezh e brezhoneg zo amañ kudenn vrasoc'h an treiñ hag ar skrivañ e brezhoneg evit kelennerion *Diwan*.

A-benn gouzout penaos treiñ ar meizad e ranker lenn an destenn orin ha kompren mat ar meizad. Rankout a ra an oberour kompren mat penaos e arc'hwel ar gerioù e brezhoneg evit krouiñ meizadoù. Estreget ar c'helenn el lise ez eus bet savet gant Fañch Kerrain meur a bennad hag a levr prederouriezh evit harpañ ar vrezhonegerion hag al liseidi d'ober prederouriezh e brezhoneg. Tud all o deus ivez skrivet prederouriezh e brezhoneg, savet meizadoù ha pennadoù prederouriezh, evel gwelet ganeomp e korf hor studiadenn. Penaos eo bet degemeret al labour-se er c'helenn neuze ?

Savet 'm eus ul listennad goulennoù da sevel d'an holl gelennerion : *pegoulz int bet o kelenn el lise? Petra 'oa o arver eus ar brezhoneg e-pad ar c'hentelioù? Daoust hag o deus arveret binvioù arbennik (geriaoueg, levrioù, h.a...) evit ober prederouriezh e Brezhoneg? Daoust hag e soñj dezho eo ret kaout gerioù arbennik evit ober prederouriezh? Ma oa graet gant ur c'heriaoueg arbennik (da lavarout ur c'heriaoueg ne veze ket arveret gant al liseidi en un doare boaz), daoust hag e veze neuze displeget ar ger gant ar c'helenner a-raok ?*

Bez ez eus bet pevar c'helenner prederouriezh e *Diwan* hag aterset 'm eus anezho etre miz gwengolo ha miz kerzu 2018. An holl gelennerion o deus graet gant ul listennad c'herioù evit sikour da gelenn ar brederouriezh e brezhoneg. Kaset o deus din al listennad gerioù-se ha studiet 'm eus ar c'hemmoù etre div listennad gerioù a-benn gouzout petra 'oa arver ar gerioù brezhoneg er c'helenn

prederouriezh e *Diwan*. Dibabet 'm eus keñveriañ al listennad gerioù arveret gant Fañch Kerrain[478] kelenner kentañ prederouriezh e *Diwan* hag an hini a zo arveret bremañ gant kelennerion *Diwan*.

Penaos eo emdroet ar c'helenn prederouriezh e *Diwan* abaoe krouidigezh al lise ? Ha petra eo ur ger arbennik e kelenn ar brederouriezh vrezhonek hervez kelennerion *Diwan* ? Kroget e vo gant istor ar c'helenn prederouriezh e *Diwan*, hervez atersadennoù kelennerion *Diwan*. Da eil e vo studiet an diforc'hioù etre an div listennad gerioù. Klask a rimp displeg an diforc'hioù etre an div listennad-se hervez emdroadur ar c'helenn prederouriezh e liamm gant amva sokioyezhoniel *Diwan*.

1. Istor ar c'helenn prederouriezh e *Diwan*

Fañch Kerrain 'oa kelenner prederouriezh kentañ *Diwan* er Releg-Kerhuont. Labouret en deus Fañch Kerrain etre 1996 ha 1999, tri bloavezh en holl. Evit kelenn prederouriezh e brezhoneg eo bet ret da Fañch Kerrain sevel ur c'heriaoueg da gentañ. El lodennoù tremenet hon eus gwelet penaos en deus kemeret harp Fañch Kerrain war Guy Etienne ha Maodez Glanndour. Al levezonoù-se zo bet ur sikour evitañ da sevel ur c'heriaoueg evit al liseidi, evel displeget gantañ da vare an atersadenn.

Roet e oa bet ur skouerenn eus ur c'heriaoueg savet gantañ da bep lisead evit ma c'hellfent labourat ivez o-unan en diavaez eus ar c'hentelioù. Soñj en deus bezañ bet gant e familh o tremen ehanoù war enezenn Groe a-raok an distro-skol ha bezañ chomet o prientiñ ar c'hentelioù ouzh e vurev. Ne oa ket re ziaes evit ar skolidi, souezhet e oa zoken o welout skolidi ken ampart war ar yezh – pep tra 'oa e brezhoneg : « ranket o doa strivañ eveljust, da zeskiñ gerioù nevez, met plijus 'oa kaout tabutoù e brezhoneg hag eskemm ganto » eme Fañch Kerrain.

Hervezañ e oa efedus-tre diougonerezh *Diwan* rak « kustum e oa ar skolidi da eskemm gant ar c'helenner, kemer a raent perzh er c'hentelioù, buhez 'oa er c'hlas ». Evit tremen ar vachelouriezh e galleg e oa bet roet d'ar skolidi ul levr prederouriezh c'hallek, dezho da zeskiñ an danvez e galleg da vezañ prest evit an arnodenn. E dibenn ar bloaz o doa skrivet ur boelladenn e galleg evit en em voazañ. Degemeret e oa bet ar vachelouriezh gant an holl ar bloavezh kentañ – frealzus e oa evit ar c'helenner, peadra da genderc'hel en un doare seder gant ar c'helenn

478 Listennad c'herioù savet gant Fañch Kerrain e 1996, roet en deus din o c'houlenn ne vefe ket skignet.

prederouriezh e brezhoneg. Ha kendalc'het en deus e-pad tri bloavezh betek e leve.[479]

An holl gelennerion prederouriezh goude Fañch Kerrain o deus graet nebeutoc'h-nebeutañ gant ar brezhoneg. Ar c'helenner goude Fañch Kerrain a rae e gentelioù hanter e brezhoneg ha hanter e galleg.[480] Buan-ha-buan eo deuet da vezañ an eil trimiziad nemetken e brezhoneg, da lavarout eo un drederenn eus ar bloavezh graet e brezhoneg. An eil trimiziad zo chomet e brezhoneg, ret e oa d'al liseidi tremen an ADED, da lavarout eo ar vachelouriezh e brezhoneg. Ned eus talvoudegezh kefridiel ebet gant ar vachelouriezh-se. Geriaoueg Fañch Kerrain a oa c'hoazh arveret gant ar c'helenner en deus heuliet. Ar c'helenner-se a lavare e oa diaes ober gant ar brezhoneg e-pad ar c'hentelioù : a vloaz da vloaz ez eus bet mui ouzh mui a familhoù a lakae o bugale e *Diwan* na gomzent ket brezhoneg er gêr, ar pezh a zo bet abeg da live brezhoneg al liseidi diskenn hervezañ.[481] Dre se, hervez ar c'helenner en deus heuliet Fañch Kerrain e c'heller displeg an nebeut a vrezhoneg a zo bet war-lerc'h gant live brezhoneg al liseidi o tiskenn.

Bremañ e vez arveret ur c'heriaoueg disheñvel gant kelennerion *Diwan*, gwelet e vo penaos e c'heller lakaat e liamm ar c'heriaoueg-se gant an arver a vez graet eus ar brezhoneg bremañ.[482] Pemzek vloaz goude peseurt diforc'h zo etre an div c'heriaoueg? A-du emañ an holl gelennerion evit lavarout e ranker kaout gerioù arbennik (meizadoù) evit ober prederouriezh, pa vefe e brezhoneg pe e galleg. Setu un nebeud titouroù diwar al labour keñveriañ a 'm eus graet. An diforc'hioù a weler etre an div listennad gerioù a c'hell kavout displegadennoù e istor ar c'helenn prederouriezh e *Diwan*.

2. Diforc'h etre geriaoueg Fañch Kerrain hag an hini arveret bremañ gant *Diwan*

2. 1. Diforc'hioù hollek

Un diforc'h bras zo etre geriaoueg Fañch Kerrain hag an hini a vez arveret bremañ gant kelennerion *Diwan* : ouzhpenn 3000 ger zo e-barzh geriaoueg Fañch Kerrain pa n'eus nemet 263 e

479 Atersadenn Fañch Kerrain, sadorn 1añ a viz kerzu 2018.
480 Atersadenn X1, d'ar yaou 1añ a viz du 2018
481 Atersadenn X1, d'ar yaou 1añ a viz du 2018 .
482 Listennad gerioù bet roet din gant X2, kelennerezh prederouriezh e *Diwan*.

hini arveret bremañ gant kelennerion *Diwan*. Nebeutoc'h a c'herioù e brezhoneg met ivez e galleg zo. 20 ger diwar 263 zo ar memes gerioù gant ar memes displegadennoù rik. Da lavarout eo 8%. Ar sifr-mañ a ziskouez ez eus kalz a ziforc'hioù etre an div listennad.

Pemzek vloaz goude e verzher ez eus un implij disheñvel eus ar brezhoneg : da gentañ e veze graet pep kentel e brezhoneg gant Fañch Kerrain. Da eil, e liamm emañ ar gerioù kavet er c'heriaoueg arveret bremañ e *Diwan* gant ar pezh a vez studiet e prederouriezh e-pad an eil trimiziad. An trimiziad nemetañ e brezhoneg. Ar pezh a vez studiet e-pad an trimiziad-se zo *ar c'hoant hag an eurvad.* Savet eo bet ar c'heriaoueg arveret bremañ gant kelennerion *Diwan* da sikour al liseidi da gomz eus ar c'hoant hag an eurvad evit prientiñ an arnodenn e brezhoneg (an ADED). Arbennik e chom ar pezh a vez studiet, met eveljust n'eo ket ken ledan hag ar pezh a veze studiet a-raok : pa oa ar bloavezh a-bezh e brezhoneg.

120 ger galleg diwar 263 ne vezont ket kavet e-barzh geriaoueg Fañch Kerrain. Da lavarout eo : 45%, tost an hanter eus ar gerioù arveret gant kelennerion prederouriezh *Diwan* bremañ zo gerioù na vezent ket implijet en doare-mañ pemzek vloaz zo. Distummet eo un darn eus ar gerioù galleg : gant ur stumm liester pa vez ar ger orin hep ger mell, pe gant ur stumm tost a-walc'h. Da skouer, kavet e vo e geriaoueg *Diwan* ar ger *paradoxal* hag e geriaoueg Fañch Kerrain ar ger *paradoxe*. Pe *percevoir* a vo kavet e geriaoueg *Diwan* hag ar ger tostañ kavet e geriaoueg Fañch Kerrain zo *perception*.

E geriaoueg Fañch Kerrain e vez lakaaet gant pep ger an arver a glot gantañ. Da skouer, evit « conscience » / « emskiant », e vez lavaret peseurt ger a glot gant peseurt arver : bredelfennerezh, prederouriezh, hag all … Evit ar ger *aliénation* ez eus un diforc'h graet etre ar ger arveret evit ar gwir « estrekadur » hag ar ger arveret er brederouriezh « arallekadur ». Kavet e vo ivez an arver hervez al live yezh, stumm boaz *versus* stumm prederourel ; da skouer : evit ar ger *abstrait* e vo lakaet ar ger « difetis » a zo dre vras ar ger a vez arveret en un doare foran, pemdeziek. Fañch Kerrain a ra un diforc'h etre ar ster hollek « difetis » hag ar ster prederourel « goubarek » pe « goubarel ». Evit ar c'heriaoueg arveret bremañ e *Diwan* e vez kavet ar pezh a vefe un displegadenn eus petra eo *ascétisme* : « gwanidigezh ar c'horf ». Padal e vez kavet ur ger e brezhoneg a glot gant an hini e galleg e-barzh geriaoueg Fañch Kerrain : ar ger *ascétisme* a glot gant « askezegezh ». O vezañ m'eo direet ar ger ascétisme e galleg d'un termenadur («gwanidigezh ar c'horf») e vez tennet gwrizioù ar ger hag e orin prederourel, eleze prederouriezh an askezegezh. Pep prederouriezh zo kempleshoc'h eget un droienn e nebeut gerioù.

Merzhet e vez gerioù disheñvel ha krouet e vez diforc'hioù gant al lostgerioù hag ar rakgerioù. Muioc'h a stummoù galleg a vo kavet er c'heriaoueg arveret bremañ gant *Diwan* « allegorienn » evit *allegorie* e galleg, padal e-barzh geriaoueg Fañch Kerrain e vo kavet ar ger « dameg ». Ar stummoù rannyezhel a c'hallo ivez degas kemmoù : « allded » a vez kavet e-barzh ar c'heriaoueg arveret bremañ evit talvezout da *alterité*. E-barzh geriaoueg Fañch Kerrain e vo kavet « arallded » ar stumm « arall » zo ar stumm koshañ evit lavarout « all »/ *autre* muioc'h arveret bremañ e Bro Wened. Er c'hontrol, kavet e vo ar ger «bourrus» evit lavarout *agréable* e geriaoueg *Diwan*, ur ger gwenedek, e-barzh geriaoueg Fañch Kerrain e vo kavet « plijus » ar stumm anavezet hag implijet ingal e Breizh.

Adalek ar vras studiadenn 'm eus graet e 'm eus dibabet un nebeud gerioù a-benn studiañ penaos e rae Fañch Kerrain da resisaat arver ur ger dre arver ar rakger hag al lostger. Kemeret 'm eus el lodenn da heul un nebeud gerioù a oa adkavet en div listennad.

2. 2. Ar c'hemm hervez ar ger orin : al lostgerioù hag ar rakgerioù

Dre vras, ar pezh a zegas ar muiañ a ziforc'hioù eo ar c'hemmoù hervez ar ger orin. Da lavarout eo, hervez arver al lostger hag ar rakger evit ma klotfe ar ger gant un arver resis.

<u>Al lostgerioù</u> :

Evit ar c'heriaoueg arveret e *Diwan* e vez kemeret « emrenerezh » evit *autonomie* pa vez graet an diforc'h gant Fañch Kerrain etre « emrended » evit ar brederouriezh ha « emrenerezh » evit ar politikerezh. An diforc'h zo graet gant al lostger, adalek ar ger orin «emren» e vez lakaet al lostger « -ded » evit ar brederouriezh hag « -erezh » evit ar politikerezh.

Graet vez gant Fañch Kerrain an diforc'h etre an ober hag an oberenn evit ar ger « création ». Ar memes ger, « krou- », gant lostgerioù disheñvel neuze etre « -idigezh » evit an ober hag « -*adelezh* » evit an oberenn e ster an disoc'h. Padal ne vez ket kavet an dibenn-ger «-adur» kavet er

c'heriaoueg arveret bremañ e *Diwan* evit « krouadur ». Evit ar ger *créationnisme* e geriaoueg Fañch Kerrain e vez kavet « krouadelouriezh ». An dibenn ger « -adelouriezh » a vez kavet ouzhpenn. Lakaet e vez neuze da dalvezout muioc'h a lostgerioù adalek ur ger orin gant Fañch Kerrain eget ma vez graet gant kelennerion *Diwan* a-vremañ, resisoc'h e teu neuze ar gerioù da vezañ. Eleze e ouier muioc'h gant peseurt ger ober evit lavarout ar pezh a veizomp.

Ar rakgerioù :

Evit ar ger *immoral* e vez kavet un diforc'h gant ar rakger evit *-im* da *(im)moral*. Evit ar c'heriaoueg arveret bremañ gant kelennerion *Diwan* e talvezfe « enep » evit *-im* e galleg pa vefe «-an » evit Fañch Kerrain. Kemeret e vez neuze ar ger brezhonek « enep » gant kelennerion *Diwan* a-vremañ hag ur rakger gant Fañch Kerrain.

Evit ar ger gallek *rationalité* e vez kavet gant kelennerion *Diwan* « poellelezh », hervez Fañch Kerrain e vez arveret ar ger-se evit ur ster hollek. Hemañ a ra an diforc'h gant arver ar ger e ster galleg *le bon sens* (pezh a vefe anat) o kemer ar ger orin « poell » hag o ouzhpennañ ar rakger « he- ». Evit Fañch Kerrain ez eus daou arver eus ar ger *rationnalité* : ar ster hollek « poellelezh », hag ar ger a dalv evit ar pezh a zo anat (*le bon sens* e galleg), « heboellelded » pe « poellegezh ». Amañ avat ez eus c'hoazh un diforc'h etre al lostgerioù «-elded», «-egezh», «-elezh».

Dre an nebeud skouerioù-mañ e 'm eus bet c'hoant diskouez eo bet kelennet ar brederouriezh e brezhoneg gant Fañch Kerrain gant sikour ar gerioù arbennik. Ne vez ket kavet an dra-se er c'heriaoueg arveret bremañ gant kelennerion *Diwan* hag en abeg da se n'eo ket resis an arver a vez graet ganto eus ar gerioù. Gallout a reomp lavarout eo geriaoueg Fañch Kerrain azasaet d'ar brederouriezh e brezhoneg, pa n'eo ket hini *Diwan*.

3. Ar brezhoneg e *Diwan* neuze ?

Ar c'heriaoueg arveret gant kelennerion deuet war-lerc'h Fañch Kerrain a ziskouez dibab ar c'helenner pe ar gelennerez. Eleze e hañval bezañ dibab ar ger graet gant ar c'helenner pe ar gelennerez un dibab graet hervez e stummadur brezhoneg pe e orin. Moarvat e ve tuet un den a

deufe eus Bro Wened d'ober gant ar rannyezh-mañ er c'hentelioù. Er c'hontrol, Fañch Kerrain en deus klasket gouzout peseurt ger a glote gant peseurt arver.

E-barzh geriaoueg *Diwan* e vez merzhet blaz ar galleg muioc'h. Dre soubidigezh eo ar c'helenn e *Diwan*, pep tra a vez studiet e brezhoneg met ar yezh eskemm etre ar skolidi eo ar galleg, uheloc'h e chom al live galleg eget al live brezhoneg e *Diwan*. Dre m'eo *Diwan* en un aergelc'h a ziglosiezh ha stummadur ar gelennerion ur stummadur prederourel galleg e komprener perak eo diaes ober gant ar brederouriezh e brezhoneg. Talvezout a ra ivez e rankfe an holl emstummañ evit ober prederouriezh e brezhoneg evit chom hep kaout an tech d'ober gant ar galleg e-pad ar c'hentelioù prederouriezh. Liammañ a reomp ar gudenn-se d'ar pezh a vez lavaret gant Maodez Glanndour a-zivout stummadur ar veleion : « Dre vras, stummidigezh ar veleion a veze graet e galleg. Derc'hel a ra hiziv da vezañ graet e galleg. Emaomp bepred dindan levezon relijiel Bro-C'hall. Daoust da bep tra n'hon eus ket ar binvioù a vefe ret evit adsevel »[483].

Padal, dre ma 'z eus bet kelennet prederouriezh e *Diwan* ha studiet ar brederouriezh e meur a bennad hag a skridoù brezhonek, ne c'heller ket lavarout n'eo ket frammet a-walc'h ar yezh evit ma na ve ket kelennet ar brederouriezh e brezhoneg. Ne c'heller ket lavarout ned eus ket gerioù rak geriaoueg Fañch Kerrain a ziskouez ez eus, ne dalvez ket ez eus a-walc'h nag e c'hellfent displeg pep tra. Da nebeutañ e c'heller stadañ ez eus binvioù d'ober prederouriezh e brezhoneg, ma vank binvioù, eleze gerioù arbennik, e c'heller krouiñ anezho gant sikour al labour bet graet abaoe bloavezhioù war ar yezh.

An diforc'hioù etre an div c'heriaoueg a ziskouez n'eo ket frammet ar brezhoneg evit ar gelennerion prederouriezh e *Diwan* : pep hini a ra gant e live yezh, gant ar pezh a gompren. Hervez kelennerion diwezhañ *Diwan* eo ur gudenn framm kelenn ar brezhoneg e Diwan ivez. Pa vefe stummadur *Diwan* ur c'helenn dre soubidigezh eo dizingal ar c'helenn brezhoneg, ne vo ket studiet ar memestra gant ur c'helenner ha gant unan all pe eus ur skol d'eben. Dre-se e chom dizingal stummadur ar skolidi ha ret eo ouzhpennañ ivez an diforc'h a live a vefe gant ur skoliad a c'hallfe komz brezhoneg er gêr hag unan na rafe ket.

Hervez ar gelennerion diwezhañ eo ret kaout ur steuñv ken frammet ha hini ar galleg evit ar c'helenn brezhoneg, se eo ar sikourfe ar c'helenn prederouriezh e brezhoneg da gaout un diazez ha d'ober muioc'h a gentelioù prederouriezh e brezhoneg. Ha gallus e ve evit ar gelennerion ober striv

483 Glanndour Maodez, *Kregin-Mor*, Al liamm, 1987, p. 183

Fañch Kerrain da lakaat da glotañ ar gerioù gant un arver hag un despizadur resis? Lavarout a reont e vank binvioù dezho.[484] Lod eus ar gelennerion n'emaint ket a-du evit ober gant gerioù ne gomprenont ket, zoken ma c'hellont bezañ displeget gant tud zo pe kavet e geriadurioù. Setu perak e kav gwelloc'h ganto ober gant troioù lavar pe frazennoù a zisplegfe ar ster. Adalek ar mare-se n'emaomp ket ken war dachenn ar brederouriezh : diazezañ un termenadur dre labourat war ster ar gerioù.

A-bouez eo da gelennerion prederouriezh Diwan a-vremañ chom tost ouzh ar brezhoneg a anavezont : « arabat ober prederouriezh diwar-goust ar brezhoneg ».[485] Evit lod eo ret adtapout pep tra adalek gwrizioù gwir ar brezhoneg a vefe ar re «boblek» gant «troioù lavar».[486] Distreiñ a reomp amañ war ur gudenn bet displeget abretoc'h er studiadenn : enebet eo ar brezhoneg pobl d'ar brezhoneg lennegel. Met ur gudenn didalvoud eo rak e komzer ar yezh eus hor renkad kevredadel, n'eus anien c'hlan ebet d'ar yezh estreget ar pezh a vez graet ganti. C'hoant o deus kelennerion Diwan ober « gant yezh ar bobl », ne ouzer ket mat petra dalvez an dra-se. Daoust hag o defe an hevelep preder gant ar galleg ? Evel kelenner prederouriezh e galleg daoust hag e komzont galleg ar bobl ?

Hervez unan ar goulenn zo « penaos priziañ petra eo gwrizioù gwir ar gerioù arveret evit ober prederouriezh e brezhoneg »?[487] Pouezus eo evite kaout gerioù evit prederiañ gant ar brezhoneg, met n'emaint ket a-du war peseurt gerioù ober ganto. Kavout a reont neuze gwelloc'h ober al lodenn vrasañ e galleg, mestroniet e vez gwelloc'h an traoù ganto.

Bez ez eus bet ur c'hemm a c'heriaoueg e pemzek vloaz, ar gerioù a oa e-barzh geriaoueg Fañch Kerrain n'int ket bet dalc'het moarvat peogwir ne oant ket komprenet. Ha n'eo ket displeget en e c'heriaoueg eus pelec'h e teu ar gerioù. En em gavout a ra ar gelennerion a-vremañ gant diaesterioù da gelenn ar brederouriezh e brezhoneg. Disoc'hoù an ADED a ziskouez e chom izeloc'h al live brezhoneg eget al live galleg, gallout a reer lakaat an disoc'hoù-se e liamm gant ar plas roet d'ar brezhoneg e-pad ar c'hentelioù prederouriezh. Hervez kelennerezed *Diwan*,[488] ma vefe ur vachelouriezh prederouriezh e brezhoneg ne c'hallfe ket al liseidi e gaout. Met marteze e vefe ivez uheloc'h live brezhoneg al liseidi ma vefe graet ar c'hentelioù prederouriezh e brezhoneg.

484 Atersadenn X2 ha X3 bet graet e Karaez-Plouger d'ar 1añ a viz du 2018.
485 Atersadenn X3, kerzu 2018
486 Ibid
487 Ibid
488 Atersadenn X1, X2, X3.

Evit kelennerezed diwezhañ *Diwan*, ober ar c'hentelioù prederouriezh e brezhoneg diwar-benn *ar c'hoant hag an eurvad* zo un doare da azasat al live prederouriezh da live yezh al liseidi. Evite e vez aesoc'h d'al liseidi komz eus o c'hantaezadoù e brezhoneg. Ar pezh n'eo ket anat tamm ebet hervez studiadenn Jean-Jacques Kress, gant koll arver ar brezhoneg en darempredoù eo deuet da vezañ ur yezh ma veze diaesoc'h dispakañ ar fromoù hag ar c'hantaezadoù[489]. Klasket e vez o lakaat da eskemm etrezo diwar-se e brezhoneg, talvezout a ra evit ar c'helennerezed-se e vefe graet neuze prederouriezh e brezhoneg. E strolladoù e vez bodet al liseidi ha dezho neuze da brederiañ e brezhoneg etrezo. Hervez ur gelennerez e *Diwan*, eo reizh e vefe pep tra e brezhoneg e *Diwan* met ar stad c'hall eo an implijer, « ar filo zo gouzout c'hoari gant ar yezh » ha mar bez graet pep tra e brezhoneg ne vint ket prest da vestroniañ an arnodenn evit ar vachelouriezh e galleg.[490]

Buan e teu war-wel an darempred etre ar galleg arveret er c'hentelioù ha plas ar Stad-C'hall. Hi he defe ar galloud da zivizout peseurt yezh a vez graet ganti e-pad ar c'hentelioù. Marteze e vo gwir un deiz, met n'eo ket gwir c'hoazh. Hag ur stourm politikel zo er mare ma skrivomp evit difenn ar brezhoneg e Diwan, ar stourm-se zo bet a-viskoazh. Evit mont pelloc'h gant hor studiadenn hon eus klasket gouzout penaos e veze graet gant ur c'helenner all. Betek-henn ne gomzemp ket kement eus ar brederouriezh kelennet e brezhoneg, met kentoc'h eus plas ur brezhoneg arbennik, diaes da vestroniañ e-keñver ur brezhoneg boutin. Ar goulenn zo ledanoc'h neuze, daoust hag eo prest ar gelennerion meneget ganin, o labourat e Diwan evit kelenn ar brederouriezh, prest da gelenn gant ar yezh ? N'int ket.

Savet 'm eus neuze goulennoù da Hoel Mahé, kelenner fizik-kimiezh e skolaj Diwan an Naoned. Adlakaat a ran amañ ar goulennoù gant ar respontoù roet gantañ :

« **Abaoe pegeit emaout o kelenn e Diwan ? Hag e plij dit labourat e Diwan ? Perak ?** Setu daou vloaz zo 'm eus kroget da labourat e Diwan evel kelenner war ar Skiantoù naturel hag ar skiantoù fizikel.
Dre chañs on bet plijet bras adalek ar sizhunvezh kentañ rak un dibab hiniennel 'm boa graet o tilezel va fost kelenner war ar vevoniezh hag al liorzhouriezh en ul lise micherel (Fondation les Apprentis d'Auteuil).
Labourat e brezhoneg penn da benn a blij din. Pinvidikaat va yezh dre un arver pemdeziek zo un amprouenn nevez ha frouezhus evidon. Betek-henn va liamm gant ar brezhoneg oa dreist-holl dre ar vignoned, ar skrivañ hag an embann.

E diwan e c'heller bevañ ar yezh vev a zeiz da zeiz gant tud a oad disheñvel.

Penaos ez poa ijinet al labour a-raok labourat du-hont ? Diforc'hioù zo etre al labour a vez graet ganit hag ar pezh az poa ijinet en deroù ?

489 « On remarque nettement lors de l'exercice de la psychiatrie dans les régions qui ont changé de langue une difficulté plus grande d'expression portant tout particulièrement sur le domaine de l'affectivité, des relations inter-humaines de la sensibilité individuelle ». Kavet e : Kress, J.-J, *incidences subjectives du changement de langue régionale* in Permanence de la langue bretonne – de la linguistique à la psychanalyse, éd. Institut culturel de Bretagne, 1985, p. 54.

490 Atersadenn X2 ha X3, 1añ a viz du 2018.

War dachenn ar c'helenn, an aergelc'h labour gant ar skolajidi hag ar raktres skol e c'hoarvez an traoù evel 'm boa ijinet. Efedus hag a-galite, sur ha n'eo ket marteze, eo ar c'helenn e Diwan. klasadoù bihan zo hag an amplegadoù labour zo spletus. Un aergelc'h madelezhus ha seder ez eus ivez etre ar skolajidi, ar gelennerion, ar renerezh, an dud dre vras. Degemerus eo Diwan e-keñver an dud nevez erruet ha digonus ar stummadur aozet gant «Kelenn».

War dachenn ar yezh e c'hell bezañ dipitus a-wechoù. Ur stummadur arbennik, rediet ha klokoc'h a vank moarvat. Ar volontez da uhelaat al live yezh, da zeskiñ gerioù nevez ha da ledanaat arver ar yezh a vank a-dra-sur gant tud zo. Treut ha bevennet-tre eo sterva an dud ha dre-astenn ar c'hrafoù komz. Eztaoliñ ar bed, ar vuhez, ar gevredigezh zo diaes-tre gant ur c'heriaoueg treut.

Penaos e rez gant ar brezhoneg e-pad ar c'hentelioù ? Daoust hag e arverez binvioù arbennik (geriaoueg, levrioù, h.a...) evit ober da gentelioù e brezhoneg ? Hag e soñj dit eo ret kaout gerioù arbennik evit sevel da gentelioù ha kelenn ? Perak ?

Dre soubidigezh eo ar skolioù Diwan. E brezhoneg penn da benn e labouran. Pa vez un diaester a gomprenezon e liamm gant un anadenn skiantel diaes pe ur c'heriaoueg arbennik dianavezet gant ar skolajidi e c'hoarvez din tremen buan e galleg.

Skiantoù e kelennan. Setu ne ijinan ket kelenn ar skiantoù, ha pa vefe e brezhoneg pe e n'eus forzh peseurt yezh all, hep arverañ gerioù resis hag azas. Resis hag azas a dalvez neuze arbennig ha kalvezel gwechoù zo. Evit sevel va c'hentelioù pe sevel va geriaoueg e labouran gant geriadurioù Menard ha Preder. Hogos an holl c'herioù a gavan eno ha gant un displegadenn sklaer ha splann. Evit frammañ ha sevel kentelioù e furchan en hentennoù labour, e galleg peurvuiañ, hag e kasan ul labour bras a droidigezh.

Ma vez graet gant ur c'heriaoueg arbennik, penaos e vez displeget ar c'heriaoueg d'an deskarded ? Penaos e vez soubet ar c'heriaoueg-se e-barzh an hentenn diougonadel a vez arveret ganit ?

Meur a zoareoù zo evit deskiñ. Evit ar re yaouank eo kalz aesoc'h ha berusoc'h eget evit an dud gour. Pa groger da labourat war ur c'heriaoueg arbennig adalek ar c'hlasad 6vet e teu an deskiñ da vezañ emgefreek a vloaz da vloaz. Setu ma klaskan lakaat ar skolajidi da zeskiñ dre eñvor hag ingal gerioù nevez gant ar c'hevatal e galleg.
Pe mod all ebarzhiñ ar gerioù nevez war ur brastres, pe un destenn aes a-walc'h da gompren ha lezel anezho da «zivinout» ar gerioù sklaeriet gant ar c'hemperzh. Pe mod all c'hoazh e c'heller lakaat anezho da zivinout ur ger nevez e brezhoneg distag diouzh e gemperzh met o skoazellañ gant gerioù anavezet ganto endeo. Da skouer : « korvo – korvoiñ – korvoerezh » ; « sonn – sonnel – sonnadur ».

Lakaat un dresadenn, ur brastres dirak ur ger nevez a c'hell bezañ ivez un doare da zeskiñ ha da gompren ar ger-se hep tremen dre ar galleg.

Ne 'z eus ket ezhomm gallekaat an traoù atav evit bezañ komprenet ha deskiñ gwelloc'h.

Degemerus eo amva Diwan da anavezout gerioù nevez ?

Ar skolajidi a zegemer mat-tre ar gerioù nevez. Er c'hontrol, goapaat a reont buan a-walc'h ar gerioù gallekaet betek re. «Ha ! Brezhoneg flour» emezo, mousc'hoarzh goapaus war o dremm...

Evit an dud gour n'eo ket ken anat. Ne bleustront ket a-walc'h ha ne gemeront ket ar boaz da zigeriñ ur geriadur pa vank gerioù dezho. Techet e vezont da ijinañ ur ger e brezhoneg war ar prim ha lakaet int diaes da genlabourat, da «genreizhañ» ha d'en em wellaat war ar yezh »[491].

Gallus eo neuze kelenn danvezioù evel ar fizik hag ar gimiezh e brezhoneg p'eo diaesoc'h evit tud zo kelenn ar brederouriezh. Kudenn ar brezhoneg zo bet a-viskoazh e Diwan. M'eo bet respontet da c'houlenn plas ar yezh e Diwan o tivizout e vefe graet ar c'helenn dre soubidigezh. N'eo ket bet studiet ar yezh hec'h-unan, tra m'eo diaes azasaat en un doare emsavel ar yezh a

491 Atersadenn Hoel Mahé d'ar 24/08/2021.

ranker ober ganti hervez ar c'hentelioù. Hervez karta Diwan e ranker ober gant ar brezhoneg lec'hel :

«Disklêriañ a ra Diwan bezañ a-enep pep unneuziadur yezhel, bezañ stag ouzh ar stummoù disheñvel a eztaoladoù sevenadurel, hag embann a ra n'eus nemet o c'henklokauster a zegas unaniezh ha kenbinvidigezh stroll. Ar brezhoneg kelennet e skolioù-mamm Diwan zo an hini implijet en o endro douaroniezhel ha denel».

Marteze e c'hell ar brezhoneg lec'hel bezañ anvet « hini ar bobl » ? Ne ouzer ket eus petra e vez komzet amañ. Daoust hag e talvez ne vo ket lakaet e liamm al lennegezh vrezhonek gant ar c'helenn e Diwan ? Ma c'hell bezañ azas ar brezhoneg lec'hel d'ar c'helenn er skol-vamm pe er c'hentañ derez, daoust hag anat eo evit ar skolaj hag al lise pa vez kentelioù fizik-kimiezh, pe kentelioù prederouriezh kelennet ? An atersadennoù a ziskouez eo bet pal Diwan difenn ar brezhoneg hep kaout ur raktres evit ar yezh. N'eo ket bet studiet ar yezh hervez ar raktres : ar c'helenn hag an treuzkas. Adlakaat a ran amañ ul lizher kaset gant Turiaw ar Menteg d'an 8 a viz gwengolo 1983 « d'an dud emvodet e Karaez d'ar 17 a viz gwengolo da-geñver un dalc'h labour gant Diwan » :

« Ho tigarez a c'houlennan pa n'on ket evit mont d'an emvod. C'hoant 'm eus avat reiñ deoc'h da c'houzout e ven a-du evit kenlabourat war an troidigezhioù.

Fellout a rafe din evelkent gouzout gant peseurt brezhoneg ez oc'h mennet d'ober. Diouzh lenn kement tra embannet gant *Diwan* abaoe ma 'z eus anezhañ, eo anat ar skort hag ar paour ez eo ar yezh implijet. Ken paour-all eo ar brezhoneg a 'm eus bet tro da glevout gant lod kaer eus an dud oc'h ober war-dro *Diwan*. Ken skort-all ar brezhoneg a ran gantañ amañ, e sell ha gant ar spi da vezañ komprenet – hag intentet...- panaveken.

Kement hag aroueziañ, dre-vras, ar yezh a glever bremañ e Breizh – ur brezhoneg mesket ennañ un niver euzhus a c'herioù gallek ha n'int ket brezhonekaet zoken – e tegasan deoc'h da brederiañ ar pezh he deus lavaret va mamm (78 vloaz anezhi, brezhonegerez a-vihanik, ned eo ket bet er 'skol vrezhonek' e stumm ebet, pa ra gant ar brezhoneg desket er ger gant he zud, ganet e 1857 ha 1868, ur yezh pinvidik anezhi evel ma oa ar brezhoneg en naontekvet kantved, miret disi ganti peogwir he deus kuitaet he farrez c'henidik e 1932) : « aet eo bastard ar brezhoneg gant ar re yaouank ».

Emsavioù ez eus bet e Breizh o tiazezañ ar brezhoneg lennegel, diwar ar yezh komzet en naontekvet kantved, en amzer ma oa unyezhek ar maezioù (n'eo ket a-walc'h *Gwalarn*, met ivez *Dihunamb* evit rannyezh Wened, *Kroaz ar Vretoned*, *Feiz ha Breiz*, ha me oar). Skrivagnerion ar c'helaouennoù-hont a ouie tennañ o mad eus an holl rannyezhoù ; a-live gant seurt yezh eta e rank bout ar yezh kelennet d'hon bugale. Ha lennet eo bet, da vihanañ, seurt kelaouennoù gant skolaerion Diwan ?

Padal, n'eo ket a-walc'h. N'omp ket en naontekvet kantved ken. Cheñchet eo ar bed, disheñvel eo ar vuhez. An darn vrasañ ac'hanomp n'int ket labourerion-douar ha den ne ra ken gant binvioù an naontekvet kantved. E fin an ugentvet kantved emaomp, en hoalad an elektronik hag an derc'hanel. Anat eo ne zalc'ho ket hon bugale d'ober gant ar brezhoneg ma n'eus ket anezhañ ur yezh barrek da gevezañ ouzh ar galleg.

Evit pezh a sell ouzh ar *geriadurig* a lavarit, arabat ankouaat ez eus labourioù kaset da benn, abaoe ugent vloaz, war an danvezioù a venegit (ha re all – dres ezhommoù fin an ugentvet kantved). Ur skol eil derez ez eus bet o vont en-dro. Ur bern tud zo bet stummet ganti. Darn anezhe a ve laouen sur-mat o kenlabourat ganeoc'h, gant gouzout peseurt yezh hoc'h eus c'hoant da arverañ.

E Breizh endeo, ez eus un toullad tiegezhioù brezhonek oc'h ober gant ur yezh pinvidik, diwar binvidigezhioù an holl rannyezhoù (ma bugale, da skouer, zo kustumm ouzh yezh Treger ha hini Wened), intret enni ur c'heriaoueg vrezhonek o tennañ da ezhommoù ar bed a vremañ, ha n'eo ket ur yezh kemmesk, ur sabir evel ma klever bremañ e Breizh, dre ziouer a stummadur brezhonek. Da *Diwan* ez aparchant reiñ ar seurt stummadur da vugale Breizh da zont.

Degas a ran deoc'h da soñj e vije, forzh penaos, ur fazi sevel ur geriadur disheñvel diouzh an hini a zo bet diazezet, ken na vije ket hon bugale evit en em gompren an eil re ar re all… ha ken ez ajent war ar galleg »[492].

Marteze e oa disheñvel ar brezhoneg a veze graet gantañ e 1983 e-keñver an hini a vez graet gantañ bremañ gant kelennerion Diwan. Diaes eo ober un hollenn eus Diwan, m'eo un ensavadur brezhonek e chom pep kelenner dieub da zivizout peseurt brezhoneg a vez graet gantañ. Gant tud zo eo bet savet « Kreizenn ar geriaouiñ »[493] enni an darn vrasañ eus ar gerioù savet diwar ar galleg... Perak ? Amañ en em gaver gant ur gudenn bolitikel diabarzh na studiimp ket kuit deomp da vont re bell eus ar brederouriezh hag arver ar gerioù. Pa brederier e doare d'ober Hoel Mahé : displeg ar gerioù adalek an danvez studiet, liammañ ar meizadoù etrezo, eleze ober liammoù etre pep kentel adalek ar gerioù ; e weler mat penaos e c'hell ar brezhoneg, ur wech mestroniet, bezañ ur benveg diougonadel en e-unan. Marteze e vefe amañ ur pal diougonadel a c'hellfe reiñ ur binvidigezh da zDiwan : diougonañ adalek studi ar yezh hec'h-unan, adalek ar meizadoù studiet ?

Merzhet e vez gant skolajidi Hoel Mahé pa vez graet gant gerioù galleg brezhonekaet. Merzhout a ra ar skolajidi n'eo ket ar ger ur ger gant un orin brezhoneg. Peseurt skeudenn a roer d'ar skolajidi eus ar yezh neuze ? Gwelout a reer gant ar c'hemm a c'heriaoueg bet etre kelenn Fañch Kerrain ha kelenn ar brederouriezh bremañ e Diwan, ne vez ket mui kelennet ar brederouriezh e brezhoneg. Goulakaat a reomp e vefe tuet an deskarded d'ober gant ar brezhoneg muioc'h pa vez graet gant gerioù brezhonek eget pa vez savet ar ger adalek ur ger galleg. Eleze, gant koll ar gerioù e vez kollet binvioù da brederiañ, ha da eskemm neuze. An deskarded a ya neuze gant ar yezh a ro dezho ar binvioù azas d'ar pezh a vennont lavarout, d'ar pezh a veizont : mont a reont gant ar galleg, dre ma na c'hell ket ar brezhoneg reiñ dezho boued d'o spered.

492 Turiaw ar Menteg, *Brezhoneg Diwan*, Lavar 8, Preder, 1992, p. 152-153.
493 https://www.brezhoneg21.com/geriaouegou.php

Klozadur

Dre studiadenn an holl bennadoù prederouriezh savet gant Fañch Kerrain e gempredidi hag e ziaraogerion, hon eus gwelet pegen talvoudus e oa kaout evito ur yezh varrek da veizañ ar bed. Diorren al lavar gant ar brederouriezh hag al lennegezh e Breizh en deus bet ar pal digeriñ bed ar Vreizhiz war brederouriezhoù all, met ivez kemmañ skeudenn ar yezh. Eleze, ober eus ar brezhoneg ur yezh lennegel ha prederourel a-benn lakaat ar yezh da vezañ adpiaouet gant ar Vreizhiz. Mont en tu all da skeudenn ar Vreizhiz warlerc'hiet a oa ar pal ivez.

Padal, ne weler ket petra en deus *Diwan* gant an hêrez se... Lavarout a reer « *Diwan* » evel pa vefe un hollenn gompez, met hiniennoù a ra an hollenn-se. Dres, ma n'emañ ket a-du un nebeud re gant ar yezh lennegel. Reoù all o deus graet, pe a ra c'hoazh, gant sikour al lennegezh hag ar brederouriezh vrezhoneg evit kelenn e Diwan. Chom a ra an darempred ouzh ar yezh kemplezh ha dianat d'ul lodenn eus ar Vreizhiz : an tabut a chom etre « brezhoneg pobl » ha « brezhoneg lennegel », ar pezh ne c'hell ket bezañ yac'h evit dazont ur yezh hervezon. An tabut-mañ a lak un disrann er yezh hec'h-unan o tiren ar yezh da stourm ur renkad kevredadel ouzh unan all. Peseurt pal tizhet gant *Diwan* ma ne vez ket mui graet gant ar yezh gant an deskarded ur wech aet kuit eus ar skol ?

Dazont ar yezh a rank kemer harp war al labour bet graet endeo evit reiñ d'an deskarded ar binvioù azasaet d'an arnevezelezh : pal ar skol eo ivez. Ma 'z eus bet krouet gerioù e brezhoneg n'eo ket bet skignet eus pelec'h e teuent, penaos e oant bet savet. Marteze eo kefridi hon remziad skignañ al labour bet graet gant hon diaraogerion, n'hon eus ket an hevelep binvioù bremañ hag ar re a oa a-raok : pa oa al levrioù, ar pennadoù, pe ar skingomz, an daoreoù nemeto da ledañ ar brederouriezh hag al lennegezh. Bez ez eus hiziv ar rouedadoù kevredadel, hag an internet dre vras.

Un nebeud tud a anavezan tro-dro din, diwaniz evit an darn vrasañ, a ra gant ar galleg. N'eo ket evit tamall dezho ober gant ar yezh-se. Met perak ket e brezhoneg ? Ar goulenn zo gouzout eus petra e vez komzet hiziv : eus politikerezh kalzik, eus hor studioù ivez. An darn vrasañ eus an dud tremenet e Diwan o deus graet studioù er Skol-Veur. Daoust hag eo gouest o brezhoneg da lavarout kement hag ar galleg ? N'eo ket. An hevelep tra eo evit ur vignonez din, boaz da gomz gant he c'herent en un doare pemdeziek abaoe he bugeliezh. Goude he studioù e Pariz e chom boud da zisplegañ dezho ar pezh emañ oc'h ober er Skol-Veur, n'he deus ket c'hoant kennebeut tremen dre

ar galleg...

Un nebeud bloavezhioù zo, goude bezañ aet kuit eus Diwan ha kroget gant ar studioù bredoniezh er Skol-Veur e ’m eus merzhet na c’hellen ket komz eus bredoniezh e brezhoneg : ne ’m boa ket ar gerioù da lavarout ar meizadoù, ne oan ket gouest da skrivañ... En em strollet omp gant un nebeud mignoned evit sevel pennadoù e liamm gant hor studioù. Kroget on d’ar mare-se da skrivañ er gelaouenn *Nidiad*. Ur rebech a c’hell bezañ graet d’ar gelaouenn-se eo ne vez ket meneget kement al lennegezh vrezhoneg, nag ar studioù graet e brezhoneg. Kemeret hon eus harp peurvuiañ war skridoù e galleg ha troet hon eus anezho. Ret e oa prouiñ deomp e oa gouest ar brezhoneg da lavarout kement hag ar galleg. Ret e oa deomp amprouiñ ar yezh evit gouzout ne oa ket un isyezh.

Dre ma ’m eus kemeret perzh e embann ar gelaouenn ne ’m eus ket studiet el labour-mañ ar pennadoù prederouriezh bet embannet enni. Prederouriezh ha pennadoù bredelfennerezh a ’m eus skrivet. Daoust hag e vo lennet ? N’eo ket sur. Daoust hag e ranker ober gant ur yezh warlerc’hiet en abeg da se, ne gav ket din kennebeut. Ma vezan bredour klinikel er vuhez foran ne welan ket perak ne c’hellfen ket ober va micher e brezhoneg. Kudenn al lennerion a chom an hevelep hini. Anna ar Beg he deus respontet d’ar goulenn a saven a-zivout lennerion skridoù Fañch Kerrain :

> « N'ouzon ket piv a lenn al levrioù-se ; bez e rankfe bezañ liseidi klasoù termen *Diwan*, evel-just, met ouzhpenn-se a zo. Embannet e oa bet 200 skouerenn eus "Prederouriezh pe philo-sophia" ha "Keal Doue war-lerc'h Auschwitz" (e 2013). Nebeut-tre a chom eus an daou levr-se ; marteze e vefe poent adembann. E 2016 e oa bet 300 skouerenn eus "Buhez Mab-Den" ; chom a ra war-dro 160 skouerenn. Ar sifroù a ziskouez n'eus ket kalz a lennerien ; met n'on ket digalonekaet evit se ha kenderc'hel a raio Mouladurioù Hor Yezh da embann levrioù o tennañ d'ar brederouriezh »[494].

Arabat bezañ re zigalonekaet rak binvioù a c’hell bezañ arveret : Diwan zo un ensavadur dreist evit ar c’helenn dre soubidigezh hag un eurvad eo evit ar Vreizhiz o deus ar c’hoant desevel o bugale e brezhoneg. An doare kelenn a c’hell kemmañ hervez ar c’helenner met ivez hervez al luskoù politikel diabarzh evel gwelet ganeomp gant displegadenn Maodez Glanndour ha kemmoù ar reizhskrivadur. Marteze eo bet graet al labour gant *Preder* re abred evit ar gevredigezh a-vremañ, ar pezh zo sur eo ez eus bet un diouer a ziougonerezh ganto : n’eo ket displeget ar gerioù ha kemplezh e chom lenn *Lavar* evit an darn vrasañ eus an dud. Anna ar Beg a ginnig ivez sevel «Bodadoù prederiañ» :

494 Goulennoù savet da Anna ar Beg diwar-benn an embann levrioù prederouriezh e Moulladurioù Hor Yezh d’an 19/11/2019

« D'am soñj e vefe mat krouiñ "bodadoù prederiañ", evel ma vez krouet "bodadoù lenn" un tamm e pep lec'h bremañ e Breizh. Met n'eus ket kalz a brederourien ha piv a gemerfe an intrudu-se ? Un nebeud bloavezhioù hon oa kinniget kentelioù prederouriezh e KEAV gant Fañch Kerrain ; padet en deus 2 vloaz, ma ne fazian ket, met nebeut-tre a dud a oa dedennet ; marteze e vefe cheñchet an traoù bremañ ? »[495].

Ar brederouriezh vrezhonek he deus c'hoazh traoù da lavarout en amzer a-vremañ, d'ar mare ma skrivan e vez eus ar c'hleñved-red hag an doareoù ma vez meret an traoù gant renerion Bro-C'hall, an nebeud eskemmoù hag a liammoù etre an dud, an diouer a zemokratelezh, a zegas din ar c'hoant d'ober dave da vMaordez Glanndour :

« Ar gevredigezh n'eo ken neuze un dra roet gant natur an traoù, hag a vez gwellaet tamm ha tamm gant youl ha striv an dud o-unan, dont a ra da vezañ ur produadur eus ijin teknikourion ar Gevredigezh : amañ, ar pezh a zo d'ober eo raktresañ uhelskouer ar Gumuniezh-tud, evit goude-se travoudelaat anezhi, ma teuio an dud o-unan da vezañ sujidi parfet, korfoù hag eneoù, gwir sklaved o labourat, o paeañ, o soñjal diouzh c'hoant an empennoù o ren ; hag ar pezh a vo ar finañ tout a vo dont a-benn d'ober robodoù eus an dud gant o asant o-unan, ha zoken reiñ dezho da grediñ ez int kalz evurusoc'h evel-se »[496].

Kement tra a oa bet lavaret gant Maodez Glanndour e 1987 zo gwir c'hoazh bremañ :

« Evit gwir e sach war e lerc'h an ijinerezh mestaolioù ha digempouezadurioù ken grevus e-barzh an natur hec'h-unan ma teu an dazont da vezañ arvarus evit an den : gant ar saotrerezh dreist-holl muioc'h c'hoazh eget gant koazhidigezh danvezioù a zo, evel ar glaou, ar petrol. Rak moarvat evit kemer lec'h ar re-mañ e vo kavet ijinadurioù all. Hogen disleberezh an natur a zeu da vezañ tra spontus. Dreist-holl abaoe un tregont vloaz bennak, amañ e Breizh zoken, hon eus gwelet niver al laboused o koazhañ, seurtoù 'zo ne vezont ken gwelet ; evit an amprevaned e seblant bezañ gwashoc'h c'hoazh ; ne welan ket ken lamperezed er prad, kalz nebeutoc'h a valafenned ; n'eus ket ken eus an eskell-kroc'hen a welen en hañv en-dro d'an ti paz on degouezhet e Keresperzh... Emañ an oulm o tisec'hañ hag o vervel er barrez a-bezh, e Breizh a-bezh ; hag hervez klevout n'eo netra e-keñver ar pezh a c'hoarvez e-kreiz Europa (Bro al labouradegoù bras) pe e toleadoù all eus Bro-C'hall. Emañ an den o lazhañ an natur. N'eus forzh penaos, a-benn ur pennad e vo ret stourm, n'eo ket evit kementad ar marc'hadourezhioù gonezet, met da gentañ holl evit perzhioù mat ha kempouez ar vuhez hec'h-unan »[497].

Ha diorroet e vez c'hoazh ar yezh gant *Preder*, kavet e vez amañ ur pennad e galleg a ginnig embann rann 12 geriadur ar vezekniezh :

« Le volume 12 du Dictionnaire trilingue de médecine et avant-dernier vient de paraître. Il a été élaboré au cours de circonstances très insolites. L'auteur de ce volume s'est tout de suite aperçu qu'il n'était fait aucune mention dans les onze volumes précédents de *Coronaviridæ*, bien que dès 1975 les différents dictionnaires de médecine l'aient intégré, une espèce de virus RNA, « agent des rhinites et des rhino-pharyngites des jeunes adultes ». Sans plus. Ce n'est pas ici le lieu d'analyser les récents événements, mais il sera difficile de voir les différentes organisations mondiales, européennes et étatiques de la même manière qu'auparavant. Tout le monde aura entendu parler de faits ayant rapport à la médecine, aux virus, aux vaccins, au RNA messager, etc. Les problèmes de santé ont pris un poids prépondérant dans les politiques des États, grâce à un moyen efficace qui est la crainte de la population face à la

495 Goulennoù savet da Anna ar Beg diwar-benn an embann levrioù prederouriezh e Moulladurioù Hor Yezh d'an 19/11/2019
496 Glanndour Maodez, Kregin-Mor, Al liamm, 1987, p. 209.
497 Ibid., p. 219.

maladie et à la mort »[498].

Emañ c'hoazh hiziv ar brederouriezh vrezhonek o respont d'an ezhommoù neuze.

C'hoant 'm bije bet donaat un nebeud traoù er studiadenn-se, krafoù na 'm eus ket bet an amzer da zisplegañ muioc'h. An darempred etre an dermenadurezh hag adpiaou ar yezh evit ar Vreizhiz. Displeget 'm eus kentoc'h e oa bet pal al lennegezh brederourel reiñ binvioù prederiañ d'ar Vreizhiz gant un dibab yezh arbennik. Displeget 'm eus ivez an tabut a oa etre yezh poblek ha yezh lennegel. Padal daoust hag en deus, en un doare fetis, an tabut-se ur dalvoudegezh war adpiaou ar yezh war ar bemdez ? Unan a zo, he gwelout a ran en darempredoù pemdeziek tro-dro din. Met n'eo ket bet studiet al liamm ouzh ar yezh hag ar skeudenn anezhi gant an dic'hallusted da gaout gerioù evit lavarout an traoù. Gerioù zo e brezhoneg, ne gomprener ket atav eus pelec'h e teuont, ne vez ket graet ganto neuze. Daoust ha n'eo ket an arguzenn-se un arguzenn evit en em zifenn ouzh an diouiziegezh ? Ar gudenn-se a vefe abeg kollidigezh ar yezh gant ar re a gomz brezhoneg endeo neuze, rak n'emañ ket gouest ar yezh da lavarout ar pezh a vennont lavarout, tremen a reont e galleg neuze.

Kinnig a ran e vefe ul liamm etre adpiaouañ ar yezh hag ober ganti war ar pemdez gant skeudenn ar yezh, eleze e kinnigan e vefe diaesoc'h d'ar Vrezhoned o teskiñ ar yezh degemer ar yezh evel yezh a-breder p'emañ ar gerioù kinniget evel meizadoù savet diwar ar galleg. Un dezenn a c'heller sevel o keñveriañ da skouer penaos emañ kar ar gallaoueg d'ar galleg hag ar plas he deus ar yezh er gevredigezh, gant ar brezhoneg. Marteze ez eus c'hoazh eus ar brezhoneg bremañ dre ma n'emañ ket ar yezh kar d'ar galleg. N'emañ ket al lec'h nag ar mare amañ, met spletus e ve ren studiadennoù keñveriañ etre ar brezhoneg ha yezhoù all oc'h emgreizañ war arver ur c'heriaoueg etrevroadel, hini ur yezh vras amezek, pe ur c'heriaoueg "glanyezhour". Savet ez eus bet gerioù nevez diwar yezhoù keltiek all e Breizh, penaos eo bet graet e Bro Euskadi evit kelenn ar brederouriezh e Euskareg er Skolioù-meur ? Penaos eo bet troet ar meizadoù o c'houzout n'en deus ket an euskareg yezhoù kar dezhañ, o c'houzout ivez n'emañ ket ken ar yezh-se en arvar a gomzerion ?

498 https://www.preder.net/index.php/fr/publications/1320-dictionnaire-de-medecine.html#gevez12

Levrlennadur

Levrioù :

- Abanna, *Lavar 1*, Preder, 1967.
- Glanndour Maodez*, Kregin-mor*, Al liamm, 1987.
- Glanndour Maodez, *Dre Inizi ar Bed Keltiek,* Al liamm, 1991.
- Guillanton Clément, «Ar Brederouriezh e brezhoneg : A-zivout ar c'helenn prederouriezh e brezhoneg» e *Proceedings of the Association of Celtic Students of Ireland and Britain Vol. VII,* Editors : Julieta Abella and Kieran Walker*,* Edinburgh (2019), *p.13-26.*
- Étienne Guy, *«A-zivout ar reizhskrivadur»*, Lavar 8, 1992.
- Étienne Guy, « Davit un damkaniezh eus ar sturyezhañ *»*, *Lavar 8*, 1992.
- Étienne Guy, KIS- 380 – Gl. Discret, Lavar 9, 1996.
- Étienne Guy, KIS- 413 – Gl. Destin, Lavar 10, 1997.
- Étienne Guy, «An Idol hag an Ikon», Lavar 11, Preder, 1998.
- Étienne Guy, KIS-533, Lavar 11, Preder, 1998.
- Étienne Guy, Lavar 14, Preder, 2001.
- Kermoal Joelle, Kermoal Pierrette, Mikael Yann, *Un hent hag un dremmwel*, Preder, 1971.

- Kalvez Tugdual, *Geriadur ar brederouriezh galleg-brezhoneg/brezhoneg-galleg*, T.I.R, 2010.

- Kerrain Fañch, *Prederouriezh pe philo-sophia*, Mouladurioù Hor Yezh, 2013.

- Kerrain Fañch, *Keal Doue war-lerc'h Auschwitz*, Mouladurioù Hor Yezh, 2013.

- Kerrain Fañch*, Buhez mab-den*, Mouladurioù Hor Yezh, 2016.

- Pennek Pêr, *A-zivout ar sturyezhañ e Breizh gant Gab Cherel*, Lavar 8, Preder, 1992

- Hemon Roparz & Étienne Guy : *Kenskriverezh 1957-1977*, Lavar 8, Preder, 1992.

- Hemon Roparz, *Geriadur Istorel ar Brezhoneg,* Preder, 1979.

- Ar Menteg Turiaw, *Brezhoneg Diwan*, Lavar 8, Preder, 1992

- Vallée François, *Grand Dictionnaire Français-Breton*, Edition de l'Imprimerie Commerciale de Bretagne, Rennes, 1931.

- X^3, *Sketla Segobrani*, Moulet e ti René Prud'homme, 1923-1925.

<u>Kelaouennoù</u> :

- Abanna*,* « Ur pennad bevstrilhouriezh »*, Hor Yezh*, niv. 4, 1954, p. 16-19.

- Farnachanavan, « Ar grilheta e Breiz » *,Gwalarn*, n°130, du 1940.

- Gawain*,* « Skiant Vreiz (I) », *Gwalarn*, n°135, ebrel 1941.

- Gawain, « Skiant Vreiz (II) », *Gwalarn*, n°136-137, mae-mezeven 1941.

- Gawain, « Gwirvoud hag Amvoud (III) », *Gwalarn*, n°136-137, mae-mezeven 1941.
- Glanndour Maodez, «Eus bro an tarz-heol», *Gwalarn*, n°130, du 1940.
- Glanndour Maodez, *Studi hag ober*, niv. 18, 1942.
- *Gwalarn*, n°130.
- *Gwalarn* n°140 – 143, gwengolo-kerzu 1941.
- Jestin Remont, «Ar Bouddha hag ar Vouddhaadegez », *Gwalarn*, niv. 95-96, here-du 1936.
- Jestin Remont, «Brezhoneg Glan» e *«Ar Bouddha hag ar Vouddhaadegez»*, *Gwalarn*, niv. 95-96 here- du, 1936
- Kerrain Fañch, « Diwar-benn ar frammadouriezh », *Imbourc'h*, n°47, 1973.
- Kerrain Fañch, « Keal ar brederouriezh », *Imbourc'h*, 1985.
- Kerrain Fañch, « Ludwig Wittgenstein, pe ar brederouriezh war he zalaroù », *Imbourc'h*, niv. 245, 31 Mae 1990, p. 19 - 41.
- Kerrain Fañch, « Petra eo ar faltazi ? », *Imbourc'h*, niv. 250, 31 Here 1990, p. 5 – 29.
- Kerrain Fañch, « Tarzh-an-deiz, ar brederouriezh c'hresiat (Eilvet lodenn) », *Imbourc'h*, niv. 262, 31 Here 1991, p. 17 – 27.
- Kerrain Fañch, « Dezrannadoù diwar-benn Heraklitos », *Imbourc'h*, niv. 262, 31 Here 1991, p. 28 – 39.
- Kerrain Fañch, « War hentoù gourbannoù Sant Eosten », *Al Liamm*, n°270, Genver-C'hwevrer 1992, p. 44 – 55.

- Kerrain Fañch, « Ar gwir vrezhoneg », *Al Liamm*, n°270, Genver-C'hwevrer 1992, p. 40 – 43.

- Kerrain Fañch, « Petra eo ar soñjal ? », *Imbourc'h*, niv. 275, 30 Du 1992, p. 1 – 13.

- Kerrain Fañch, « Sokratêz », *Imbourc'h*, niv. 295, 30 gwengolo 1994, pp. 13 – 30.

- Kerrain Fañch, « Petra eo an talvoudoù ? », *Imbourc'h*, niv. 319, 30 Gwengolo 1996, p. 17 - 47.

- Kerrain Fañch, « Buhez Platon », *Al liamm*, niv. 305, du-kerzu 1997, p. 555 – 567.

- Kerrain Fañch, « Kelennadurezh Platon », *Al liamm*, niv. 308-309, Mae-Eost 1998, p. 302 – 317.

- Kerrain Fañch, « Stad-Broad hag ideologiezh », *Al liamm*, niv. 310, gwengolo-here 1998, p. 437 – 458.

- Kerrain Fañch, « An emsav trabedoniel hag istorel », *Al liamm*, niv. 318, geñver-c'hwevrer 2000, p. 62 – 82.

- Kerrain Fañch, « Bouda hag ar voudaadegezh », *Imbourc'h*, 2002, pp. 52-104.

- Kerrain Fañch, « Tarzh-an-deiz ar genedoniezh : an hippias ar brasañ », *Imbourc'h*, niv. 1, 31 Genver 2002, p. 35 – 61.

- Kerrain Fañch, « An ezreolder gall », *Al liamm,* niv. 332, mezhevenn 2002, p. 35 – 58.

- Kerrain Fañch, « Siddharta », *Al liamm,* niv. 336, c'hwevrer 2003, pp. 78 – 86.

- Kerrain Fañch, « Kelennadurezh Boudha », *Al liamm,* niv. 338, mezheven 2003, p. 69 – 77.

- Kerrain Fañch, « Heidegger », *Al lanv*, niv. 107, miz eost 2005, p. 5 – 14.

- Kerrain Fañch, « Aristoteles : e vuhez hag e oberenn », *Aber*, niv. 21, diskar-amzer 2005, p. 390 – 408.

- Kerrain Fañch, « Boudaegezh ha kristeniezh », *Al liamm* niv. 352, here 2005, pp. 55 – 70.

- Kerrain Fañch, « Ar Republikanouriezh », *Al lanv,* niv. 108, miz kerzu 2005, pp. 17 – 23.

- Kerrain Fañch, « Arvezioù pennañ ar Republikanouriezh (eilved lodenn) », *Al lanv*, niv. 109, meurzh 2006, p. 17-26.

- Kerrain Fañch, « Arvezioù pennañ ar Republikanouiezh : al laikelezh (teirvet lodenn) », *Al lanv*, niv. 110, mezhevenn 2006, p. 10 – 17.

- Kerrain Fañch, « Epikouros ha Xenon, pe an eurvad hep dlead hag an dlead hep eurvad », *Aber*, niv. 25, diskar-amzer 2006, pp. 399 – 422.

- Kerrain Fañch, « Prederouriezh pe philo-sophia », *Aber,* niv. 26, goañv 2006, p. 504 – 505.

- Kerrain Fañch, « Hans Jonas : meizad Doue war-lerc'h Auschwitz », *Al liamm,* niv. 360, c'hwevrer 2007, p. 73 – 86.

- Kerrain Fañch, « Hag emañ ar brederouriezh war he zalaroù ? », *Al lanv*, niv. 112, meurzh 2007, p. 26 – 33.

- Kerrain Fañch, « Prederouriezh pe philo-sophia, eilvet lodenn : An distro da Hellaz », *Aber*, niv. 29, diskar amzer 2007, p. 299 – 324.

- Kerrain Fañch, « Meizañ Doue en hon amzer », *Al liamm*, niv. 365, kerzu 2007, p. 67 – 81.

- Kerrain Fañch, « Heuliadoù ar Republikanouriezh (I) », *Al lanv*, niv. 115, miz Ebrel 2008, p. 7 – 12.

- Kerrain Fañch, « Tarzh-an-deiz ar brederouriezh hellazek », *Al lanv*, niv. 116, gouhere 2008, pp. 6 – 9.

- Kerrain Fañch, « Natur an den », *Aber*, niv. 33, diskar-amzer 2008, p. 481 – 498.

- Kerrain Fañch, « Tarzh-an-deiz : ar brederouriezh hellazek (2) », *Al lanv*, niv. 117, kerzu 2008, p. 5 – 7.

- Kress Jean-Jacques, *incidences subjectives du changement de langue régionale* in Permanence de la langue bretonne – de la linguistique à la psychanalyse, éd. Institut culturel de Bretagne, 1985, p. 48-59.

- Nietzsche Friedrich, « Evel-se e komze Zarathoustra », troet gant Alan Heussaf, *Preder*, niv. 35-36, Mae – Mezheven 1962, p. 3-81.

- Liesskrivet gant ar gelaouenn, « Notennoù armerzhel », *EMSAV*, niv. 1, 1967, p. 19-22.

- Olier Youenn, « Perak « Emsav » ?», *EMSAV*, niv. 1, 1967, p. 5-22.

- PG, « Terre de la jeunesse », Tir na n-òg, Genver-C'hwevrer 1945, n° 1.

Skridoù all :

- S. A. D. E. D., Pevarzekvet kentel : Maodez Glanndour, Dremm ar speredegezh vrezhon, 8. Brb-14/1.

- S. A. D. E. D 7. Kel – 122/601, Strollad an deskadurezh eil derez, danevellou 1966, displeget e Roazhon d'an 12 meurzh 1967 da geñver ar pempvet bodadeg vloaz.

- Skourr an deskadurezh vroadel 2. Svn – 016/601 , S.A.D.E.D. Kelc'h Debauvais Framm Yaouankiz Vreizh, Roazhon d'an 26 a viz Genver 1968.

Atersadennoù :

- Atersadenn gant Fañch Kerrain ha Colette Kerrain, miz Kerzu 2018.

- Atersadenn X2 ha X3 bet graet e Karaez-Plouger d'ar 1añ a viz du 2018.

- Atersadenn Hoel Mahé d'ar 24/08/2021.

- Eskemmoù bet gant Mikael Coic ha Marie-France Coic e Ploveilh d'an 21 ha d'an 22 07/2018.

- Pellgomzadenn da Colette Kerrain, 21/07/2021.

- Goulennoù savet da Anna ar Beg diwar-benn an embann levrioù prederouriezh e Moulladurioù Hor Yezh d'an 19/11/2019.

Loadoù :

- https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/diglossie/25519

- https://www.ouest-france.fr/bretagne/fanch-kerrain-philosophe-breton-de-tonquedec-2068350.

- https://la-philosophie.com/quelle-est-la-langue-la-mieux-adaptee-a-une-discussion-philosophique fbclid=IwAR2D0lLcE7bSI5V5K3GFOF2hgzmM4n89O_L_HsZNVFyTh0qaoSPOBu6vbSw

- http://bibliotheque.idbe-bzh.org/liste_theme.php?id=gwalarn-520&l=fr

- http://www.langues-de-france.org/fanch-broudic.html & S.Moal, Brezhoneg er skolioù. Langues TICE. Pdf.

- https://www.cnrtl.fr/definition/academie9/ethnocide

- https://br.wikipedia.org/wiki/Remont_Jestin

- https://www.brezhoneg21.com/geriaouegou.php

- https://www.preder.net/index.php/fr/publications/1320-dictionnaire-de-medecine.html#gevez12